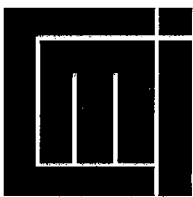

Et lite offer?

En analyse av årsakene til det diplomatiske
bruddet mellom Norge og Kenya i 1990

Hilde Beate Selbervik

R 1995: 5
December 1995

Report
Chr. Michelsen Institute
Bergen Norway

Chr. Michelsen Institute (CMI) is an independent research institution located in Bergen, Norway. The Institute conducts multidisciplinary research across a wide spectrum of social sciences and undertakes consultancies in the field of development and human rights studies related to Third World countries. The research is based on considerable experience from assignments and field work in developing countries. With a present staff of approximately 30 researchers CMI constitutes a major centre for development research in Scandinavia. CMI has a wide international network and institutional collaborative agreements with research institutes in Africa and Asia. The Institute also houses a specialised library.

Copyright © Chr. Michelsen Institute, 1995

CMI Report Series

Editorial coordinator: Svein Gjerdåker

This series can be ordered from:

Chr. Michelsen Institute

Fantoftvegen 38

N-5036 Fantoft-Bergen, Norway

Fax: + 47 55 57 41 66 Phone: + 47 55 57 40 00

E-mail: cmi@amadeus.cmi.no

Reprint: NOK 75 + postage

ISSN 0805-505X

Indexing terms

Development aid

Human rights

Diplomacy

Kenya

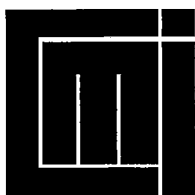
Norway

Et lite offer?

En analyse av årsakene til det diplomatiske
bruddet mellom Norge og Kenya i 1990

Hilde Beate Selbervik

R 1995: 5
December 1995

Report
Chr. Michelsen Institute
Bergen Norway

Copyright © Chr. Michelsen Institute, 1995

CMI Report Series

Editorial coordinator: Svein Gjerdåker

Cover design by Dynamo Bergen

Printed by Bergen Print Service AS

This series can be ordered from:

Chr. Michelsen Institute

Fantoftvegen 38

N-5036 Fantoft-Bergen, Norway

Fax: + 47 55 57 41 66 Phone: + 47 55 57 40 00

E-mail: cmi@amadeus.cmi.no

Price: NOK 145

ISSN 0805-505X

Indexing terms

Development aid

Human rights

Diplomacy

Kenya

Norway

Innhold

Forkortelser	v
Innledning	1
Årsaksforklaringer og problemstillinger	2
Kilder og metode	8
Dataproblemer	8
Skriftlige kilder	9
Muntlige kilder	11
1. Brudd i de diplomatiske forbindelsene	13
Arrestasjonen og de påfølgende utspillene mellom norske og kenyanske myndigheter	13
En unik kenyansk utenrikspolitisk beslutning?	22
Hva er og hva innebærer et diplomatisk brudd?	22
Bruddet med Norge: Antitesen av kenyansk utenrikspolitikk?	25
Bare et "delvis" brudd?	29
2. Indre faktorer	32
Kenyattas Harambee	33
L'etat c'est Moi: Kontinuitet eller endring?	38
Økonomiske problemer	41
Økt misnøye og fremvekst av nye former for politisk opposisjon	42
Mwakenya og andre progressive bevegelser	43
Eliteopposisjon, kirken og advokatforeningen	44
Arbeiderne, bøndene og den uformelle sektor	49
1990: Den politiske og økonomiske misnøyen kulminerer	51
3. Ytre faktorer	58
Endringer i bistandens rammebetingelser	58
Afrikanske smittevirkninger etter omveltningene i Øst-Europa	61
Politisk kondisjonalitet: Innblanding i indre anliggender?	64
Myten om det afrikanske "paradiset" sprekker	67
Internasjonale reaksjoner i 1990	74
Norge i takt eller utakt?	79

4. Forholdet mellom Norge og Kenya	82
Kontinuitet og endring i motiver og mål for norsk bistandspolitikk ca. 1965-1990	83
Kontinuitet og endring i motiver og mål for kenyansk utviklingspolitikk ca. 1963-1990	89
Forholdet Norge-Kenya på 1960- og 1970-tallet	92
Forholdet Norge-Kenya ca. 1980-1990	93
Wagalla-massakren	94
Feilslåtte norske bistandsprosjekter?	98
Turkwell Gorge	101
Omlegging og reduksjon av den norske bistanden	105
5. Intensivering av konflikten med pressen som sentral aktør	108
Norge versus Kenya ca. 1987-1990	109
Bilder av "hverandre"	129
Norske persepsjoner	129
Kenyanske persepsjoner	135
Konklusjon	139
Kenyanske myndigheter under indre og ytre press	141
Norge "ofret" på grunn av sin småmaktstatus?	145
Etterord	150
Bibliografi og kilder	152
Aviser og tidsskrifter	165
Notater og arkivmateriale	166
Muntlige kilder	167
Andre kilder	169

Forkortelser

ACTS	<i>African Centre for Technology Studies</i>
AFP	<i>Agency France-Presse</i>
BBC	<i>British Broadcasting Cooperation</i>
BNP	Bruttonasjonalprodukt
BRDP	<i>Bungoma Rural Development Programme</i>
COTU	<i>Central Organisation of Trade Unions</i>
DAC	<i>Development Assistance Committee, (OECDs utviklingskomité)¹</i>
DANIDA	<i>Danish International Development Assistance, (Danmarks statlige bistandsorganisasjon)</i>
DP	<i>Democratic Party</i>
EF	De europeiske fellesskap ²
EIU	<i>Economist Intelligence Unit</i>
EU	Den europeiske union
FN	De forente nasjoner
FKOK	Fredskorpsorganisasjonen i Kenya
Ford-Asili	<i>Forum for Restoration of Democracy-“Original”</i>
Ford-Kenya	<i>Forum for Restoration of Democracy-Kenya</i>
GSU	<i>General Service Unit</i>
KADU	<i>Kenya African Democratic Union</i>
KASA	<i>Kenya African Socialist Alliance</i>
KANU	<i>Kenya African National Union</i>
KBC	<i>Kenya Broadcasting Corporation</i>
KPF	<i>Kenya Patriotic Front</i>
KPU	<i>Kenya People's Union</i>
KrF	Kristelig Folkeparti
ICJ	<i>International Committee of Jurists</i>
ICM	<i>Inter-Governmental Committee on Migration</i>
IDS	<i>Institute of Development Studies</i>
IGGI	<i>Inter-Governmental Group on Indonesia</i>

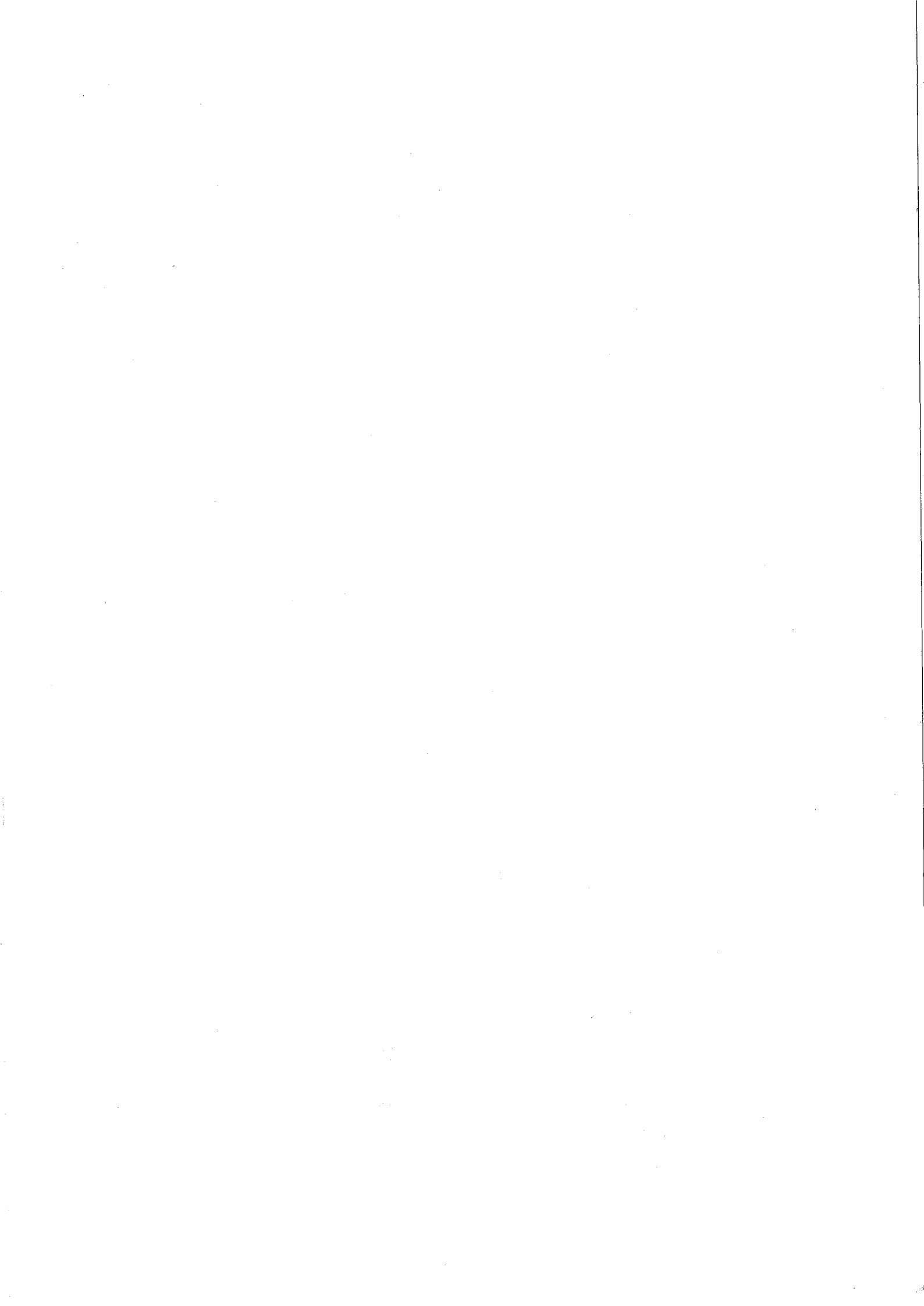
¹ Offisielle oversettelser og forklaringer i parentes i henhold til Amland m.fl. 1992; *Human Rights in Developing Countries 1993*; Tostensen & Scott 1987.

² EU etter 1992.

ILO	<i>International Labour Organisation, (Den internasjonale arbeidsorganisasjonen)</i>
IMF	<i>International Monetary Fund, (Det internasjonale pengefondet)</i>
LSK	<i>Law Society of Kenya</i>
NGO	<i>Non-Governmental Organization, (frivillig\ikke-statlig\privat organisasjon)</i>
MUWSP	<i>Minor Urban Water Supply Programme</i>
Mwakenya	<i>Munugano wa Wazalendo Kuikomboa Kenya, (Sammenslutningen av patrioter til Kenyas befrielse)</i>
NATO	<i>North Atlantic Treaty Organisation, (Det nordatlantiske forsvarsforbundet)</i>
NCKK	<i>National Council of Churches of Kenya</i>
NORAD	<i>Norwegian Agency for Development Cooperation, (Direktoratet for Utviklingshjelp)</i>
NSSF	<i>National Social Security Fund</i>
NTB	<i>Norsk Telegrambyrå</i>
NUPI	<i>Norsk Utenrikspolitisk Institutt</i>
NØV	<i>Ny økonomisk verdensorden</i>
OAU	<i>Organization of African Unity, (Organisasjonen for afrikansk enhet)</i>
ODA	<i>Official Development Assistance, (statlig utviklingsbistand)</i>
OECD	<i>Organisation for Economic Co-Operation and Development, (Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling)</i>
RARP	<i>Rural Access Roads Programme</i>
RDF	<i>Rural Development Fund</i>
RHTP	<i>Rural Health Training Programme</i>
SAIH	<i>Studentenes og Akademikernes Internasjonale Hjelpfond</i>
SSE	<i>Sahel, Sudan og Etiopia</i>
SRDP	<i>Special Rural Development Programme</i>
SV	<i>Sosialistisk Venstreparti</i>
TRDP	<i>Turkana Rural Development Programme</i>
Ukenya	<i>Movement for Unity and Democracy in Kenya</i>
UD	<i>Utenriksdepartementet</i>
UMOJA	<i>United Movement For Democracy in Kenya</i>
UNDP	<i>United Nations Development Programme, (FNs utviklingsprogram)</i>
UNEP	<i>United Nations Environment Programme, (FNs miljøprogram)</i>
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, (FNs organisasjon for undervisning, vitenskap og kultur)</i>

UNCHS *United Nations Centre for Human Settlements, (FNs senter for menneskelig bosetting)*

USAID *United States Agency for International Development, (USAs statlige bistandsorganisasjon)*

Innledning

Den 9. oktober 1990 kunngjorde kenyanske myndigheter at landets statsfiende nummer én var arrestert i Nairobi, siktet for forræderi for å ha planlagt å velte det sittende styret med ulovlige midler. Den siktede, Koigi wa Wamwere,³ hadde siden høsten 1986 hatt status som politisk flyktning i Norge, etter anbefaling fra FNs høykommissær for flyktninger. Norske myndigheter reagerte umiddelbart og antydte reduksjoner i bistanden til Kenya.⁴ Ti dager senere ble Wamwere fremstilt for retten, med den norske ambassadøren representert i rettssalen. Mandag den 22. oktober ble den norske ambassadøren innkalt til det kenyanske utenriksdepartementet. Den kenyanske utenriksministeren kunne meddele at Kenya hadde besluttet å bryte de diplomatiske forbindelsene med Norge. Selv om kenyanske myndigheter holdt dørene åpne for fortsatt bistand, besluttet norske myndigheter, etter 26-års bistandssamarbeid, å avslutte u-hjelpen til landet med umiddelbar virkning.

Den kenyanske beslutningen ble betegnet som overraskende av så vel norske myndigheter som norsk og kenyansk presse. Begivenheten kom også uventet på en rekke kenyanske politikere. Det diplomatiske bruddet mellom Norge og Kenya er en unik hendelse i både norsk og kenyansk diplomatisk historie. Aldri tidligere har et annet land i fredstid brutt de diplomatiske forbindelsene med en legal norsk regjering. Det var også første gang kenyanske myndigheter brøt det diplomatiske sambandet med en vestlig stat.⁵ Denne studien vil belyse årsakene og omstendighetene som ledet opp til det diplomatiske bruddet.

³ Koigi er hans fornavn og wa betyr sønn av. Wamwere var altså Koigis far. I studien omtales likevel Koigi wa Wamwere ofte bare som Wamwere, slik han gjerne blir omtalt i Norge. I kenyansk presse blir han oftest omtalt som Koigi.

⁴ *Aftenposten* 11.10.1990.

⁵ *New African* desember 1994.

Årsaksforklaringer og problemstillinger

Det finnes en rekke publikasjoner som belyser ulike aspekter ved menneskerettigheter og bistand generelt og til Kenya spesielt.⁶ Forskning omkring det diplomatiske bruddet mellom Norge og Kenya er imidlertid mer begrenset.⁷ En bred analyse av årsakene og omstendighetene rundt bruddet er fraværende. Det finnes likevel tre arbeider (de eneste som finnes bortsett fra mer summariske artikler, eksempelvis i pressen) som belyser enkelte aspekter ved relasjonen mellom Norge og Kenya på 1980-tallet, og som mer eller mindre eksplisitt antyder årsakene til bruddet mellom Norge og Kenya:

1. Hovedfagsoppgaven *Norsk bistand og menneskerettigheter. En normativ politisk analyse*, skrevet av Magne Lunde, diskuterer koblingen mellom norsk bistand og menneskerettighetspolitikk. Oppgaven søker å fremsette en generell normativ teori om hvordan Norge mer effektivt kan fremme menneskerettighetene i utviklingslandene gjennom bistandspolitikken. Forholdet mellom menneskerettigheter og bistand, slik det er skissert i Stortingsmelding (St. meld.) nr. 36 1984-85, konfronterer han med norsk menneskerettighetspolitikk overfor Kenya i 1990. Ifølge Lunde lider norsk menneskerettighetspolitikk av "dårlig operasjonalisering" og "uklare ansvarsforhold" om hvordan menneskerettighetene skal fremmes gjennom bistandspolitikken. Lunde antyder at dette resulterte i det diplomatiske bruddet.⁸

2. I kapittel fem i doktorgradsavhandlingen *Norske oppfatninger av den ikke-europeiske verden på 1970- og 1980-tallet. Et eksempel på krysskulturell representasjon* har Terje Tvedt foretatt en analyse av norske

⁶ Den norske landstudien, *Kenya: Landstudie og vurdering av norsk utviklingshjelp*, tar opp en rekke sider av bistandsrelasjonen mellom Norge og Kenya (Tostensen & Scott 1987). Flere konkrete evalueringsstudier av norsk-kenyanske bistandsprogram og prosjekter er også gjennomført. (Se for eksempel Okumu, Skjønberg og Sørbo 1988; Helland 1987).

⁷ En norsk-kenyansk forskergruppe, etter oppdrag fra det norske utenriksdepartementet, er i ferd med å avslutte et prosjekt som søker å identifisere konsekvensene bruddet har hatt på tre større norsk-støttede bistandsprogram i Kenya: *Turkana Rural Development Programme*, *Bungoma Rural Development Programme* og et større vannprogram, *Minor Urban Water and Sanitation Programme*. Studien søker å kartlegge prosjektenes bærekraftighet, organisatoriske kapasitet og finansielle ressurser ytt av den kenyanske regjering eller andre, for å fylle hullene etter opphøret av den norske bistanden.

⁸ Lunde 1991: 148.

pressebilder av Kenya på slutten av 1980-tallet.⁹ Han hevder at det bare fantes ett bilde av Kenya i norske aviser i denne perioden. Dette bildet karakteriseres som et spesielt eksempel på pressens kollektive representasjon, hvis fremste drivkraft var å fordømme.¹⁰ Det gjøres til et metodisk og teoretisk poeng at bildet var entydig, og at alle politiske retninger sluttet seg til den oppfatningen som i realiteten var negativ og uten samsvar med det "virkelige" Kenya. Det var et bilde som, ifølge Tvedt, utvilsomt bidro til konflikten mellom de to landene som kulminerte i det diplomatiske bruddet.

3. I artikkelen, "Norsk bistand — fra samarbeid til konflikt: Tilfellet Kenya" argumenterer Arne Olav Øyhus for at en ensidig fordømming av Kenya i norsk presse, av NORAD og det norske utenriksdepartementet resulterte i bruddet mellom Norge og Kenya.¹¹ Det faktum at det var Kenya som brøt forbindelsene regnes som ren formalisme. Kritikken av den kenyanske regjeringen i Norge førte til at den kenyanske regjeringen bare hadde en utvei for å bevare æren, nemlig å bryte de diplomatiske forbindelsene med Norge. Ifølge Øyhus var den norske kritikken ganske uforståelig for resten av verden, og mener at Norge førte en strengere menneskerettighetspolitikk enn andre vestlige donorer. Øyhus hevder at kritikken mot Kenya har vært urettmessig siden bruddene på menneskerettighetene har vært verre, eller i alle fall like graverende, i andre av Norges hovedsamarbeidsland. Siden de afrikanske statene er "umodne" kan det ikke stilles like strenge krav til menneskerettigheter og demokrati som i mer utviklede land, ifølge Øyhus. Menneskerettighetene er derfor en dårlig målestokk for å vurdere om et land bør motta norsk utviklingshjelp.¹²

Et punkt som er dårlig belyst hos både Øyhus og Tvedt er forholdet mellom de negative pressebildene og norsk politikk; bilde versus politikk og hvordan dette påvirket relasjonen mellom Norge og Kenya. Var det norsk presse eller offisiell norsk politikk som irriterte kenyanske myndigheter eller var det en kombinasjon? Var det et sammenfall mellom den norske pressens negative fokusering og norsk politikk overfor Kenya på slutten av 1980-tallet? Tvedts påstand om et ensartet bilde som ga uttrykk for alle politiske avskygninger skulle indikere et sammenfall. Øyhus mener bruddet

⁹ Tvedt 1993: 168-196.

¹⁰ *Ibid.*: 188.

¹¹ Øyhus 1991.

¹² *Ibid.*: 30.

var et resultat av behandlingen den kenyanske regjeringen hadde fått av norske politikere og diplomati så vel som av norsk presse. Det tyder også på en forbindelse. Når opptrer i så fall dette sammenfallet? Tvedt ser på norsk presse i perioden 1987-1990 og hevder at bildet var entydig i hele perioden. Men dersom den negative fokuseringen på Kenya i Norge var årsaken til bruddet, og dersom det var et sammenfall mellom det norske pressebildet og norsk politikk, også før 1990, hvorfor brøt da ikke Kenya de diplomatiske forbindelsene med Norge tidligere? Om norske myndigheter sluttet opp om dette bildet, hvilke implikasjoner fikk det for norsk politikk før høsten 1990?

En rekke aviser krevde med jevne mellomrom i perioden 1987-1990 at Norge burde kutte bistanden til Kenya på grunn av bruddene på menneskerettighetene, og anklaget norske myndigheter for unnfallenhet og manglende sanksjoner overfor kenyanske myndigheter.¹³ Norske styresmakter, representert ved daværende bistandsminister Vesla Vetlesen, hevdet at en reduksjon eller opphør av den norske bistanden ville ramme de fattigste av de fattige og at en tilbaketrekking av norsk bistand derfor ikke var ønskelig.¹⁴ Dessuten måtte man være forsiktig med å gjøre bistanden avhengig av politiske konjunkturer. Så sent som i januar 1990 hevdet daværende bistandsminister Tom Vraalsen, i et innlegg i *Klassekampen*, at debatten i norsk presse hadde lagt for stor vekt på de negative aspektene.¹⁵ Han viste til at det hadde vært en bedring i menneskerettighetssituasjonen i Kenya gjennom de siste 6-9 månedene. Ifølge Vraalsen ville en tilbaketrekking av den norske bistanden ramme de norske målgruppene, og viste til det isolerte Turkana-området, "hvor det nesten er utelukkende NORAD (av utenlandske bistandsorganisasjoner) som arbeider blant Kenyas fattige mennesker".¹⁶ Om Norge trakk seg ut av Kenya kunne man med stor sikkerhet si at ingen ville erstatte nordmennenes innsats, ifølge Vraalsen. Dette tyder på at norske pressebilder og norsk politikk ikke var på linje, i alle fall ikke før mot slutten av 1990.

De tidligere arbeidene har i liten grad behandlet de kenyanske motivene for å bryte forbindelsene. Det kan se ut som Lunde, Tvedt og Øyhus, kanskje på grunn av manglende oppmerksomhet om den kenyanske siden av relasjonen, har overdrevet Norges rolle i forklaringen av det diplomatiske bruddet, og at deres forklaringer derfor ikke er fyllestgjørende.

¹³ Se blant annet *Klassekampen* 19.10.1987, "UD beskytter Bog"; *Verdens Gang* 25.11.1988, "Kenya-hjelp"; *Dagbladet* 4.12.1989, "Unnfallenhet overfor Kenya".

¹⁴ *Aftenposten* 1.7.1987.

¹⁵ *Klassekampen* 17.1.1990.

¹⁶ *Ibid.*

Det synes åpenbart at den kenyanske regjeringen i tiden før bruddet var presset både innenfra og utenfra og derfor hadde behov for en markeringssak.

Men hvorfor trengte Kenya en markering og hvorfor falt valget på Norge? Skyldtes bruddet at Norge holdt en høyere profil enn andre land i menneskerettighetsspørsmål overfor Kenya? Var Norge et tilfeldig land der Wamwere-saken ble en anledning for det kenyanske styret til å markere styrke så vel innad som utad? Var det i tillegg andre forhold i relasjonen mellom Norge og Kenya som kan forklare hvorfor bruddet kom nettopp med Norge?

Denne studien argumenterer for to tilsynelatende motstridende forhold; at Norge var et spesielt land og at Norge ble et tilfeldig valgt land sett i forhold til den kenyanske regjeringens behov for å markere styrke og suverenitet. Norges holdning i Wamwere-saken var den umiddelbare foranledningen til bruddet. Norge var også et spesielt land som Kenya kunne ha flere motiver til å bryte med på grunn av gnisninger som utviklet seg mellom de to landene i løpet av 1980-tallet. Den negative pressefokuseringen på Kenya i Norge på slutten av 1980-tallet bidro utvilsomt til å skjerpe konflikten mellom de to land, men det vil tilbakevises at dette skyldtes en slags konspirasjon fra norsk side eller at det negative pressebildet av Kenya var så ensartet som Tvedt hevder.

Kenyas politiske og økonomiske situasjon endret seg dramatisk i løpet av 1980-tallet og ved inngangen til 1990-tallet. Til tross for enkelte positive trekk i økonomien, ble Kenya stadig rammet av tilbakeslag, delvis som et resultat av indre og ytre forhold, som stigende oljepriser og fallende priser på egne råvarer. På tidspunktet rundt bruddet var Kenya internt preget av politisk intoleranse, og opinionens tillit til regjeringen var svekket. Problemer knyttet til spenning mellom etniske grupper og vedvarende tørke gjorde sitt til utstrakt misnøye og nød. Sosiale og økonomiske forhold ble en del av den politiske misnøyen og utgjorde et tiltagende press på myndighetene. Den indre misnøyen nådde på mange måter en foreløpig kulminasjon i 1990.

Mot slutten av 1980-tallet og ved inngangen til 1990-tallet stilte det internasjonale giversamfunnet i økende grad krav til politiske reformer, flerpartisystem og respekt for menneskerettighetene. Særlig etter den kalde krigens slutt fikk man et skifte fra sosio-økonomiske spørsmål til politiske aspekter blant vestlige bistandsgivere. At bistandsyterne knyttet politiske betingelser til utviklingshjelpen, representerte dermed et press mot kenyanske myndigheter, ettersom bistandsavhengigheten økte i løpet av perioden.

Det er stor uenighet om hvorvidt det er ytre eller indre press som har vært den viktigste årsaken til den politiske reformprosessen i Afrika ved inngangen til 1990-tallet. *Africa Confidential* hevder at den viktigste årsaken ligger i påtrykk utenfra: "The principal cause of Africa's wind of change is the World Bank and the donor countries". De afrikanske massene var likevel så desillusjonerte at de ville ha støttet enhver form for endring:

Africans are now so poor that they are prepared to back virtually any demand as long as it implies change. More political parties? Fine, as long as something changes. This may not be sophisticated but it is natural that the poor should reason thus and that opposition politicians, hungry for power, should exploit it.¹⁷

Også Carol Lancaster hevder at hovedårsaken ligger i ytre faktorer.¹⁸ Dennis Osborne og John Toye mener derimot at ytre press har spilt en svært beskjeden rolle, og at den viktigste årsaken ligger i indre forhold.¹⁹ Andre legger vekt på at årsakene er sammensatte og at det derfor er vanskelig å skille mellom ytre og indre faktorer.²⁰ Bård-Anders Andreassen påpeker at ytre og indre faktorer har virket forskjellig i de ulike landene, og at langt flere land må analyseres separat før man kan trekke noen generelle konklusjoner.²¹

Kenya var imidlertid ikke med i den første bølgen av demokratiseringsforsøk i Afrika.²² Til tross for tiltagende indre og ytre press holdt president Moi fortsatt fast på ettpartisystemet i 1990 og hevdet: "It is one party or we will perish".²³ Karakteristisk for Kenya i 1990 var nettopp sammenfallet av indre og ytre faktorer. På grunn av indre og ytre press hadde derfor kenyanske myndigheter behov for en markeringssak. I et slikt perspektiv kan Norge ses på som et noe mer tilfeldig valgt land.

USA var kanskje den sterkeste kritiker av den kenyanske regjeringen i 1990. Kenyanske myndigheter kom med minst like skarpe protester mot USA som mot Norge, men uten at Kenya brøt forbindelsene med USA. Hvorfor kom bruddet med Norge og ikke med USA?

¹⁷ *Africa Confidential* 27.7.1990.

¹⁸ Lancaster 1993: 10.

¹⁹ Osborne 1993: 67; Toye 1992.

²⁰ Moore 1993: 3; van de Walle 1994: 483.

²¹ Andreassen 1995: 550.

²² Tomkys 1993: 144-151.

²³ *Kenya Times* 8.7.1990.

Det er i denne sammenheng interessant å se på Jan Egelands tese om stormaktens impotens og småstatens potens på menneskerettighetsområdet. I boken *Impotent Superpower and Potent Small State* (1988) sammenlikner Egeland amerikansk og norsk menneskerettighetspolitikk på 1970- og 1980-tallet og trekker den konklusjon at paradoksalt nok har småstaten Norge et større potensial og er langt mer effektiv i å fremme menneskerettighetene enn supermakten USA. Dersom man snur denne argumentasjonen på hodet, kan det være rimelig å spørre om det heller var slik at Norge, som et relativt ubetydelig land i verdensøkonomien og et relativt lite bistandsland, regnet i overførte kroner, snarere ble "ofret" nettopp på grunn av sin småmaktstatus.

Dette arbeidet vil forsøke å vise at årsakene til det diplomatiske bruddet mellom Norge og Kenya den 22. oktober 1990 synes å ha vært et historisk sammenfall av en rekke omstendigheter.

* * *

Etter at kildene er behandlet, presenteres hendelsesforløpet fra arrestasjonen av Koigi wa Wamwere frem til bruddet i de diplomatiske forbindelsene i det første kapitlet. De offisielle utspillene og argumentene på norsk og kenyansk side belyses. Videre drøftes innholdet i den kenyanske argumentasjonen. Blandet Norge seg inn i Kenyas indre anliggender på en måte som kan forklare at kenyanske myndigheter brøt de diplomatiske forbindelsene? Eller var det snarere slik at bruddet var et resultat av en grunnløs beslutning tatt av en uberegnelig diktatorisk president, slik omkvedet var i store deler av norsk presse i etterkant av bruddet?²⁴ Finnes det retningslinjer i kenyansk utenrikspolitikk som definerer når man bryter de diplomatiske forbindelsene med et annet land? Normalt må et annet land utgjøre en alvorlig trussel mot et lands nasjonale interesser, hvis så drastiske virkemidler skal tas i bruk. Det diskuteres hvorvidt Norge representerte en slik trussel.

Ved å ta utgangspunkt i selve hendelsen er det mulig å belyse handlingen og det gjensidige samspillet mellom handling og struktur,²⁵ som her er knyttet til de indre og ytre omstendighetene som utgjorde rammebetingelsene for handlingen.

Hvilke indre faktorer som kan ha bidratt til at kenyanske myndigheter var så overfølsomme på akkurat dette tidspunktet, at de gikk til det skritt å avbryte de diplomatiske forbindelsene diskuteres i kapittel to. De ytre

²⁴ *Verdens Gang* 23.10.1990.

²⁵ Halvorsen 1991: 13.

faktorene og Kenyas relasjon til flere av sine bistandsyttere på slutten av 1980-tallet og ved inngangen til 1990-tallet diskuteres i kapittel tre.

Forholdet mellom Norge og Kenya fra ca. 1964 til 1990 er tema i kapittel fire, og hvorvidt det var aspekter ved bistandsrelasjonen mellom de to land som kan forklare eller som kunne gi kenyanske myndigheter skjellig grunn til å bryte forbindelsene nettopp med Norge.

Det var også andre omstendigheter som førte til gnisninger mellom norske og kenyanske myndigheter på slutten av 1980-tallet. I kapittel fem belyses hvilken rolle pressen hadde for konflikten, og hvordan oppslagene i pressen la grunnlag for ulike persepsjoner av hendelsene. Man kan også stille spørsmål ved årsakene til og motivene for norske myndigheters engasjement i Wamwere-saken høsten 1990. Brudd på menneskerettighetene hadde funnet sted i mange av Norges hovedsamarbeidsland i denne perioden. Langt mer graverende brudd på menneskerettighetene hadde også funnet sted i Kenya tidligere på 1980-tallet, men uten et tilsvarende engasjement fra norske myndigheters side. Dette er også problemstillinger som belyses i kapitlet.

I konklusjonen trekkes trådene sammen. Funnene i studien vil sammenstilles med funn fra andre arbeider som er presentert innledningsvis.

Kilder og metode

Dataproblemer

Bruddet mellom Norge og Kenya er fortsatt et omstridt spørsmål, i Norge såvel som Kenya. Saken har i store trekk vært omgitt av mystikk og definert som følsom. Det har derfor vært vanskelig å fremskaffe troverdig og fullstendig dokumentasjon av omstendighetene rundt bruddet. Ikke bare var dette et kildeproblem i dette arbeidet, men også et sentralt problem for de som arbeidet med evalueringsstudien av de norsk-støttede bistandsprosjektene i landet.²⁶ De fleste vurderinger av politisk karakter som ble gjort rett etter bruddet og i prosessen som ledet frem mot bruddet, er klausulerte dokumenter. Viktig kildemateriale omkring norsk Kenya-politikk på 1980-tallet og i forbindelse med bruddet finnes i Utenriksdepartementets arkiver. Søknad om innsyn ble ikke innvilget.²⁷

²⁶ Jf. note 5; samtale med Juma 14.6.1994; samtale med Nyukuri 29.6.1994.

²⁷ Dokumentinnsyn ble avslått med hjemmel i Offentlighetsloven § 6, nr. 1, som gjelder unntak for dokumenter som kan skade rikets sikkerhet, forsvar eller forhold til fremmede makter eller internasjonale organisasjoner. Hverken prinsippet om å praktisere

Det ble imidlertid gitt innsyn i NORADs arkiver. Her fantes det i all hovedsak dokumenter som omhandlet de rent administrative sidene av relasjonen mellom Norge og Kenya. Dokumenter av mer politisk karakter finnes kun i UD's arkiver. Et sentralt metodisk problem var derfor å finne innfallsvinkler som likevel kunne belyse problemstillingen og muliggjøre en empirisk holdbar analyse, med et tilgjengelig datamateriale som ikke var fyllestgjørende.²⁸

Skriftlige kilder

Studien benytter både sekundære og primære data. De tidligere arbeidene som er nevnt ovenfor er alle sentrale sekundærkilder. Den norske landstudien *Kenya: Landstudie og vurdering av norsk utviklingshjelp*²⁹ er både en del av det generelle bakgrunns materialet og en mulig medvirkende

“meroffentlighet” i forvaltningen eller “tungtveiende vitenskapelige hensyn” ble vurdert tilstrekkelig til at det likevel kunne gis innsyn. Vedtaket ble pålagt til Kongen i statsråd. Ved Kongelig resolusjon av 12. august 1994 ble klagen over Utenriksdepartementets vedtak om å unnta dokumentene fra offentligheten avslått. Statssekretær Einar Risas uttalte imidlertid allerede i 1991, at han så ingen grunn til at uavhengige forskere ikke skulle få adgang til Utenriksdepartementets arkiver i denne saken (*Klassekampen* 13.6.1991). Utenriksdepartementet (UD) hadde selv vurdert å foreta en studie av årsakene til og konsekvensene av det diplomatiske bruddet. Chr. Michelsens Institutt skulle under ledelse av Arne Tostensen utføre denne studien. UD bestemte likevel at man ikke ville gjennomføre en slik studie og viste til at man “ikke ville fravike tidligere praksis” (*Ibid.*). Det diplomatiske bruddet var imidlertid en unik utenrikspolitisk hendelse, slik at man ikke kan snakke om avvikelse fra tidligere praksis. Den offisielle begrunnelsen fra UD for ikke å gjennomføre en slik studie var at det ble ansett som uheldig at en Arbeiderpartiregjering satte i gang en studie som kunne oppfattes som en gransking av den tidligere borgerlige regjeringen og daværende bistandsminister Tom Vraalsens handlemåte (*Bergens Tidende* 13.6.1991; *Klassekampen* 13.6.1991; *Utvikling* nr. 3. 1991). (Det var et regjeringsskifte et par uker etter bruddet med Kenya). Håndteringen fra UD's side kan underbygge Jan Egelands utsagn om norske myndigheters manglende evne (eller vilje) til institusjonell læring (Egeland 1989: 74). UD inviterte likevel forskere til å granske virkningene av det diplomatiske bruddet (*Klassekampen* 13.6.1991). Det synes derfor som om det bare var dokumentasjon knyttet til den politiske og diplomatiske foranledningen for bruddet UD ville holde for seg selv. En gruppe historikere, som har fått innsynsrett i UD's arkiver, er nå i ferd med å skrive Utenriksdepartementets historie. I forbindelse med arkivarbeidet har det vist seg at dokumentene som omhandler de politiske og diplomatiske sidene av forholdet mellom Norge og Kenya på 1980-tallet og frem til bruddet ikke finnes i arkivet.

²⁸ Arkivene i det kenyanske utenriksdepartementet ville også ha vært et viktig kildemateriale, som det ikke har vært mulig å få tilgang til.

²⁹ Tostensen & Scott 1987.

faktor i intensiveringen av konflikten i 1987.³⁰ Sentrale kilder har vært stortingsmeldinger om utviklingshjelp og menneskerettigheter, utenrikspolitiske årbøker, Stortingstidende, årlige stortingsmeldinger om Norges samarbeid med utviklingslandene, rapportene *Human Rights in Developing Countries*, Amnesty Internationals årsrapporter, rapporter fra *Africa Watch* og US State Departments årlige landrapporter om menneskerettighetene.

Det finnes få offentlige kenyanske publikasjoner omkring bistand, tilsvarende de norske stortingsmeldingene. Bistandspolitik i Kenya er i tillegg betraktet som et sensitivt område. Utviklingsplanene er ikke engang gjenstand for debatt i parlamentet,³¹ men er tilgjengelig for offentligheten. Disse utviklingsplanene tar i liten grad opp forholdet til donorene. Rapporten *Agenda'94: People, Economic Affairs & Politics*, utgitt av det kenyanske Institute of Economic Affairs, tar imidlertid opp spørsmål om kenyansk bistandspolitik og forholdet til donorene.

Avismateriale har også vært sentrale kilder både i analysen av pressens rolle i konflikten mellom Norge og Kenya og som en del av det generelle kildemateriale. Alt som ble skrevet om Kenya i *Aftenposten*, *Bergens Tidende*, *Dagbladet* og *Verdens Gang* i perioden 1984-1990 er benyttet som kildemateriale, i tillegg til en rekke artikler fra annen presse, spesielt *Dagen*, *Klassekampen* og *Vårt Land*. Av kenyanske aviser er *Daily Nation*, *Kenya Times* og *Standard*, samt tidsskriftene *Nairobi Law Monthly* og *Weekly Review* fra 1984 og frem til 1990 benyttet. Her er det bare *Weekly Review* som er komplett sammen med *Nairobi Law Monthly* som startet opp i 1987. Artikler fra den kenyanske dagspressen har det i enkelte tilfeller vært problematisk å fremskaffe.

I analysen av omstendighetene rundt bruddet er alle artiklene om saken i tre norske og tre kenyanske aviser benyttet: *Daily Nation*, *Kenya Times* og *Standard* og *Aftenposten*, *Dagbladet* og *Verdens Gang* i perioden 1.10.1990-31.12.1990. Det eksisterer en viss form for selvsensur i kenyansk presse, og man kan derfor innvende at de kenyanske avisene vil gi et noe ensidig perspektiv. Etter 1980 er den kenyanske pressen i sterkere grad blitt overvåket av myndighetene, og man kan derfor stille spørsmål ved pressens troverdighet.³² Til tross for at det ikke eksisterer noen formell pressesensur, er det grenser for tale- og ytringsfriheten.³³ Den kenyanske

³⁰ Samtale med Vetlesen 16.3.1994.

³¹ Samtale med Juma 14.6.1994.

³² Widner 1992: 234.

³³ Tostensen & Scott 1987: 133.

pressen er likevel blitt ansett for å være en av Afrikas "frieste".³⁴ *Kenya Times* som er regjeringspartiets talerør, regnes for å gi representative synspunkter for den kenyanske regjeringen. *Daily Nation* og *Standard* har en friere stilling.³⁵ *Weekly Review* driver en langt mer undersøkende journalistikk, mens *Nairobi Law Monthly* ofte har trykket kritiske artikler og har særlig vært opptatt av menneskerettigheter og rettssikkerhet.³⁶ Dette har ført til at flere utgaver av magasinet er blitt forbudt.³⁷ Kunsten har derfor i stor grad vært å lese mellom linjene og ved å kontekstualisere stoffet. Som bakgrunnsstoff for de internasjonale reaksjonene er det benyttet en sentral avis fra henholdsvis Danmark, England, Finland, Sverige, og USA: *Politiken*, *Guardian*, *Hufvudstadsbladet*, *Dagens Nyheter*, *New York Times*. Flere spredte artikler fra en rekke andre relevante aviser og tidsskrifter er også blitt benyttet, som alle er henvist til i teksten.

Muntlige kilder

Det skriftlige materialet er supplert med 26 samtaler med aktører i sentrale posisjoner og andre relevante informanter i Norge og Kenya.³⁸

Tvedt hevder at skriftlige kilder er mer verdifulle enn intervju og at muntlige kilder er lite egnet som kilder i en historisk analyse.³⁹ Han viser til problemer med intersubjektiv etterprøvbarehet.⁴⁰ Kvaliteten på data må likevel relateres til hvilke problemfelt man ønsker å belyse.⁴¹ Det enkleste, men viktigste argumentet er at de muntlige kildene gir opplysninger som ikke finnes andre steder. Muntlige kilder kan utfylle skriftlig kildemateriale og åpne for nye problemstillinger.⁴²

³⁴ Africa Watch 1991: 39.

³⁵ Tostensen & Scott 1987: 135.

³⁶ Se Andersen 1961; Mak'Ochieng 1993: 60-80 og 134-148.

³⁷ Africa Watch 1991: 239.

³⁸ Se s. 170-172 for fullstendig navn og yrkestittel.

³⁹ Tvedt 1993: 71.

⁴⁰ Samtalene som er foretatt i forbindelse med denne oppgaven foreligger på bånd, men det løser imidlertid ikke problemet med etterprøvbareheten siden de ikke er offentlig tilgjengelig.

⁴¹ Heradstveit 1993: 9.

⁴² Gittins 1979: 96; Kjeldstadli 1992: 185-187. Bruk av samtaler som kilde reiser imidlertid andre metodiske spørsmål av både teoretisk og praktisk art. Disse vil ikke bli diskutert her, for ytterligere utdyping av disse aspektene se f.eks. Dexter 1970; Gordon 1980; Moss og Goldstein 1979; Wildavsky 1989.

Samtalene har bidratt til å kunne vurdere reliabiliteten i en del offentlige utsagn slik de fremkom gjennom pressen og andre tilgjengelige dokumenter. Dette materialet har vært et viktig supplement til de skriftlige kildene og har bidratt til å utdype perspektivet. Slik har jeg kunnet reise nye spørsmål i forhold til mine tidligere antagelser og hypoteser; muntlige og skriftlige kilder har sammen gitt et helhetsbilde.

Bruk av denne data typen har likevel ikke vært uproblematisk.⁴³ Mange av informantene har vært tilbakeholdne med informasjon av lojalitetshensyn og taushetsplikten de er pålagt som stats tjenestemenn. Dette gjaldt først og fremst de som ennå satt i sentrale posisjoner. Selv om informantene kunne velge fullstendig anonymitet, løste ikke det problemet, fordi de uansett ville være lette å identifisere. Dette problemet har vært størst på norsk side, selv om samtaler med enkelte sentrale kenyanske aktører også viste seg vanskelig. Kenyanske tjenestemenn er underlagt taushetsplikt i henhold til *Official Secrets Act*. Det var vanskelig å få samtaler med personer som fremdeles satt i posisjon eller på annen måte hadde lojalitetsbånd til regjeringen. Det har derfor vært umulig å frembringe informanter fra det kenyanske utenriksdepartementet. En av de potensielle informantene begrunnet avslaget sitt slik: "I am going to live a long time after this". Med langt mindre fare for dramatiske følger var dette også essensen i den norske tilbakeholdenheten, når det gjaldt opplysninger av sensitiv karakter. De som lot seg intervju på kenyansk side, var imidlertid åpne og villige til å bidra med informasjon. Dette har nok sammenheng med den liberaliseringsprosessen som har funnet sted i Kenya etter 1990. Bare for et par år siden ville samtaler av denne karakter vært umulig, hevdet en av informantene.⁴⁴

⁴³ Selv med begivenheter som ikke ligger mer enn få år tilbake i tid vil det nødvendigvis være innslag av glemsel og feilerindring (se f.eks. Wildavsky 1989: 86-89). Unike og viktige begivenheter vil imidlertid ofte være de som informanten husker best (Baddeley 1979: 25; Gittins 1979: 92). På grunn av de til dels dramatiske følgene saken fikk, kan man ikke utelukke en form for etterrasjonalisering hos informantene.

⁴⁴ Selv om de gamle politikerne fortsatt sitter med makten har det skjedd en viktig endring; folk kan snakke langt mer fritt og åpent nå enn noen gang tidligere (samtale med Munio 22.6.1994).

1 Brudd i de diplomatiske forbindelsene

Hendelsesforløpet fra Koigi wa Wamwere ble arrestert og tiden frem til bruddet i de diplomatiske forbindelsene tretten dager senere, den 22. oktober 1990, står i fokus i den første delen av kapitlet. I den andre delen diskuteres hva som skal til for at et land går til det skritt å avbryte diplomatiske forbindelser med et annet land og hvorvidt norske myndigheters atferd skulle tilsi et slikt brudd.

Arrestasjonen og de påfølgende utspillene mellom norske og kenyanske myndigheter

Den 9. oktober 1990 utstedte den kenyanske regjeringen følgende kunngjøring:

The Government has announced that the runaway Koigi Wamwere has been arrested in Nairobi trying to incite illegal hawkers and matatu¹ operators (...) Koigi Wamwere recently entered Kenya from a neighbouring country under disguise with a motive of putting into practice his heinous design. He was accompanied by some of his accomplices, including prominent personalities hidden in strategic places.²

Kenya Broadcasting Corporation (KBC) kunne meddele at kenyansk politi hadde gjort sitt største varp siden frigjøringen.³ Det tidligere parlamentsmedlemmet Koigi wa Wamwere var arrestert.

Dagen etter var saken på første side i den kenyanske dagspressen. I avisene var det avbildet håndgranater og AK-47 rifler som, ifølge politisjefen Phillip Kilonzo, skulle brukes av "criminals who were out to cause bloodshed in the country".⁴ Kenyanske myndigheter hevdet at fengslingen av Wamwere hadde forhindre kaos og vold i landet samt avverget et statskupp. Den 10. oktober ble kunngjøringen om arrestasjonen

¹ Småbusser.

² *Nairobi Law Monthly* november 1990.

³ *Daily Nation* 10.10.1990; *Kenya Times* 10.10.1990.

⁴ *Daily Nation* 10.10.1990.

også slått opp på første side i norsk presse.⁵ På dette tidspunktet hadde hverken den norske ambassaden i Nairobi eller det norske utenriksdepartementet fått noen offisiell bekreftelse på arrestasjonen fra kenyanske myndigheter. Bistandsminister Vraalsen uttalte likevel til norsk presse at det var naturlig at Norge tok opp arrestasjonen med kenyanske myndigheter.⁶ Ifølge Vraalsen, var arrestasjonen av Koigi wa Wamwere “nok et skritt i gal retning” og åpnet for kutt i den norske bistanden til Kenya.⁷ Utsagnet ble imidlertid senere trukket tilbake.

Det tidligere vedtatte kuttet i den fremtidige norske bistanden til Kenya kom nå frem i norsk presse. Det var i tillegg to andre forslag til kutt i den norske bistanden til Kenya i 1990. Våren 1990 ble 30 millioner i ubrukte midler fra tidligere år foreslått kuttet. Ifølge det norske utenriksdepartementet var dette en del av de generelle nedskjæringene til flere av Norges hovedsamarbeidsland. Disse kuttene omfattet også land som Tanzania, Bangladesh og Sri Lanka, men det ble fremhevet at i forhold til Sri Lanka og Kenya var de en reaksjon på den negative politiske utviklingen.⁸ Sommeren 1990 ble det vedtatt å kutte ytterligere 13 millioner i varebistand som skulle ha gått til innkjøp av kunstgjødsel.⁹ Dette ble også sett som en reaksjon på den negative politiske utviklingen i Kenya. Et slikt kutt ville imidlertid ramme hardere, siden dette var midler som allerede var inkorporert i det kenyanske budsjettet. Under budsjettdebatten høsten 1990 ble det foreslått å redusere den fremtidige landrammen for Kenya med 30 millioner, fra 150 i 1990 til 120 millioner i 1991.¹⁰ Hvilken begrunnelse for kuttene som ble formidlet til kenyanske myndigheter, er imidlertid noe uklart. Både NORADs daværende stedlige representant, Steinar Skjæveland, og daværende ambassadør, Niels F. Dahl, hadde inntrykk av at kuttene, i alle fall de to første, var knyttet til generelle budsjettsaneringer.¹¹ Ifølge Dahl var dette den begrunnelsen som ble formidlet til kenyanske myndigheter også når det gjaldt reduksjonen av den fremtidige landrammen. Sjefen for den nordiske seksjonen i det kenyanske finansdepartementet, O. A. Wafula, er av samme oppfatning og hevder at årsakene til kuttene i den norske bistanden ikke ble formulert som en

⁵ Se blant annet *Aftenposten* 10.10.1990; *Dagbladet* 10.10.1990.

⁶ *Aftenposten* 10.10.1990.

⁷ *Ibid.*

⁸ Samtale med Vraalsen 17.3.1994.

⁹ Samtale med Skjæveland 12.9.1994.

¹⁰ Stortingsproposisjon nr. 1 1990-91: 115.

¹¹ Samtale med Dahl 15.3.1994; samtale med Skjæveland 12.9.1994.

konsekvens av en forverret menneskerettighetssituasjon, men som del av en generell omorganisering av bistanden.¹²

Reduksjonene og kuttene i den norske bistanden ble straks fanget opp i kenyansk presse og knyttet til arrestasjonen av Koigi wa Wamwere. Koblingen førte til sterke reaksjoner fra kenyansk side. Ifølge en melding fra *Agence France-Presse* (AFP) hadde norske myndigheter angivelig vedtatt å redusere bistanden til Kenya for perioden 1990-1991 med 75 millioner kroner.¹³ AFP hevdet at reduksjonene var knyttet til arrestasjonen av Wamwere, og at Norge ville redusere bistanden ytterligere dersom Kenya ikke gjennomførte demokratiske reformer. Norske myndigheter ble beskyldt for å bruke bistanden som pressmiddel i Wamwere-saken. Dette ble imidlertid dementert i en pressemelding fra den norske regjeringen. Pressemeldingen forklarte at kuttene ble foreslått i Stortinget i september og ikke hadde noe med Wamwere-saken å gjøre, men "must be seen as a consequence of Norwegian concern for the overall situation in Kenya with regard to democratization and human rights".¹⁴

På grunn av den usikkerhet som hersket rundt arrestasjon av Wamwere gikk det noen dager før det kom offisielle reaksjoner fra norske myndigheter.¹⁵ Mye av usikkerheten var knyttet til hvor han var blitt arrestert. Wamwere hadde norsk flyktningepass som var gyldig i alle land unntatt Kenya. Ifølge kenyanske myndigheter hadde han blitt arrestert i Kenya etter å ha tatt seg inn i landet utkledd som kvinne.¹⁶ Dersom det var tilfellet, ville det være et brudd på de norske asylreglene, og norske myndigheter ville stå langt svakere i sin støtte av Wamwere. Enkelte hevdet at denne antakelsen var holdbar siden Wamwere hadde vært i Uganda og Tanzania flere ganger de siste årene, og trolig også innenfor den kenyanske grensen. Mange stilte seg likevel tvilende til dette. Hvorfor skulle

¹² Samtale med Wafula 30.6.1994. Vraalsen hevdet imidlertid at reduksjonene som ble gjort i den norske bistanden til Kenya i 1990 var grunnet i en helhetlig menneskerettighetsvurdering. Ifølge Vraalsen hadde Norge gått i spissen for å knytte menneskerettighetene til bistandspolitikken og var generelt tidligere ute enn andre land. Spesielt koalisjonsregjeringene, under Kåre Willoch, 1983-86, og Jan P. Syse, 1989-1990, gikk inn for en sterkere kobling av bistand og menneskerettigheter enn de foregående Arbeiderpartiregjeringene.

¹³ *Daily Nation* 12.10.1990; *Kenya Times* 12.10.1990.

¹⁴ Den norske pressemeldingen sitert etter *Daily Nation* 13.10.1990; *Kenya Times* 13.10.1990; se også Stortingsproposisjon nr. 1 1990-91: 115. Ifølge Vraalsen hadde ikke Wamwere-saken noe med menneskerettigheter og bistand å gjøre. Vraalsen har karakterisert saken som et særtilfelle (samtale Vraalsen 17.3.1994).

¹⁵ Samtale med Dahl 15.3.1994.

¹⁶ *Kenya Times* 10.10.1990.

Wamwere risikere sin egen sikkerhet på dette tidspunktet? Andre spekulerte i om Wamwere var kidnappet i Norge og at pågripelsen var et samarbeid mellom kenyanske og norske myndigheter.¹⁷ Årsaken til dette samarbeidet skulle være at Wamweres eksiltilværelse i Norge hadde ført til unødig spenning i forholdet mellom landene. Dette ryktet ble snart avkreftet gjennom den norske regjeringens engasjement i Wamwere-saken. En tredje versjon gikk ut på at han var blitt arrestert i Tanzania og utlevert til den kenyanske regjeringen som en gest for godt naboskap. Denne versjonen bygde på at Kenya den siste tiden hadde gjenopprettet det regionale samarbeidet med Tanzania og Uganda.¹⁸ Dessuten hadde det funnet sted utleveringer av opposisjonelle mellom tanzanianske og kenyanske myndigheter på 1980-tallet. Dette ryktet verserte også i Norge.¹⁹ Norske myndigheter undersøkte saken og kontaktet den norske ambassadøren i Tanzania i et forsøk på å få en bekreftelse. Påstanden om at Wamwere hadde blitt kidnappet i Tanzania ble imidlertid avkreftet av tanzanianske myndigheter.²⁰ Kenyas president, Daniel arap Moi, avviste påstandene, og sa at det var et eksempel på "news agencies misreporting".²¹ Wamwere selv hevdet at han ble kidnappet i Uganda. Etter eget sigende dro han fra Norge til Entebbe i Uganda den 9. august og reiste videre til Busia den 6. september, som ligger halvannen kilometer fra den kenyanske grensen, for å besøke slektninger.²² Wamwere hevdet at han ble kidnappet fra hotellrommet i Busia, hvor han ble dopet ned og fraktet til Kenya:

On September 8, 1990, at about 11 pm, about five hooded men burst into my hotel room, pounced on me and pinned me down on my bed. (...) When I regained consciousness, I found myself in a small dark cell and I realised that I was in the torture chambers of the notorious Nyayo House where I was welcomed back home.²³

Ugandiske myndigheter har imidlertid avvist at Wamwere ble kidnappet i Uganda.²⁴

¹⁷ *Nairobi Law Monthly* november 1990.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Se *Aftenposten* 23.10.1990.

²⁰ Samtale med Garbo 1.3.1994. Gunnar Garbo var Norges ambassadør i Tanzania fra 1986 til 1992.

²¹ *Nairobi Law Monthly* november 1990.

²² *Daily Nation* 18.12.1990.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Nairobi Law Monthly* november 1990.

Den norske ambassaden i Nairobi hadde i denne perioden daglig kontakt med kenyanske myndigheter og gjorde flere forsøk på å få kontakt med Wamwere.²⁵ Det ble også uttrykt ønske om å finansiere en forsvarer for ham. Begge deler ble avvist av det kenyanske utenriksdepartementet. Begrunnelsen var at Koigi wa Wamwere var kenyansk statsborger. Norske myndigheter hadde derfor ikke noe med saken å gjøre. Kenyanske myndigheter forsikret imidlertid at Wamwere ikke led noen nød i fengslet og at rettssaken ville føres grundig og i full åpenhet.²⁶ Norske myndigheter var imidlertid ikke fornøyd med den kenyanske håndteringen av saken, fordi Wamwere ikke hadde fått anledning til å møte sin forsvarer Japheth Shamalla. Shamalla hevdet at Wamwere trolig hadde blitt utsatt for tortur i fengslet og ikke fått skikkelig legetilsyn.²⁷ Den 17. oktober fikk den norske ambassadøren instruks fra det norske utenriksdepartementet om å gå på høyt politisk nivå for å gi uttrykk for den norske misnøyen.²⁸ Utenriksminister Kjell Magne Bondevik instruerte den norske ambassadøren i Nairobi om å gå direkte til det kenyanske utenriksdepartementet for å overlevere en norsk protest, muntlig og skriftlig.²⁹ Norge protesterte mot at advokaten til Wamwere ikke hadde fått møte sin klient og mot forhåndsdommen av Wamwere fra "høyt politisk nivå" i Kenya.³⁰ I protesten ble det også gitt uttrykk for at norske myndigheter hadde sagt seg villig til å finansiere en utenlandsk advokat og at både norske myndigheter og norsk presse ville følge nøye med i saken. Den norske protesten advarte også om at behandlingen av Koigi wa Wamwere ville kunne få betydning for forholdet mellom Kenya og Norge. Blokhus gjorde det klart at denne setningen innebar at den norske bistanden kunne bli ytterligere redusert dersom denne saken ikke fikk et tilfredsstillende utfall.³¹ Ifølge Dahl var det et forhold ved denne protesten som kanskje bidro ytterligere til å forverre den spente situasjonen. Det ble fra ambassaden gitt uttrykk for at

²⁵ Samtale med Dahl 15.3.1994.

²⁶ *Kenya Times* 15.10.1990.

²⁷ *Aftenposten* 15.10.1990.

²⁸ Samtale med Dahl 15.3.1994.

²⁹ UDs pressetalsmann Bjørn Blokhus til *Bergens Tidende* 18.10.1990.

³⁰ Når det i protesten het "høyt politisk nivå", var dette en diplomatisk måte å referere til president Moi eller den kenyanske regjeringen. Særlig protesten mot forhåndsdommen var svært kraftig og en nokså uvanlig kritikk av handlemåten til et annet lands statsoverhode, noe som viser hvor alvorlig det norske utenriksdepartementet så på denne saken. I Kenyas politiske kultur var kritikk av presidenten helt utenkelig. Det var derfor sannsynlig at kenyanerne ville reagere svært kraftig på denne protesten.

³¹ *Bergens Tidende* 18.10.1990.

man burde ha en mer forsiktig formulering. Dersom denne formuleringen ble opprettholdt kunne man risikere et brudd. Formuleringen ble likevel opprettholdt. Da protesten skulle overleveres var ingen høyere politiske tjenestemenn til stede i det kenyanske utenriksdepartementet, både utenriksråden og utenriksministeren var bortreist. Ambassadør Dahl så derfor ingen annen løsning enn at protesten ble satt på papiret som en såkalt *promemoria*, som ikke er en verbalnote eller en offisiell tekst, men hvor man gjengir skriftlig de muntlige standpunktene.³² Dette ble av kenyanske myndigheter nærmest oppfattet som en offisiell³³ henvendelse. Ifølge Dahl ble det på kenyansk side lagt mer i formen enn hva som var hensikten.³⁴ I ettertid fikk han beskjed fra politisk avdeling i Utenriksdepartementet at dersom de hadde visst at han ville sette denne protesten på papiret, ville man ha uttrykt seg mer forsiktig.³⁵

³² Samtale med Dahl 15.3.1994. Det finnes en rekke forskjellige kategorier av diplomatiske henvendelser. Man kan skille mellom fire hovedkategorier: Note, verbalnote, *promemoria* og "non-paper" (samtale med Eva Rygh 20.10.1994, byråsjef ved 1. protokollkontor i det norske utenriksdepartementet). Note er den mest formelle henvendelsen og "non-paper" er den minst formelle. Både *promemoria* og "non-paper" karakteriseres som henvendelser underhånden (Utenriksdepartementet 1971: 23). Hvilken form for henvendelse som blir brukt, er avhengig av omstendighetene. Graden av formalitet beror på såvel form, hvem i hierarkiet man henvender seg til og hvor den blir overlevert. En note overlevert til et lands president på hans kontor blir tatt langt mer alvorlig og er langt mer formelt enn en underhånden henvendelse eksempelvis i forbindelse med en mottakelse mellom to lavere rangerte tjenestemenn.

³³ Offisiell i denne sammenheng avviker i en viss forstand fra vanlig språkbruk og viser til en gradering av formalitet og seriøsitet fra avsenderens side.

³⁴ En *promemoria* brukes først og fremst ved underhånden henvendelser og i andre tilfeller hvor man ønsker å anvende en mer uformell form (Utenriksdepartementet 1971: 23). I en *promemoria* "bør innholdet være strengt refererende, en bør unngå å framsette egne påstander eller vurderinger. En *promemoria* skal aldri inneholde bestemte anmodninger eller krav, slike hører hjemme i noten eller verbalnoten" (*Ibid.*: 24). Selv om den norske protesten ble overlevert som en *promemoria*, hadde henvendelsen karakter av å være en verbalnote eller en note, som er en langt mer formell og "offisiell" henvendelse, siden innholdet ikke bare var refererende, men kom med anmodninger om å få finansiere en utenlandsk advokat samt en protest mot forhåndsdommen av Koigi wa Wamwere fra "høyt politisk nivå". Dette må derfor karakteriseres som en særdeles skarp protest. At en protest i tillegg blir overlevert av en ambassadør til "høyt politisk nivå" i et annet land gir et ekstra uttrykk for sakens seriøsitet.

³⁵ Samtale med Dahl 15.3.1994. Hva som var realiteten i dette forholdet er dermed noe uklart i forhold til de uttalelser Blokkhus tidligere hadde kommet med til *Bergens Tidende*. Dette er imidlertid opplysninger som vil fremgå av instruksene. Disse instruksene har det ikke vært mulig å få innsyn i.

Protesten ble møtt med kraftig kritikk fra kenyanske myndigheter som mislikte sterkt at Norge blandet seg inn i noe de betraktet som Kenyas indre anliggender.³⁶ Etter overleveringen ble den norske ambassadøren innkalt til den kenyanske utenriksministeren, Ndolo Ayah, som uttrykte sterk misnøye over det norske engasjementet i Wamwere-saken. Ayah var ikke interessert i å drøfte Wamwere-saken med norske myndigheter, og møtet var over i løpet av få minutter. Kenyanske myndigheter reagerte særlig kraftig på utsagnet om at Wamwere-saken kunne få politiske konsekvenser for forholdet mellom de to landene.³⁷ Blokhus uttalte likevel at han trodde den norske protesten hadde hatt god effekt.³⁸

Fredag den 19. oktober ble Dahl oppringt av Wamweres advokat Shamalla som sa at Wamwere ville bli fremstilt for retten om få minutter. Initiativet til å møte under fremstillingen ble tatt av den norske ambassaden i Nairobi, men ambassaden hadde klarering fra det kenyanske utenriksdepartementet og full støtte fra norske myndigheter.³⁹ Den norske ambassaden hadde tidligere kontaktet det kenyanske utenriksdepartementet, og ifølge Dahl hadde utenriksråd, Bethwel Kiplagat, gitt full klarering for at den norske ambassaden kunne være representert under fremstillingen. Den eneste begrensing som ble gitt, var ikke å sitte i retten hele dagen.⁴⁰ Frem til mandag den 22. oktober var det ingen offisiell kontakt mellom norske og kenyanske myndigheter. Ifølge Blokhus hadde man gått så langt

³⁶ *Kenya Times* 18.10.1990.

³⁷ Samtale med Dahl 15.3.1994.

³⁸ *Aftenposten* 19.10.1990.

³⁹ Samtale med Dahl 15.3.1994; samtale med Vraalsen 17.3.1994. Ifølge mine kilder forelå det en instruks fra det norske utenriksdepartementet om at den norske ambassaden skulle være representert under fremstillingen. Spørsmålet blir da om det sto at ambassadøren selv skulle være tilstede eller om man skulle sende en annen tjenestemann. Det var det faktum at Dahl selv møtte opp i rettssalen som tilsynelatende fikk begeret til å renne over for kenyanske myndigheter (samtale med Aardal 3.6.1994). Det ble senere hevdet fra kenyansk hold at om en lavere rangert diplomat hadde møtt opp i retten, ville ikke dette ha blitt sett på som en så grov provokasjon (Ayah til *Kenya Times* 31.10.1990). I ettertid er det blitt hevdet at det var en feilvurdering av Dahl å møte opp personlig under fremstillingen og karakterisert som dårlig diplomatisk håndverk og skjønn. Dersom det sto i instruksen at ambassadøren personlig skulle møte under fremstillingen, hadde ikke Dahl noe valg. Feilvurderingen lå i så fall i det norske utenriksdepartementet. Om det var slik at Dahl var den eneste diplomaten som var tilstede på den norske ambassaden da meldingen om fremstillingen kom, innebar det at han selv måtte møte under fremstillingen om han skulle følge de instruksjoner som var gitt fra Oslo.

⁴⁰ Samtale med Dahl 15.3.1994.

man kunne i denne saken. Ytterligere press på dette stadiet ble ansett som nytteløst.⁴¹

Den 20. oktober, under en tale på Kenyatta-dagen, tordnet president Moi mot Norge og det han betegnet som innblanding i indre anliggender. Den kenyanske presidenten ga klart uttrykk for at kenyanske myndigheter ikke ville tillate den norske regjeringen å finansiere en advokat til å representere Wamwere, selv om denne advokaten kom fra Storbritannia. Han hevdet at intervensjonen av den norske regjeringen "implied that Wamwere acted under their command".⁴² Presidenten ba Norge så vel som andre donorer om å slutte å blande seg inn i spørsmål omkring det kenyanske rettsvesenet. Moi anklaget utenlandske donorer for å bruke bistanden som pressmiddel i forsøk på å undergrave den kenyanske regjeringen: "You should not take advantage of us because we are poor".⁴³

Klokken elleve mandag den 22. oktober ble den norske ambassadøren innkalt til det kenyanske utenriksdepartementet. Utenriksminister Ayah meddelte at kenyanske myndigheter hadde fattet den vanskelige beslutningen å bryte de diplomatiske forbindelsene med Norge.⁴⁴ Den norske ambassaden ble bedt om å stenge innen sju dager. I den kenyanske regjeringens pressemelding, som delvis var et utdrag av den offisielle meddelelsen til norske myndigheter, het det:

The Government has come to the sad but inevitable conclusion that there should be no more diplomatic representation of Norway's Government in Kenya. Consequently, we have broken diplomatic relations. Regrettably, for some time now the Government of Norway has adopted a hostile attitude towards Kenya. While respecting the right of Norway, as another country, to welcome any foreigners into their country, for what ever reason, the Government of Kenya has been alarmed to note the readiness with which Norway has given sanctuary to Kenyan criminal fugitives. Moreover, recent events have demonstrated beyond reasonable doubt that the Government of Norway has been accessory to illegal activities of those Kenyan fugitives bent on undermining the stability of the country and its constitutionally elected Government.⁴⁵

Tom Vraalsen, bistandsminister og fungerende utenriksminister, hevdet at bruddet mellom Norge og Kenya var beklagelig, og at det ikke var noe i

⁴¹ *Bergens Tidende* 18.10.1990.

⁴² *Kenya Times* 21.10.1990; *Standard* 21.10.1990.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Kenya Times* 23.10.1990.

⁴⁵ *Daily Nation* 23.10.1990.

forholdet mellom de to landene som skulle tilsi at det skulle komme til et brudd.⁴⁶ Vraalsen uttrykte håp om at den kenyanske regjeringen ville omgjøre sin beslutning. Han understreket at det ikke var grunnlag for å hevde at Norge hadde blandet seg inn i Kenyas indre anliggender.⁴⁷ Kenyanske myndigheter ønsket en beklagelse fra norske myndigheter for at de skulle revurdere sin beslutning.⁴⁸ Vraalsen gjorde det imidlertid klart at det ikke kom på tale med noen norsk beklagelse. Norske myndigheter ville ikke foreta seg noe og hevdet at utspillet nå lå hos kenyanske myndigheter.⁴⁹

På dette tidspunkt var det ennå ikke klart hva som ville skje med den norske bistanden til Kenya. David Mwenje, assisterende minister,⁵⁰ ba nordmennene "withdraw their economic assistance if they so wish since the country can not condone sabotage in the name of economic assistance".⁵¹ Vraalsen ga uttrykk for at det ville være vanskelig å yte bistand til et land man ikke hadde diplomatiske forbindelser med.⁵² Kenyanske myndigheter ønsket imidlertid fortsatt norsk bistandsarbeid velkommen, til tross for bruddet. Den norske bistandsvirksomheten kunne knyttes til det norske interessekontoret. Samtidig gikk kenyanske myndigheter med på at én av de norske diplomatene ved Norges ambassade kunne være permanent tilknyttet interessekontoret under den danske ambassaden.⁵³ Vraalsen hevdet at dersom den kenyanske beslutningen ble opprettholdt, ville det føre til at bistanden opphørte.⁵⁴

Kenyanske myndigheter opprettholdt sin beslutning. Bruddet i de diplomatiske forbindelsene og avviklingen av NORADs bistandsprogram i Kenya var dermed et faktum. Den 29. oktober var de norske representantene på vei hjem til Norge, og bistandssamarbeidet mellom Norge og Kenya var foreløpig et avsluttet kapittel i norsk bistandspolitisk historie.

Hvordan kan man forstå dette? Flere har kritisert det norske diplomatiets håndteringen av Wamwere-saken. Den danske avisen *Information* karakteriserte norsk diplomatisk opptreden som en elefant i en

⁴⁶ *Aftenposten* 23.10.1990.

⁴⁷ *Verdens Gang* 23.10.1990.

⁴⁸ *Kenya Times* 23.10.1990.

⁴⁹ *Aftenposten* 24.10.1990.

⁵⁰ Assisterende minister for markedsføring og forsyning.

⁵¹ *Daily Nation* 24.10.1990.

⁵² *Aftenposten* 24.10.1990.

⁵³ *Aftenposten* 26.10.1990.

⁵⁴ *Verdens Gang* 23.10.1990.

porselensbutikk.⁵⁵ Jarle Simensen vurderer det norske utenriksdepartementets fremgangsmåte som en temmelig sterk handlemåte. Han hevder at i hvilket som helst land, inkludert Norge, ville slik oppførsel fra en fremmed ambassade blitt sett på som radikal innblanding, og mener at Norge burde ha sendt en diplomat på et lavere nivå.⁵⁶ Også den norske ambassadøren har uttrykt forståelse for at kenyanske myndigheter oppfattet hans oppmøte i retten som en provokasjon.⁵⁷ En av advokatene i Wamwere-saken, Martha Karua, betegner norsk diplomatisk opptreden som klossete.⁵⁸ Den norske fungerende utenriksminister og bistandsminister betegner det som en umulighet at den norske ambassadørens oppmøte i retten kan ha vært utslagsgivende for det diplomatiske bruddet. Andre indre faktorer må ha vært avgjørende, ifølge Vraalsen. Vraalsen karakteriserer bruddet som en overreaksjon av kenyanske myndigheter.⁵⁹

En unik kenyansk utenrikspolitisk beslutning?

Hva innebærer et diplomatisk brudd og hvilke forutsetninger ligger normalt til grunn for at et land skal ta i bruk et slikt virkemiddel? Norge har aldri tatt initiativ til å bryte de diplomatiske forbindelsene med noe annet land i fredstid.⁶⁰ I det følgende diskuteres hvorvidt et slikt virkemiddel har hatt en tradisjon i kenyansk utenrikspolitikk og om det var noe ved Norges opptreden som kunne tilsi et diplomatisk brudd.

Hva er og hva innebærer et diplomatisk brudd?

Lord Gore-Booth karakteriserer et diplomatisk brudd på følgende måte:

⁵⁵ *Information* 23.10.1990.

⁵⁶ *Verdens Gang* 4.8.1991.

⁵⁷ Samtale med Dahl 15.3.1994.

⁵⁸ Samtale med Karua 1.7.1994. Tre andre var siktet sammen med Wamwere den 19. oktober, senere ble ytterligere fire siktet. Anklagene mot disse frafalt imidlertid senere (Committal Documents. Criminal Case no. 5167 of 1990).

⁵⁹ Samtale med Vraalsen 17.3.1994.

⁶⁰ Samtale med Brautaset 21.7.1995. Den 7. desember 1941, etter at Storbritannia hadde erklært krig mot Finland, brøt den norske regjeringen de diplomatiske forbindelsene med Finland (Ording 1948: 235-236).

This act, usually decided and announced unilaterally, indicates a strong objection by a government to language or actions on the part of another government or other governments.⁶¹

Å bryte diplomatiske forbindelser er et av de sterkeste utenrikspolitiske virkemidlene et land kan ta i bruk og er som oftest et resultat av at landets nasjonale interesser vurderes som alvorlig truet.⁶² Slike brudd har som regel skjedd forut for eller i en krig,⁶³ men selv stater som er i krig med hverandre kan ha diplomatiske forbindelser.⁶⁴ Diplomatiske brudd har imidlertid også forekommet, om enn noe mer uvanlig, i tilfeller av konflikt som ikke har vært så alvorlig at man regnet med at den ville føre til krig. Etter den annen verdenskrig har det vært enkelte slike tilfeller, for eksempel da Island brøt de diplomatiske forbindelsene med Storbritannia i samband med den såkalte "tredje torskemkrigen" i 1976.⁶⁵ Det var heller ikke fare for at det skulle bryte ut krig da Iran brøt de diplomatiske forbindelsene med Storbritannia i 1952.⁶⁶ Bruddene i disse tilfellene bar mer preg av å være politiske markeringssaker for å tilfredsstille en hjemlig opinion. På et Commonwealth-seminar i Singapore i 1971 ble nytten og gyldigheten av å bruke brudd i de diplomatiske forbindelsene som en del av den

⁶¹ Gore-Booth 1979: 187.

⁶² Holsti 1992: 134.

⁶³ Sovjetunionen brøt for eksempel de diplomatiske forbindelsene med den norske regjeringen i London i 1941. Den 8. mai mottok den norske sendemannen i Moskva følgende note: "I betraktning av at Norge nå ikke lenger er en suveren stat og at S.S.S.R. ikke lenger er diplomatisk representert i Norge, meddeler kommissariatet at sovjetregjeringen anser den norske sendemanns fullmakter for å ha trådt ut av kraft ..." (Ording 1948: 214). Den norske regjeringen fikk imidlertid forståelse av at Sovjetunionen ønsket å opprettholde et velvillig forhold, og at bruddet med Norge og Belgia var for å dekke over Sovjetunionens tilbaketog og brudd med Jugoslavia, etter å ha støttet den jugoslaviske motstandskampen. Sovjetunionen ville prøve å utsette en militær konfrontasjon med Tyskland. I 1942 brøt den franske Vichy-regjeringen de diplomatiske forbindelsene med den norske eksilregjeringen. Utenriksminister Boudouin ga i slutten av august den norske legasjonen i Vichy beskjed om at den ikke lenger ville bli anerkjent. Boudouin beklaget avgjørelsen og gjorde det klart at den grunnet i et betydelig tysk press (*Ibid.*: 204-205, 214-216 og 221).

⁶⁴ USA og Irak opprettholdt de diplomatiske forbindelsene flere måneder ut i Golfkrigen (*Aftenposten* 17.3.1994).

⁶⁵ Uenighet om retten til fiske innenfor Islands 200 mils sone var årsaken til konflikten. Bruddet var for øvrig det første mellom to NATO-land (Keesing's 1976: 27637-27638).

⁶⁶ Bruddet skyldtes uenighet om retten til å nasjonalisere oljeresurser (Gore-Booth 1979: 188-189; Keesing's 1952: 11957-11961).

diplomatiske prosess diskutert. Konklusjonen der var at diplomatiske brudd sjelden var særlig fruktbart:

The course of closing a mission should be resorted to very sparingly. Churchill's dictum "jaw jaw is better than war war" has a basic truth in this respect. The very time when a country should not break off diplomatic relations is when sharp differences of view arise or there is a danger of actual conflict. That is the time when the diplomat is most needed, since misunderstanding of the opposing viewpoint can be fatal in near war, or actual war conditions. There is always a certain visceral satisfaction to be gained from the gesture of breaking off relations, but the satisfaction is often short-sighted and short-lived.⁶⁷

Et diplomatisk brudd kan i enkelte tilfeller virke som en avledningsmanøver og en anledning for myndighetene til å mobilisere intern oppslutning. Ifølge Gore-Booth er det grunn til å stille spørsmålet om i hvilken grad en markering som har til hensikt å tilfredsstille opinionen bør være en del av den diplomatiske prosess.⁶⁸ I de fleste tilfeller har fordelene av å opprettholde fulle diplomatiske forbindelser blitt ansett som langt viktigere enn de som regel symbolske resultatene av å avbryte diplomatiske forbindelser.⁶⁹ Erkjennelsen av at et diplomatisk brudd ofte får negative ringvirkninger — man har for eksempel ikke de samme mulighetene til å ivareta og fremme sine interesser i vedkommende land — har ført til at noen brudd er "partially real".⁷⁰ Det vil si at selv etter at de diplomatiske forbindelsene er brutt, opprettholder de impliserte statene et visst samkvem. En tredje stat ivaretar da formelt deres interesser. Diplomatiske brudd som er såkalt "partially real" forekommer sjelden i tilfeller hvor en stats nasjonale interesser anses som alvorlig truet, eksempelvis i krigssituasjoner. I slike tilfeller er det vanlig at også det kommersielle, kulturelle og sosiale i tillegg til det politiske samkvemmet mellom statene opphører eller i alle fall nedgraderes. Brudd som er "partially real" skjer vanligvis i mindre alvorlige konflikter.

⁶⁷ Commonwealth Secretariat 1971 sitert etter Gore-Booth 1979: 190.

⁶⁸ Gore-Booth 1979: 191.

⁶⁹ Holsti 1992: 134.

⁷⁰ Gore-Booth 1979: 187.

Bruddet med Norge: Antitesen av kenyansk utenrikspolitikk?

Retningslinjene i kenyansk utenrikspolitikk ble trukket opp da Kenya etablerte seg som suveren stat, i forbindelse med frigjøringen fra Storbritannia i 1963. Tre hoveddokumenter lå til grunn for Kenyas utenrikspolitikk: Kenyas konstitusjon av 1963 og Kenya African National Unions (KANU) manifest av 1961 og 1963.⁷¹ Dokumentene gir imidlertid ingen retningslinjer for håndtering av diplomatiske konflikter. I motsetning til en rekke afrikanske stater, som har benyttet dette virkemidlet ved flere anledninger, har Kenya aldri tidligere brutt de diplomatiske forbindelsene med en vestlig stat.⁷² Kenya har tradisjonelt holdt en forholdsvis lav profil

⁷¹ Orwa 1989: 219.

⁷² I forbindelse med innsettelsen av Ian Smith som statsminister i Rhodesia (nå Zimbabwe) i 1965, brøt sju afrikanske stater forbindelsene med Storbritannia. I dette tilfellet var bruddet med Storbritannia en protest i en sak som ble betraktet som et internasjonalt anliggende. Den 11. november 1965 erklærte Smith landet selvstendig etter at det hvite mindretallet, politisk representert gjennom Rhodesian Front, vant alle de 50 plassene i parlamentet. Beslutningen ble underkjent både av FN og Organisasjonen for afrikansk enhet (OAU). FN erklærte vedtaket som en ensidig deklarasjon om selvstendighet, "a unilateral declaration of independence" (Adar 1990: 56ff; Gore-Booth 1979: 188). Kenya valgte den gang å opprettholde de diplomatiske forbindelsene med Storbritannia. Tre ganger siden uavhengigheten har Kenya likevel brutt eller nedgradert de diplomatiske forbindelsene med andre stater (*Standard* 28.10.1990). Etter at flere land i 1972 og første halvdel av 1973 hadde brutt de diplomatiske forbindelsene med Israel, valgte 16 afrikanske land i oktober 1973, alle medlemmer av OAU, å gjøre det samme. Kenyas president, Jomo Kenyatta som den 19. oktober 1973 erklærte at Kenya "would remain neutral and maintain good relations with Israel and the Arab states" kunngjorde likevel den 1. november 1973 at Kenya ville bryte de diplomatiske forbindelsene med Israel inntil landet hadde trukket seg tilbake fra egyptisk territorium (Keesing's 1973: 26188). I desember 1987 etter et år med grenseuroligheter og skuddvekslinger mellom kenyanske sikkerhetsstyrker og den ugandiske motstandsbevegelsen (Uganda's National Resistance Army) ble den ugandiske høykommissæren og hans stedfortreder bedt om å forlate landet innen 24 timer. De diplomatiske forbindelser mellom de to landene ble likevel opprettholdt, men Kenya valgte å kalle tilbake sine to øverste tjenestemenn ved det kenyanske høykommissariatet i Kampala. På grunn av tette kommersielle og kulturelle bånd og stor gjensidig avhengighet mellom landene var de diplomatiske relasjonene i ferd med å normalisere seg allerede i januar 1988. Kenyanske myndigheter har ikke hatt samme hast med å normalisere de diplomatiske båndene med Libya, som i 1987 fikk seks diplomater utvist. I desember samme år ba den kenyanske utenriksministeren libyske myndigheter om å stenge ambassaden i Nairobi. Kenyanske myndigheter anklaget den libyske ambassaden for å ha støttet kenyanske studentledere som angivelig ble benyttet til spionasje. Fra kenyansk side var det ved flere anledninger uttrykt bekymring for det stadig tettere militære samarbeidet mellom Uganda og Libya (Keesing's 1987: 35431, 35429 og 35491; *Weekly Review* 11.12.1987; *Weekly Review* 25.12.1987/1.1.1988; *Weekly Review* 8.1.1988).

og vært avventende i utenrikspolitiske spørsmål. Dette kommer til uttrykk gjennom to viktige dogmer i kenyansk utenrikspolitikk, prinsippet om “godt naboskap” og en “vente og se” holdning, også i tilfeller av sterk provokasjon fra andre stater.⁷³ John Okumu gir liknende karakteristikk i sin analyse av kenyansk utenrikspolitikk, en holdning til utenrikspolitiske spørsmål han betegner som “quiet diplomacy”:

Kenya has effectively maintained a low profile on many of the burning issues in Africa and elsewhere, a style of diplomacy that is best described as quiet diplomacy. It is a style which avoids radical aggressiveness which she cannot defend or promote. It is a diplomatic posture which recognises that the uses and functions of foreign policy of a poor nation are to promote economic and social modernisation, tasks which require the services of development diplomats.⁷⁴

Kenyas lave profil i utenrikspolitikken har i stor grad vært styrt av økonomiske hensyn; “economic development need” har vært en av de viktigste drivkreftene i kenyansk utenrikspolitikk.⁷⁵ En lav profil har vært viktig for å sikre stabilitet i nærområdene og for å få tilgang til de østafrikanske markedene, samt å utvikle gode relasjoner til vestlige land for å trygge investeringer i landet.⁷⁶ Helt siden uavhengigheten har Kenya ført en pro-vestlig og kapitalistisk orientert politikk, med særlig vekt på økonomisk utvikling. Dette kom klart til uttrykk i KANUs valgmanifest av 1963 og melding (*Sessional Paper*) nr. 10 1965⁷⁷, som er blitt beskrevet som den økonomiske bibelen til Kenyas første president, Jomo Kenyatta.⁷⁸ Kenyanske myndigheter har hatt en liberal holdning til utenlandske investeringer og vestlig bistand:

Right from independence Kenya's leadership opted for a clear strategy of economic growth, based on a determination to keep existing ties with Western countries and gain foreign aid and investments.⁷⁹

⁷³ Adar 1990: 56; Khapoya 1980: 25-26; Orwa 1989: 219ff.

⁷⁴ Okumu 1977: 136.

⁷⁵ Nyukuri 1994: 2.

⁷⁶ Makinda 1983: 303; Orwa 1989: 219.

⁷⁷ *African Socialism and its Application to Planning in Kenya*.

⁷⁸ Leys 1975: 221.

⁷⁹ Ochieng' 1989: 208. Det er bred enighet om at økonomisk utvikling har vært en av de viktigste drivkreftene og den fremste målsetningen i kenyansk utenrikspolitikk (jf. Bienen 1974: 4; Leys 1975: 255; Makinda 1983: 303; Ochieng' 1989: 202; Orwa 1989: 241; Shaw 1977: 147). Et hovedskille går imidlertid mellom de som mener at kenyansk

Ifølge David Gordon endret Kenya noe på sin utenrikspolitiske profil på slutten av 1970-tallet og på begynnelsen av 1980-tallet og gikk i større grad bort fra det stille diplomati over til å føre en langt mer aktiv utenrikspolitikk enn tidligere.⁸⁰ Kenya utvidet blant annet sine kontakter med De europeiske fellesskap (EF) og landene i Midtøsten, og utviklet i tillegg et tettere samarbeid med USA. Dette hadde en betydelig militær komponent, og på slutten av 1970-tallet ble USA Kenyas fremste våpenleverandør. USA tok også etterhvert over Storbritannias rolle som Kenyas viktigste bilaterale bistandsyter.⁸¹

Et viktig element i afrikansk utenrikspolitikk er prinsippet om ikke å blande seg inn i andre staters anliggender. Dette har vært et av de sterkeste prinsippene i Organisasjonen for afrikansk enhet (OAU).⁸² De afrikanske statenes sterke vektlegging av et nasjonalstatlig uavhengighetsideal er blant annet et resultat av tiår med kolonistyre.⁸³ Det kan se ut som kenyanske myndigheter i forhold til utenlandsk kapital i stor grad har tonet ned egne idealer om suverenitet til fordel for økonomiske interesser. På 1980-tallet kom den kenyanske økonomien i vansker. Det internasjonale pengefondet (IMF) og Verdensbanken stilte betingelser til bistandsoverføringene og krav om gjennomføring av økonomiske reformer. Konkurransen om internasjonal kapital og investeringer ble også stadig hardere i denne perioden. I

utenrikspolitikk har vært en refleks av utenlandske interesser og de som hevder at kenyansk utenrikspolitikk har vært styrt av mer genuine kenyanske interesser. Ifølge Bienen har ikke Kenya hatt noen selvstendig utenrikspolitikk: "Kenya is equated with the absence of national interest and dignity or sense of nationhood" (1974: 4). Leys hevder at utenlandsk bistand og kapital har vært et redskap til å gjøre Kenya avhengig av vesten og har bidratt til å trekke Kenya inn i en nykolonial situasjon (1975: 255). Orwa og Ochieng' står i en viss opposisjon til dette synet, selv om de medgir at Kenya både har hatt sterke bånd til vesten og at landet er avhengig av utenlandske investeringer og bistand. De hevder at kenyanske myndigheter i stor grad selv har definert landets nasjonale interesser. De sterke båndene til vesten har vært et resultat av realpolitiske vurderinger for å fremme landets nasjonale interesser og for å sikre økonomisk vekst og utvikling (Orwa 1989: 227; Ochieng' 1989: 215). Orwa karakteriserer forholdet mellom Kenya og utenlandske interesser som "partners in development" (1989: 226). Ifølge Orwa har forholdet vært preget av et gjensidig interessefellesskap snarere enn et utbyttingsforhold, slik Leys forfekter.

⁸⁰ Gordon 1984: 298.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Ibid.*: 325.

⁸³ I internasjonal menneskerettighetsdebatt har det eksempelvis vært klare motsetninger mellom det kollektive og det nasjonalstatlige uavhengighetsideal som lederne fra den tredje verden har prioritert, den sosialistiske verdens større vekt på økonomiske rettigheter og de vestlige lands mer individualistiske rettighetsbegrep (Østerud 1991: 292).

motsetning til Tanzania, som har ført en sterkere konfrontasjonspolitikk overfor blant annet IMF, har Kenya vært mer forsiktig. Kenya har forsøkt å unngå sammenstøt med IMF og det internasjonale giversamfunnet, som kunne lede til negative økonomiske ringvirkninger for landet.⁸⁴

Kenya har ikke vært av de mest bistandsavhengige landene i Afrika, men avhengigheten økte i løpet 1980-tallet og på begynnelsen av 1990-tallet. Den totale bistanden til Kenya i 1986 utgjorde US\$ 488,4 millioner og steg til US\$ 903,9 millioner i 1988 og til US\$ 1735,8 millioner i 1990.⁸⁵ I 1991 utgjorde den totale bistanden ca. 11% av Kenyas bruttonasjonalprodukt (BNP).⁸⁶ Dersom man ser på det kenyanske utviklingsbudsjettet blir bistandsavhengigheten mer markant. I 1990/91 var hele 95% av utviklingsbudsjettet finansiert av utenlandsk bistand.⁸⁷ Kenyas forhandlingsposisjon vis-à-vis det internasjonale giversamfunnet ble svekket i løpet av 1980-tallet. Skulle en situasjon med stadig større avhengighet og stadig knappere kapitaltilgang på utenlandsk valuta tilsi en steilere holdning overfor bistandsyterne?

En av konsekvensene av det diplomatiske bruddet mellom Norge og Kenya var opphøret av den norske bistanden. Dette var, ifølge Vraalsen, en uunngåelig konsekvens av det diplomatiske bruddet.⁸⁸ Kenya har ingen tradisjon med å bryte diplomatiske forbindelser med andre stater, samtidig som landet har ført en politikk med vekt på å trekke til seg mest mulig utenlandske investeringer og bistand. Bruddet med Norge kan dermed karakteriseres som antitesen av kenyansk utenrikspolitikk.

Var bruddet med Norge et signal om en konfrontasjonsholdning overfor det internasjonale giversamfunnet; eller var det som Timothy Shaw antydte allerede i 1977 en dreining i utenrikspolitikken i mer realpolitisk retning, som et resultat av "the elusiveness of development and growth",⁸⁹ som her kom til uttrykk? Det kan imidlertid argumenteres for at den norske bistanden til Kenya var så ubetydelig at uttrekkingen av NORAD ikke kom i særlig konflikt med Kenyas økonomiske interesser. I 1990 var Norge Kenyas tolvte største bistandsyter med US\$ 22,5 millioner. Det var bare halvparten av hva Norge ga i bistand til Tanzania samme år. Norges andel av den totale bistanden til Kenya var på henholdsvis 2,5% og 1,3% i 1989

⁸⁴ Gordon 1984: 311; Makinda 1983: 303.

⁸⁵ Economist Intelligence Unit 1993: 34.

⁸⁶ World Bank 1992: 198.

⁸⁷ Njoroge 1994: 29.

⁸⁸ Samtale med Vraalsen 17.3.1994.

⁸⁹ Shaw 1977: 147.

og 1990.⁹⁰ Ifølge *Weekly Review* utgjorde bistanden fra Norge mindre enn 2% av Kenyas årlige skatteinntekter.⁹¹ Det er imidlertid vanskelig å fastslå hvorvidt bruddet med Norge var et signal om en konfrontasjonsholdning overfor vestlige givere, selv om det kan se ut som at kenyanske myndigheter på slutten av 1980-tallet og ved inngangen til 1990-tallet i større grad enn tidligere motsatte seg press og kritikk utenfra.⁹²

Bare et "delvis" brudd?

Det var lite som tydet på at norske myndigheters opptreden skulle tilsi diplomatisk brudd eller at Norge på annen måte utgjorde en trussel mot Kenyas nasjonale interesser. Det var ingen fare for at det skulle bryte ut krig mellom de to land. Norges opptreden ble av kenyanske myndigheter oppfattet som en politisk provokasjon, men norske myndigheter holdt seg likevel innenfor rammen av det folkerettslig tillatelige. Dessuten, dersom Norge hadde utgjort en alvorlig trussel mot Kenyas nasjonale interesser, hadde bruddet neppe vært det som betegnes som "partially real". Det fortsatte å eksistere et norsk interessekontor i Nairobi.⁹³ Dette var i realiteten en nedgradert diplomatisk forbindelse som fortsatte å operere mer eller mindre ut fra de samme premissene som den tidligere norske ambassaden i Nairobi.⁹⁴ Det var bare den statlige bistanden som opphørte. Norske private organisasjoner som Kirkens Nødhjelp og Norsk Folkehjelp fortsatte med sine bistandsprosjekter i landet. Kirkens Nødhjelp tok over virksomheten for noen av de norske private organisasjonene som tidligere

⁹⁰ OECD 1994: 164-165.

⁹¹ *Weekly Review* 26.10.1990.

⁹² Se nærmere kap. 3. Til tross for at Kenya, som nevnt ovenfor, aldri tidligere har brutt forbindelsene med en vestlig stat, har tre av de fire tilfellene hvor kenyanske myndigheter har brutt eller nedgradert forbindelsene med andre stater forekommet i perioden 1987-1990. Dette kan være en indikasjon på en dreining i utenrikspolitikken i mer realpolitisk retning og politisk vilje til å ta i bruk sterkere politiske virkemidler enn tidligere.

⁹³ Ved å etablere et interessekontor reduserte man virksomheten. Interessekontoret ordnet under den danske ambassaden og nøt derfor ikke godt av en ambassades selvstendige privilegier. Norge hadde dermed ikke samme mulighetene til å påvirke de kenyanske myndigheter eller til å drive med annen virksomhet i landet (se notat fra NORAD til Det norske interessekontor i Nairobi, 1.11.1990).

⁹⁴ Samtale med Aardal 3.6.1994.

hadde vært fullfinansiert av NORAD.⁹⁵ Den norske kirke fortsatte til og med å drive en radiostasjon i Kenya. Driften av den norske skolen i Nairobi fortsatte. Kenyanske myndigheter forsøkte heller ikke å stoppe veksten i den norske forretningsvirksomheten i landet. Et eksempel er åpningen av Norsk Hydros kontor i Nairobi og utvidelsen av Hydros virksomhet i Kenya i etterkant av bruddet.⁹⁶ Det har med andre ord ikke vært noen reduksjon eller nedgradering av det kommersielle, kulturelle eller sosiale samkvemmet mellom folk og organisasjoner i Norge og Kenya etter bruddet i de diplomatiske forbindelsene på statlig nivå. Dette indikerer at Norge ikke utgjorde noen alvorlig trussel mot landets nasjonale interesser.

Det er også ting som tyder på at det diplomatiske bruddet ikke var tilstrekkelig gjennomtenkt. Ifølge Mwai Kibaki ble beslutningen fattet av en indre krets rundt president Moi i dagene forut for bruddet.⁹⁷ Det ser ut til at beslutningen ikke ble fattet på bakgrunn av utredninger og diskusjoner; hverken det kenyanske utenriksdepartementet eller finansdepartementet var informert eller konsultert om vedtaket.⁹⁸ Det ble heller ikke drevet forhandlinger eller noen form for krisediplomati, som ofte er vanlig i diplomatiske konflikter. Etter at det ble kjent at bistanden ville bli trukket tilbake, kan det imidlertid se ut som at kenyanske myndigheter begynte å få kalde føtter. Den kenyanske finansministeren kom med signaler om at den norske bistanden fortsatt var ønsket, til tross for det diplomatiske bruddet.⁹⁹ Beslutningen om å avvikle bistanden ble fattet av Utenriksdepartementet i Oslo.¹⁰⁰ Flere norske informanter betrakter det

⁹⁵ Chepkwony, Hødnebo, Kibreab og Njau 1993. NORAD fortsatte å støtte noen av disse prosjektene med til sammen ca. 6 millioner i året. Prosjektene skulle avsluttes i løpet av en 5-års periode. I 1993 ble det gjennomført en evaluering av disse prosjektene: *Grace Period or a New Deal?* Resultatene fra denne rapporten viste at de fleste prosjektene til de frivillige organisasjonene hadde vist seg å være levedyktige og bærekraftige etter bruddet mellom Norge og Kenya.

⁹⁶ I 1994 ble mer enn 50% av forbruket av kunstgjødsel i det kenyanske jordbruket importert fra Norge med Norsk Hydro som leverandør (samtale med Kituyi 16.6.1994).

⁹⁷ Samtale med Kibaki 17.6.1994. Kibaki var helseminister i perioden 1988-1991 og visepresident fra 1980-1988.

⁹⁸ Samtale med Kibaki 17.6.1994; samtale med Wafula 30.6.1994.

⁹⁹ Samtale med Wafula 30.6.1994.

¹⁰⁰ Avviklingen av den norske bistanden skjedde raskt, uten tid til å avslutte prosjektene eller å overføre virksomheten til kenyanske myndigheter på en forsvarlig måte. Dette skjedde delvis fordi det ikke var kommet noen signaler på forhånd om et eventuelt brudd, og fordi det i Kenya ikke fantes tilstrekkelige institusjonelle mekanismer og finansielle ressurser som kunne bidra til kontinuitet av prosjektene. Dette førte til at flere av de tidligere kenyansk-norske prosjektene stoppet opp (samtale med Juma

nærmest som utenkelig at kenyanske myndigheter ikke var innforstått med at NORAD var en integrert del av den norske utenrikstjenesten, og dermed også ville bli rammet av et diplomatisk brudd.¹⁰¹ Den daværende norske ambassadøren tror imidlertid ikke at kenyanske myndigheter hadde regnet med at et diplomatisk brudd også ville omfatte norsk bistand.¹⁰² Både Kibaki og David Mwirari støtter opp om et slikt syn.¹⁰³ Ifølge Calestous Juma kan årsakene til at kenyanske myndigheter ikke var klar over dette ha sammenheng med den kenyanske institusjonelle struktur.¹⁰⁴ Mens bistanden i Norge er en del av utenrikspolitikken er det ingen utviklingskomponent i Kenyas utenrikspolitikk. Wafula tror at bruddet delvis kan forklares med at beslutningen bunnet i dårlig rådgivning, hvor man overså det faktum at NORAD var en integrert del av norsk utenrikstjeneste.¹⁰⁵

Dette impliserer imidlertid at bruddet ikke var et resultat av at Norge direkte truet Kenyas nasjonale interesser. Bruddet bar mer preg av å være en politisk markeringssak. Valg av reaksjonsform ga maksimal markering siden diplomatisk brudd var en reaksjonsform som sjelden var benyttet tidligere. Men hvorfor hadde kenyanske myndigheter på dette tidspunkt et behov for en politisk markeringssak?

14.6.1994).

¹⁰¹ Samtale med Aardal 3.6.1994; samtale med Vraalsen 17.3.1994.

¹⁰² Samtale med Dahl 15.3.1994.

¹⁰³ Samtale med Kibaki 17.6.1994; samtale med Mwirari 17.6.1994.

¹⁰⁴ Samtale med Juma 14.6.1994.

¹⁰⁵ Samtale med Wafula 30.6.1994.

2 Indre faktorer

Året 1990 er blitt karakterisert som et av de mest turbulente årene i Kenya etter frigjøringen.¹ Africa Watch betegner 1990 som et vannskille i kenyansk politikk; for første gang siden president Moi kom til makten krevde demonstrerende menneskemengder hans avgang.² Moi hadde imidlertid ingen planer om å forlate presidentembetet:

I have served you, I am serving you and will continue to serve you. Others think that I will go tomorrow. Go where? The ambitious should know they are wasting their time and will continue doing so.³

Mot slutten av 1980-tallet og utover i 1990 ble den kenyanske regjeringen utsatt for et tiltagende indre press og var kommet i en legitimitetskrise. Regjeringen hadde derfor behov for å markere seg ved å vise handlekraft og styrke mot en tiltagende opposisjonen, samt å få samlet oppslutning i egne rekker. Den kenyanske regjeringens reaksjon mot Norge høsten 1990 må kontekstualiseres og ses i sammenheng med den indre politiske situasjonen i Kenya; en urolig politisk situasjon kan være med på å forklare hvorfor den kenyanske regjeringen var så sensitiv nettopp i 1990.

For å forstå hva som rørte seg i Kenya på denne tiden må hovedtrekkene i den politiske og økonomiske utviklingen fra 1963 og frem til Moi tok over styret i 1978 skisseres; og hva som var årsaken til at Moi utover på 1980-tallet i mindre grad enn Kenyatta greide å holde grepet om opposisjonelle elementer og innfri befolkningens forventninger. Hvilke former for opposisjon som vokste frem kan også gi svar på når og hvordan denne endringen kom. Fremstillingen vil vise hvordan dette kom til uttrykk mot slutten av 1980-tallet og i 1990, og hvordan kenyanske myndigheter svarte på dette.

¹ *Nairobi Law Monthly* desember 1990.

² Africa Watch 1991: 28.

³ Sitert etter *Daily Nation* 11.10.1990. Sitatet er hentet fra Moisis tale på Moi-dagen den 10. oktober 1990.

Kenyattas *Harambee*⁴

I juni 1963 fikk Kenya indre selvstyre. Den 12. desember samme år ble landet uavhengig fra Storbritannia, dog med den britiske dronningen som formelt statsoverhode. Jomo Kenyatta som tilhørte den største etniske gruppen, kikuyu, ble landets statsminister. Landet fikk en demokratisk konstitusjon etter britisk mønster som garanterte grunnleggende menneskerettigheter. Fra frigjøringen var Kenya et føderalt system med stor grad av selvstyre til autonome regioner, kalt *majimboism*.⁵ Inndelingen ble slik fordi Kenya African Democratic Union (KADU) vant drakampen om konstitusjonsutformingen. KADU var en koalisjon av mindre etniske grupper, blant andre kipsigis, maasai, mijikenda, nandi og tugen, og utgjorde en motvekt til det kikuyu- og luo-dominerte Kenya African National Union (KANU).⁶ KANU, som ønsket et sentralisert styre, vant imidlertid valget i 1963. Det desentraliserte styret ble avskaffet, da en ny konstitusjon ble innført i 1964. Kenya ble dermed en enhetsstat og republikk med Kenyatta som president. Den 10. november 1964 ble KADU oppløst og gikk inn i KANU. Gjennom en rekke grunnlovsendringer ble styret stadig mer sentralisert; fra mai 1966 til juni 1968 ble den kenyanske konstitusjonen endret hele fem ganger.⁷ Dette medførte også at de politiske og sivile rettighetene ble vesentlig innskrenket.⁸

Kenyatta tolererte til en viss grad opposisjon, men forsøkte å holde opposisjonelle elementer innenfor partiet. I tiden etter frigjøringen var den politiske debatten i parlamentet livlig og høylytt, særlig fra de såkalte "backbenchers".⁹ Atieno-Odhiambo betegner perioden 1965-1969 som de beste årene for politisk debatt i Kenya: "Ideas were floated. And discussed. In public. Without fear. And that is as it should be".¹⁰ I 1966 gikk imidlertid en radikal fraksjon ut av KANU og dannet Kenya People's Union (KPU), med luoen Oginga Odinga i spissen. KPU var nærmest et

⁴ *Harambee* betyr å løfte i flokk og var et slagord som ble vanlig under Kenyatta. Det er fremdeles et viktig begrep. Folk samles til innsamlinger, i by og land under slagordet *harambee*, til inntekt for diverse formål, som bygging av skoler, sykehus osv. (Se Haugerud og Winans 1977).

⁵ *Majimboism* anvendes i dag som en betegnelse på etnisk regionalisme.

⁶ Ochieng' 1989: 206.

⁷ Gertzel 1969: 145.

⁸ Africa Watch 1991: 7.

⁹ "Backbencher" blir brukt som betegnelse på parlamentsrepresentanter uten formelle maktposisjoner. I Kenya hadde disse representantene ofte en sterkere tilbøyelighet til å kritisere ledelsen i partiet, i hva som den gang i realiteten var en ett-parti stat.

¹⁰ Atieno-Odhiambo 1987: 194.

rent luo-parti. Partiet var likevel ikke bare et etnisk opposisjonsparti, og kritiserte også regjeringens ideologiske forankring.¹¹ KPU fordømte landets kapitalistiske og vest-orienterte politikk, krevde forsikringer om at konstitusjonen ikke ble endret og overholdelse av menneskerettighetene. I 1966 ble det vedtatt en ny valglov, som innebar at parlamentsmedlemmer som gikk over til et annet parti i valgperioden måtte stille til gjenvalg.¹² Ved suppleringsvalget i 1966, "the little general election", mistet de fleste KPU-politikerne sine plasser i parlamentet.¹³

Den 5. juli 1969 ble luoen Tom Mboya myrdet. Han hadde ikke hatt tilknytning til luo-fraksjonen i KPU, men hadde vært en av Kenyattas allierte og en av grunnleggerne av KANU. Den populære Mboya, med stor oppslutning langt utover sin egen etniske gruppe, ble betraktet som en av Kenyattas rivaler. Mboya hadde gått kraftig ut mot det han kalte Kenyattas sentraliserte elitisme og presidentens autokratiske kontroll over økonomien.¹⁴ Likvideringen av Mboya utløste demonstrasjoner i Kisumu, luoenes hovedsete, hvor politiet skjøt ned og drepte 43 demonstranter. Luoene, som tidligere hadde vært splittet, samlet seg nå i en front mot kikuyuene. Mordet på Mboya ble brukt som påskudd til å forby KPU i 1969. Kenyatta satte dermed en stopper for luo-opposisjonen og fengslet ledelsen i KPU.¹⁵ Kenya ble fra da av en *de facto* ett-parti stat, med KANU som det eneste politiske parti. Etter drapet på Mboya administrerte Kenyatta omfattende edsavleggelse i sitt hjemdistrikt, Kiambu, hvor man sverget troskap til KANU. Ifølge Nyangira var edsavleggelsene politisk motiverte for å konsolidere motstanden mot luoene og for å befeste kikuyuenes kontroll over statsapparatet.¹⁶ Fra 1969 pågikk det en sterk "kikuyuisering" av KANU; medlemmer fra kikuyu-gruppen ble i økende grad rekruttert til sentrale politiske stillinger.¹⁷ I 1969 var eksempelvis nesten en tredjedel av regjeringsmedlemmene kikuyuer, og med kikuyuer i de viktigste ministerpostene.¹⁸ Kikuyuenes økonomiske hegemoni ble også ytterligere befestet i denne perioden.

Kritikken mot den kenyanske regjeringen vedvarte og kom også fra Kenyattas egen etniske gruppe. På begynnelsen av 1970-tallet var den

¹¹ Tamarkin 1978: 299.

¹² Africa Watch 1991: 7; Gertzel 1969: 78.

¹³ Ochieng' 1989: 208.

¹⁴ Africa Watch 1991: 30; Throup 1987: 50.

¹⁵ Ochieng' 1989: 208-210.

¹⁶ Nyangira 1987: 31.

¹⁷ Nellis 1974: 17.

¹⁸ Tamarkin 1978: 303; Throup 1987: 41.

velstående kikuyuen Josaiah Mwangi Kariuki en av de fremste kritikerne av regjeringen, men han valgte å holde seg innenfor partiet. Kariuki hadde vært internert under Mau Mau-opprøret¹⁹ i 1952-1956, og hadde tidligere vært sekretær for Kenyatta og assisterende minister. Den velstående kikuyuen artikulerte bøndernes, de arbeidsledige og de landløses interesser og kjempet for grunnleggende sosiale og økonomiske rettigheter for alle.²⁰ På grunn av Kariukis popularitet blant fattige kikuyuer og tidligere fanger fra Mau Mau-opprøret, en gruppe som følte seg neglisjert av Kenyatta, utgjorde han en trussel mot de velstående kikuyuene.²¹ I mars 1975 ble Kariuki drept. Dette førte landet ut i en krisesituasjon fulgt av voldelige opptøyer. Demonstrerende studenter krevde at omstendighetene rundt drapet ble gransket. Granskningskommisjonen som ble nedsatt, fant ledetråder inn i Kenyattas betrodde kretser. Deler av granskningsrapporten ble imidlertid aldri offentliggjort. Regjeringen gjennomførte etter dette omfattende politiske opprenskningsaksjoner. Kenyatta var ikke nådig mot kritiske parlamentsmedlemmer etter drapet på Kariuki: "We shall have trampled the wretches underfoot ... We shall mow them like grass".²²

Utover på 1970-tallet ble den parlamentariske kritikken videreført av sentrale politikere, blant andre Martin Shikuku, George Anyona og J. M. Seroney.²³ De ble alle senere internert. Under Kenyattas ledelse klarte likevel kenyanske myndigheter i stor grad å bevare den politiske stabiliteten. Enkelte har hevdet at Kenyas politiske stabilitet i denne perioden kan forklares med Kenyattas karismatiske lederstil og hans samlende personlighet.²⁴ Ifølge Mordechai Tamarkin er dette snarere en del av den offisielle myten og viser blant annet til at det var betydelig motstand mot Kenyattas styre. Tamarkin hevder at kildene til Kenyas stabilitet var å finne i det kenyanske styrets evne til å holde det militære systemet i balanse, en sterk sentralisering av den utøvende makt, og evne

¹⁹ Mau Mau er navnet på kikuyu-opprøret i Kenya. Bakgrunnen for opprøret var mangesidig. Det var på én gang et bondeopprør og en kamp om jord, samtidig som den fikk karakter av en borgerkrig og den begynnende militante fasen i den kenyanske nasjonalismen. På grunn av de groteske edsseremoniene som ble holdt ved opptak av nye medlemmer, ble Mau Mau lenge sett på som en barbarisk stammebevegelse. I Kenyas nasjonale historieskrivning betegnes Mau Mau-folkene ofte som frihetskjemperne (se Bull 1973: 190-199; Throup 1985: 399-433).

²⁰ Atieno-Odhiambo 1987: 177; Nyangira 1987: 31.

²¹ Nyangira 1987: 31; Throup 1987: 52.

²² Tamarkin 1978: 304-305.

²³ Ochieng' 1989: 209.

²⁴ Hatch 1974: 38-39; Legum 1976: 126.

til å nøytralisere opposisjonen ved en kombinasjon av selektiv undertrykkelse og ved å koptere opposisjonelle elementer.²⁵

Ved uavhengigheten besto hæren hovedsakelig av folk fra de to etniske gruppene kamba og kalenjin.²⁶ Etter mytteriet innen i hæren i 1964,²⁷ ble det innsett at britisk organisering og ledelse av hæren ikke var tilstrekkelig til å holde det militære utenfor politikken. Med britisk assistanse ble det gjennomført en reorganisering av hæren, og det ble satt i gang en prosess for å rekruttere flere kikuyuer, spesielt til offiserkorpset. Forsøkene på å sikre kikuyuenes kontroll innen hæren akselererte videre etter at et planlagt kupp ble avdekket i 1971. Snart satt det kikuyuer i alle ledende stillinger innen politiet og det militære.²⁸ Politiet og de væpnede styrker ble effektive redskaper til å undertrykke opposisjonen, en tradisjon fra kolonitiden som ble videreført av Kenyatta. I annen halvdel av 1960-tallet ble General Service Unit (GSU) etablert under ledelse av folk fra kikuyu-gruppen.²⁹ GSU var en halvmilitær styrke som ble brukt til å verne om regjeringen og til å holde opposisjonelle elementer i sjakk, særlig i forbindelse med opptøyer.

Styret ble stadig mer sentralisert. Viktige politiske vedtak ble ikke fattet av regjeringen, men av en indre krets rundt Kenyatta.³⁰ Dette hadde Kariuki kraftig gitt uttrykk for under en tale i parlamentet:

I tell you, the country is not being run by the Cabinet. It is no use having Ministers who do not take decisions, who have no control over their ministries.³¹

Selv om regjeringen i liten grad fungerte som et organ for politisk beslutningstaking, virket likevel regjeringen som en stabiliserende faktor i forhold til det kenyanske styret. Dette på grunn av at ministrene ble gitt store økonomiske vederlag. Parlamentet utviklet seg til å bli et sandpåstrøingsorgan for den utøvende makt, til tross for at parlamentet i

²⁵ Tamarkin 1978: 300 og 304.

²⁶ Leys 1975: 238.

²⁷ Lavere offiserer og andre på lavere nivå innen hæren, i Kenya, Tanzania og Uganda, gjennomførte i 1964 opprør mot britiske offiserer og mot at lønningssystemet fra kolonitiden ble beholdt (*Ibid.*).

²⁸ Murray 1968: 47.

²⁹ Leys 1975: 239.

³⁰ Den indre kretsen rundt Kenyatta var ingen formell institusjon som møtte regelmessig, men et knippe av Kenyattas betrodde menn (Murray 1968: 46).

³¹ Tamarkin 1978: 302.

henhold til den kenyanske konstitusjonen var suverent vis-à-vis den utøvende makt. Kenyatta ga selv uttrykk for en viss ambivalens i forhold til dette prinsippet: "It must be the purpose of this Parliament to wield supreme power in a truly national spirit".³² På samme måte som regjeringspostene var plassene i parlamentet et viktig springbrett for å få tilgang på økonomiske goder. Økonomiske privilegier bidro til å disiplinere representantene og var med på å utvikle lojalitet overfor det sittende styret. Parlamentsmedlemmenes engasjement i forretningslivet gikk endog så langt at det fra enkelte politiske kretser ble klaget over at representantene var så opptatt med sine økonomiske geskjefter, at de ikke hadde tid til å delta i parlamentssesjonene. Regjeringsadvokaten fant det derfor nødvendig å gripe inn og rådet parlamentsmedlemmene til å begrense sine virksomheter: "Leave these petty jobs to wananchi [citizens] who are not fit to run the bigger businesses which you are able to do".³³

Andre faktorer som virket stabiliserende på det kenyanske styret var den relativt brede oppslutningen fra store deler av den afrikanske middel- og overklassen, som nøt godt av og som dermed hadde interesse av å bevare systemet. Disse gruppene utgjorde et relativt solid sosialt grunnlag for den sittende regjeringen.³⁴ Kenyattas regjeringsperiode var også en tid med gode økonomiske konjunkturer. Perioden var også preget av økte bistandsoverføringer og store utenlandske investeringer. På 1960-tallet og på begynnelsen av 1970-tallet steg for eksempel bruttonasjonalproduktet i gjennomsnitt med hele 6,6% per år.³⁵ Kenyanske myndigheter klarte i en viss forstand å innfri forventningene fra en relativ stor del av befolkningen. Allerede under Kenyatta ble det imidlertid advart mot det stadig voksende gapet mellom et rikt mindretall og et fattig flertall. Store økonomiske forskjeller mellom folk ble ansett som en vesentlig kilde til sosial uro, som kunne komme til å virke destabiliserende på regimet. Kariuki påpekte dette i 1975:

In years to come we are in danger of having a class of very rich and a class of very poor. That is what I can see coming as a result of the present system. If that situation continues there is going to be an uprising.³⁶

³² Gertzel 1969: 197.

³³ Tamarkin 1978: 304.

³⁴ *Ibid.*: 312.

³⁵ *Development Plan 1989-1993*: 4; Throup 1987: 57.

³⁶ Tamarkin 1978: 315.

Gideon Cyrus Mutiso advarte også mot dette, spesielt når klasseforskjellene i stor grad var knyttet til etnisitet økte faren for politisk ustabilitet.³⁷

Den store prøven for Kenyas stabilitet var imidlertid presidentskiftet. Gjennom *Change the Constitution Movement* i 1976 forsøkte de mektige kikuyuene å få til en grunnlovsendring som skulle sikre dem det politiske og økonomiske hegemoniet også etter Kenyattas avgang. De vant imidlertid ikke frem. I Mois politiske manøver før Kenyattas død så det ut til å være en fordel at han kom fra en av de mindre etniske gruppene, tugen, en undergruppe av den noe større gruppen kalenjin. Kenyatta ble på slutten av sin regjeringstid i økende grad beskyldt for tribalisme. De gruppene som følte seg neglisjert under Kenyatta støttet i stor grad opp om den daværende visepresidenten, Daniel arap Moi.³⁸

L'etat c'est Moi: Kontinuitet eller endring?

I would like Ministers, Assistant Ministers and others to sing like a parrot after me. During Mzee Kenyatta's time, I sang only "Kenyatta" until it came a time when people said, "he has nothing except singing Kenyatta". I didn't have ideas of my own. Who was I to have my own ideas? I was in Kenyatta's shoes, and therefore, I had to sing whatever Kenyatta wanted. (...) So you play my tune. Where I put a full stop, you also put a full stop. That is how we can progress.³⁹

Etter Kenyattas død den 22. august 1978 ble visepresident Moi tatt i ed som midlertidig president for en periode på 90 dager, slik grunnloven foreskrev, og ble offisielt valgt den 14. oktober samme år. Med utgangspunkt i sitatet ovenfor kan det nærmest virke retorisk å stille spørsmålet om presidentskiftet representerte kontinuitet eller endring. Moi forsikret urolige kikuyuer om at han ville fortsette i Kenyattas fotspor. Presidentens nye slagord *Nyayo*, som betyr fotspor, ble brukt for å illustrere kontinuiteten i kenyansk politikk. Senere ble *Nyayo* mer et uttrykk for eller kanskje heller en ordre om å følge i Mois fotspor.⁴⁰ Moi startet imidlertid

³⁷ Mutiso 1975: 246.

³⁸ Throup 1987: 48 og 52.

³⁹ *Daily Nation* 14.9.1984. Sitatet er hentet fra talen Moi holdt ved hjemkomsten fra en reise til Addis Abeba den 13. september 1984.

⁴⁰ *Nyayo* ble et symbol på Kenyas politiske "ideologi" som tok utgangspunkt i de tre begrepene "love, peace and unity". I boken *Kenya African Nationalism. Nyayo Philosophy and Principles* (1986) redegjorde Moi for innholdet i *Nyayo*-filosofien.

sin presidentperiode med å slippe fri alle politiske fanger. Bekjempelse av korrupsjon var også en av Moisi fanesaker.⁴¹

Sammensetningen av regjeringen etter valget i 1979 var den første klare indikasjon på Moisi ambisjoner om å institusjonalisere kalenjin-gruppens hegemoni.⁴² På midten av 1980-tallet var mange av de regjeringsmedlemmene Moisi hadde overtatt fra Kenyatta skiftet ut. I stedet hadde Moisi knyttet til seg en trofast tilhengerskare bestående av personer fra sin egen etniske gruppe og gamle KADU-allierte.⁴³ Viktige politiske beslutninger, som tidligere var blitt fattet av en indre krets rundt Kenyatta, ble nå tatt av "a kalenjin-dominated inner cabinet".⁴⁴ Mwai Kibaki og andre kikuyu-ministre ble utestengt fra den innerste krets. Ved å rekruttere flest mulig fra kalenjin-gruppen og tidligere KADU-allierte til sentrale posisjoner i byråkratiet, hæren, sikkerhetsstyrkene, til statseide virksomheter og til den private sektor, forsøkte Moisi ytterligere å undergrave kikuyuenes politiske og økonomiske hegemoni. Et nytt etnisk herskerdømme var i ferd med å vokse frem i kenyansk politikk, og Moisi ble som Kenyatta i økende grad beskyldt for tribalisme.⁴⁵

1982 markerer på mange måter et skille i kenyansk politisk historie; uten forutgående debatt i parlamentet ble grunnloven endret. I juni 1982 ble Kenya en *de jure* ettpartistat.⁴⁶ Alle andre partier enn KANU ble forbudt. Selv om grunnlovsendringen bare fastslo eksisterende praksis førte den til en kriminalisering av opposisjonen. Regjeringskritikere ble i større grad drevet under jorden. Lovendringen ble gjennomført for å sette en stopper for et nytt politisk parti i emning, *Kenya African Socialist Alliance* (KASA). KASA ble ledet av Oginga Odinga og George Anyona og liknet på det tidligere KPU. Kort tid før grunnlovsendringen ble Odinga og Anyona ekskludert fra KANU, fordi de kritiserte regjeringen. Da yngre offiserer i luftforsvaret prøvde å gjennomføre et statskupp i august 1982, trakk regjeringen umiddelbart trådene til Odinga og andre som hadde stått bak organiseringen av KASA.⁴⁷ En rekke luover som Raila Odinga og

⁴¹ Jartelius 1988: 14; Khapoya 1980: 17.

⁴² Throup 1987: 60.

⁴³ Africa Watch 1991: 12.

⁴⁴ Throup 1987: 61.

⁴⁵ Africa Watch 1991: 7; Throup 1987: 34; Widner 1992: 165.

⁴⁶ Africa Watch 1991: 10.

⁴⁷ *Weekly Review* 20.8.1982.

Vincent Otiemo ble arrestert i kjølvannet av kuppforsøket.⁴⁸ Kuppforsøket ble imidlertid raskt nedkjempet av presidentens lojale styrker.⁴⁹

Et annet kupp var også angivelig planlagt i begynnelsen av august 1982. Det skulle ha funnet sted etter at Moi hadde dratt til Tripoli som deltaker på en konferanse i OAU.⁵⁰ Kuppforsøket var etter sigende planlagt av kikuyu- og kamba-offiserer som en reaksjon på den økende rekrutteringen fra kalenjin-gruppen til hæren.⁵¹ Etter 1982 ble andelen kikuyuer innen det militære ytterligere redusert. Det samme var tilfellet innen politiet og GSU. Ifølge Throup var likevel Moisis støtte innen hæren relativt svak siden det fortsatt fantes et stort antall kikuyu- og kamba-offiserer på lavere nivå.⁵²

For å sikre sine posisjoner strammet myndighetene grepet. Utover på 1980-tallet ble sikkerhetslovgivningene tatt i bruk langt hyppigere enn tidligere, blant annet *Preservation of Public Security Act* som ble innført under kolonistyre. Denne loven ble rehabilitert av Kenyatta i 1966 og åpnet for fengsel uten dom på ubestemt tid.⁵³ I henhold til *Public Order Act* måtte man søke myndighetene om tillatelse til å holde offentlige møter.⁵⁴ *Registration of Societies Act*, som krevde registrering av alle organisasjoner, var også en levning fra kolonitiden. Sikkerhetsstyrkene fikk utvidede fullmakter til å håndheve reguleringene, som alle ble redskaper som kenyanske myndigheter benyttet for å holde grepet om og for å nøytralisere opposisjonen.

I perioden 1985-1990 ble ettpartistyre for alvor konsolidert. I 1985 gjennomførte myndighetene en kampanje for å rekruttere flere medlemmer til KANU. Ved utgangen av 1986 kunne den daværende visepresidenten, Kibaki, kunngjøre at KANU var det største politiske partiet i verden. Med fem millioner registrerte medlemmer utgjorde dette over en fjerdedel av den kenyanske befolkningen.⁵⁵ KANU som tidligere hadde vært et relativt lite

⁴⁸ Throup 1987: 65.

⁴⁹ *Menneskerettighetene i Norges hovedsamarbeidsland* 1985: 69. Allerede i 1981 gikk det rykter om et planlagt kuppforsøk. President Moi anklaget opposisjonelle elementer for å fremme "foreign ideologies" med undergravende hensikter (*Financial Times* 20.5.1987). Dette har vært en av president Moisis fremste anklager mot opposisjonelle frem til i dag.

⁵⁰ Throup 1987: 64.

⁵¹ *African Confidential* 25.8.1982; Throup 1987: 65; *Weekly Review* 6.8.1982.

⁵² Throup 1987: 65. Lederen for hæren har, gjennom hele 1980-tallet og frem til i dag, vært Mahmoud Mohammed som er somalier.

⁵³ *Africa Watch* 1991: 156.

⁵⁴ Widner 1992: 187.

⁵⁵ *Standard* 15.12.1986.

og løst organisert parti utviklet seg til et instrument for politisk og sosial kontroll under presidenten.⁵⁶

Økonomiske problemer

Moi forsøkte etter mønster fra Kenyatta å danne koalisjoner og knytte til seg støttespillere hos ledende personer innen andre etniske grupper. Mois prosjekt ble imidlertid ikke like vellykket. Dette skyldtes en rekke forhold, blant annet mangel på ressurser til å belønne sine håndgangne menn. Frigjøringen og åpningen av det såkalte hvite høylandet⁵⁷ hadde gitt Kenyatta store verdier han kunne bruke til å premiere ikke bare kikuyuene, men også ledere fra andre etniske grupper som luene Oginga Odinga og Tom Mboya, kamba-lederen Paul Ngei og Daniel arap Moi fra kalinjin-gruppen.⁵⁸ Kenyattas regjeringstid var også preget av en generell fremtidsoptimisme etter frigjøringen. Umiddelbart etter at Moi tok over styret var det et oppsving i kenyansk økonomi, men det følgende året ble innledningen til en periode preget av økonomisk stagnasjon. I 1979 økte oljeprisene kraftig. Sammen med en sterk nedgang i råvareprisene på to av Kenyas viktigste eksportprodukter, te og kaffe, som utgjorde hele 40% av eksportinntektene, førte dette til et kraftig tilbakeslag for den kenyanske økonomien.⁵⁹ Mellom 1979 og 1983 var likevel veksten i BNP på 4% per år, delvis som en forsinket virkning av kaffe-boomen i 1977-78. I forbindelse med den omfattende tørken i 1984 var det nullvekst. I annen halvdel av 1980-tallet begynte BNP å stige igjen. I perioden 1987-1989 var veksten i BNP på hele 5%.⁶⁰

Den sterke veksten i befolkningen spiste imidlertid opp store deler av det økonomiske overskuddet, og bidro til stort press på knappe ressurser. Til tross for at befolkningsveksten ble redusert fra 4,4% på begynnelsen av 1980-tallet, som da var den raskeste i verden, til 3,3% i 1989, har befolkningen likevel blitt mer enn tredoblet siden uavhengigheten.⁶¹ Til tross for en gjennomsnittlig årlig vekst i BNP på 5% førte den sterke

⁵⁶ Widner 1992: 198. I 1979 hadde KANU tre millioner registrerte medlemmer (Jartelius 1988: 7).

⁵⁷ Under kolonitiden var det såkalte hvite høylandet forbeholdt de hvite settlerne. Dette var et stort jordbruksområde med noe av det beste jordsmonnet i Kenya.

⁵⁸ Bennett 1969: 76-79; Throup 1987: 35.

⁵⁹ Throup 1987: 57.

⁶⁰ Economist Intelligence Unit 1993/94: 12. Etter 1989 har veksten avtatt betydelig. I 1992 var den årlige veksten helt nede i 0,7%.

⁶¹ *Ibid.*: 7.

befolkningsveksten til at BNP per innbygger faktisk falt fra 1,2% til 0,7% årlig i perioden 1987-90.⁶² Tidlig på 1980-tallet begynte Verdensbanken og det internasjonale giversamfunnet å presse på for å få gjennomført økonomiske reformer, men resultatene har vært magre.

En indikator på de økonomiske problemene er den økende utenlandsgjelden. Fra 1980-87 ble den mer enn femdoblet.⁶³ Fra 1988 til 1990 steg utenlandsgjelden fra US\$ 5,757 til US\$ 7,006 millioner. Gjeldsbetjeningsraten økte på 1980-tallet fra 12,1% i 1980 til 35,8% i 1986, det vil si at en stadig større andel av eksportinntektene gikk til betaling av renter og avdrag på utenlandske lån. Gjeldsbetjeningsraten holdt seg på et relativt høyt nivå hele tiåret og nådde en topp i 1987 på 39,8%, men falt noe mot slutten av perioden til 34,6% i 1990.⁶⁴ Mot slutten av tiåret var ikke den økonomiske situasjonen desperat, men de økonomiske utsiktene var langt fra lyse. Høy inflasjon bidro blant til å svekke kjøpekraften. Det offentlige helse- og utdanningstilbudet ble svekket og store deler av befolkningen fikk forverrede økonomiske og sosiale kår. I 1985 levde 40-45% av befolkningen under fattigdomsgrensen.⁶⁵ Situasjonen ble ikke bedre de følgende årene. I 1990 ble det dokumentert at 30% av befolkningen led av underernæring.⁶⁶ Det voksende gapet mellom et rikt mindretall og et fattig flertall ga utvilsomt grobunn for misnøye blant befolkningen.

Økt misnøye og fremvekst av nye former for politisk opposisjon

Ifølge Jennifer Widner hadde systemets oppbygning avgjørende konsekvenser for formene for politisk deltakelse og opposisjon.⁶⁷ Selv om folkets rettigheter og demokratiet ble undertrykt under Moi, kom kravet om frihet til uttrykk i ulike forkledninger.⁶⁸ Opposisjon mot regjeringen og forsvar av de politiske og sivile rettighetene ble utover på 1980-tallet i stor grad drevet utenfor parlamentet og partiet. I hvilken grad disse nye formene for opposisjon ble vellykket, var ofte avhengig av at enkelte kunne bruke

⁶² *Ibid.*: 12. Fra 1990 til 1993 var veksten i BNP per innbygger negativ.

⁶³ Oyugi 1994: 84.

⁶⁴ Economist Intelligence Unit 1985: 29; 1993/94: 35.

⁶⁵ *Menneskerettighetene i Norges hovedsamarbeidsland 1985*: 75.

⁶⁶ *Human Rights in Developing Countries 1990*: 222.

⁶⁷ *Ibid.*: 162.

⁶⁸ Nyong'o 1992: 4.

sine beskyttede profesjoner og internasjonale kontakter til å reise kritikk eller påvirke bilaterale bistandsyttere til å knytte krav til bistandsoverføringene.⁶⁹

*Mwakenya*⁷⁰ og andre progressive bevegelser

I løpet av 1980-tallet, etterhvert som de politiske restriksjonene tiltok, økte også antall undergrunnsbevegelser. I noen få tilfeller dannet folk partier på egen hånd, som da Koigi wa Wamwere grunnla Kenya Patriotic Front (KPF) i 1987. Samme året dannet forfatteren og eksilkenyaneren Ngugi wa Thiong'o, sammen med flere kenyanske motstandsgrupper, organisasjonen United Movement For Democracy in Kenya (UMOJA) fra sin base i London.⁷¹ Organisasjonen hadde som mål å gjenopprette nasjonal suverenitet og demokrati, samt en radikal redistribuering av jord.⁷² Den mest omdiskuterte bevegelsen i annen halvdel av 1980-tallet var *Mwakenya*.⁷³ Forløperen til *Mwakenya* gikk under betegnelsen "*The December twelve movement*" som ble grunnlagt i 1982.⁷⁴ *Mwakenya* ble offisielt stiftet i februar 1985 og betraktet seg som den rettmessige etterfølger etter frihetskjemperne fra Mau Mau-opprøret på 1950-tallet. Bevegelsen erklærte at den om nødvendig ville styrte Moi/KANU-styret med voldelige midler:

The neo-colonial regime in Kenya now reduced to a clique of corrupt, dictatorial, repressive and traitorous minority of wealthy thieves and robbers sheltering under the KANU flag.⁷⁵

I løpet av 1980-tallet ble en rekke mennesker arrestert og internert, siktet for tilknytning til bevegelsen. Bare i 1986 ble 100 påståtte *Mwakenya*-tilhengere fengslet.⁷⁶ I mai 1989 ble *Mwakenya* anklaget for undergravende virksomhet. Bevegelsen ble beskyldt for å ha sabotert flere

⁶⁹ Widner 1992: 162.

⁷⁰ *Mwakenya* er en forkortelse for *Munugano wa Wazalendo Kuikomboa Kenya* og betyr sammenslutningen av patrioter til Kenyas befrielse (Tostensen & Scott 1987: xxi).

⁷¹ Umoja betyr enhet.

⁷² UMOJA 1988: 1.

⁷³ Widner 1992: 177.

⁷⁴ En gruppe av eksilkenyanere i London, *Ukenya* (Movement for Unity and Democracy in Kenya), ble påstått å være *Mwakenyas* eksterne knutepunkt.

⁷⁵ *Mwakenya* 1987: 1.

⁷⁶ Amnesty International 1987: 1.

vannprosjekter og for å lage problemer for turistindustrien.⁷⁷ Ifølge Widner var slike grupperinger regjeringens verste hodepine, siden de var vanskelig å kontrollere og ofte optrådte i hemmelighet.⁷⁸ Throup hevder at *Mwakenya* var en liten gruppe av misfornøyde intellektuelle og tidligere studentledere uten makt eller vesentlig innflytelse.⁷⁹ Det var lite som tydet på at gruppen utgjorde en vesentlig opposisjon eller trussel mot regjeringen. På grunn av gruppens uorganiserte aktiviteter brukte regjeringen organisasjonen som et påskudd for å kunne stramme grepet om og til å slå ned på opposisjonelle elementer. *Mwakenya* ble gjentatte ganger fordømt i parlamentet, hvor det ble hevdet at bevegelsen besto av regjeringsfiendtlige radikale kikuyuer.⁸⁰ Ifølge Throup hadde imidlertid kenyanske myndigheter langt mer å frykte fra misnøyen innen kikuyu-eliten enn fra de radikale kikuyuene.⁸¹

Eliteopposisjon, kirken og advokatforeningen

Utover på 1980-tallet var det spesielt tre grupper som kom til å fremstå som de mest artikulerte kritikerne av den kenyanske regjeringen: Representanter for den velstående forretningseliten, deler av kirken og advokatforeningen (Law Society of Kenya).⁸² Kravene om flerpartistyre og om å løse på de politiske restriksjonene kom særlig fra det private næringslivet.⁸³ Få av medlemmene fra denne gruppen protesterte offentlig på slutten av 1980-tallet, men misnøyen var økende, spesielt fra de velstående kikuyuene som de politiske restriksjonene særskilt var rettet mot. Ifølge Throup har Mois forsøk på å redusere kikuyuenes økonomiske hegemoni truet regjeringens stabilitet.⁸⁴ Moi klart ikke fullstendig å utmanøvrere de økonomisk sterke kikuyuene eller bygge opp en tilsvarende

⁷⁷ *Human Rights in Developing Countries 1990*: 227.

⁷⁸ Widner 1992: 177-178.

⁷⁹ Throup 1987: 71.

⁸⁰ Africa Watch 1991: 38; *Human Rights in Developing Countries 1990*: 221; Throup 1987: 72.

⁸¹ Throup 1987: 72.

⁸² Law Society of Kenya (LSK) er et uavhengig organ som skal være rådgivende i juridiske spørsmål, også i forhold til regjeringen. Organisasjonen ble opprettet i 1949 og dens aktiviteter er regulert i henhold til *Law Society of Kenya Act* av 30. oktober 1962. LSK er også et forum for politisk debatt og tar opp spørsmål om rettssikkerhet og situasjonen for menneskerettighetene og har rettet kritikk mot regjeringen.

⁸³ Widner 1992: 179.

⁸⁴ Throup 1987: 35.

posisjon for en økonomisk sterk kalenjin-elite. Folk fra kalenjin-gruppen og forretningsmenn fra andre grupper dro imidlertid fordel av de problemene som forretningsmennene fra kikuyu-eliten opplevde på slutten av 1980-tallet. Hovedbekymringen i deler av det private næringslivet var at presidenten i økende grad interвенerte i forretningslivet. Den økende politiseringen av næringslivet gjorde planlegging og ekspansjon vanskelig. Utnevnelsen av Mois nære medarbeidere til nøkkelstillinger bidro til at det ble benyttet politiske og ikke forretningsmessige kriterier for å få viktige lisenser, og tilgang på utenlandsk valuta og lån.⁸⁵ Man fikk såkalte politiske banker som *Exchange Bank*, *Trade Bank*, *Pan African Bank*, *Delphis Bank* og *Transnational Bank*.⁸⁶ Folk fra kalenjin-gruppen ble utnevnt til å lede store foretak som tele- og postkommunikasjonen og de fleste andre offentlige foretak av vidt forskjellige kategorier, som blant annet *Kenya National Insurance*, *Agricultural Finance Corporation*, *Kenya Industrial Estates*, *Kenya Grain Growers' Cooperative Union* og *Nyayo Tea Zone*.⁸⁷ Fond som var opprettet gjennom lovgivning, som blant annet *National Social Security Fund (NSSF)*,⁸⁸ ble ifølge det kenyanske tidsskriftet *Finance*, gjenstand for omfattende korrupsjon og misbrukt til politiske formål for å svekke kikuyuenes stilling.⁸⁹

Charles Rubia og Kenneth Matiba var begge rike forretningsmenn fra kikuyu-gruppen. De tilhørte den rike overklassen, *matajiri*, og var blant de mest artikulerte kritikerne fra denne gruppen. Begge hadde tidligere sittet i regjeringen og ble ekskludert fra partiet på slutten av 1980-tallet. I begynnelsen var deres kritikk først og fremst rettet mot at Moi ga det private næringsliv for lite spillerom. Matiba uttalte at beveggrunnene bak kravene om færre restriksjoner ikke var et ønske om å destabilisere regjeringen. Det ville kunne påføre ham selv store tap siden turistnæringen, som han var involvert i, var svært følsom overfor politiske uroligheter. Regjeringen interвенerte hverken i Rubias eller Matibas kommersielle foretak, men de ble fratatt sine pass.⁹⁰ De fikk dermed begrensede muligheter til samarbeid med utenlandske partnere. Utover på 1980-tallet ble kritikken utvidet til å gjelde krav om rettssikkerhet og politiske reformer. I 1990 var Matiba og Rubia blant de fremste talsmenn for innføring av flerpartistyre.

⁸⁵ Widner 1992: 179-181.

⁸⁶ *Finance* 15.1.1995.

⁸⁷ Widner 1992: 180.

⁸⁸ NSSF er et pensjonsfond.

⁸⁹ *Finance* 15.1.1995.

⁹⁰ Widner 1992: 174.

Kirken og LSK har gått under betegnelsen Kenyas uoffisielle opposisjon.⁹¹ På grunn av sine internasjonale kontakter har disse grupperingene hatt større spillerom enn de fleste andre grupper i landet. LSK og *National Council of Churches of Kenya* (NCCCK)⁹² startet sitt samarbeid allerede tidlig på 1980-tallet og grunnla *The Public Law Institute*, et institutt som ga rettshjelp og arbeidet for å fremme sivile rettigheter. Deler av advokatstanden uttrykte bekymring for det de hevdet var ukonstitusjonell lovgivning. Enkelte advokater rapporterte om den politiske situasjonen i landet gjennom Den internasjonale kommisjonen for jurister (ICJ).⁹³ Det kenyanske rettsvesenet ble stadig utsatt for politisk manipulering og ble i stor utstrekning benyttet til å kvitte seg med politiske motstandere.⁹⁴ På bredere grunnlag ble rettsvesenet også brukt som et våpen for de rike og mektige og til å ordne opp i personlige stridigheter og lokale disputer. LSK erklærte at de ville arbeide for å forhindre undergraving av rettssikkerheten og overtramp mot menneskerettighetene.⁹⁵ Regjeringen forsøkte aktivt å redusere LSKs innflytelse.⁹⁶ Etter 1982 ble LSK utsatt for et økende press fra regjeringen, men klarte likevel å bevare sin posisjon som en relativt uavhengig organisasjon.⁹⁷ I 1987 grunnla en gruppe jurister tidsskriftet *Nairobi Law Monthly*, som ble et viktig nasjonalt forum for debatt om rettssikkerhet og menneskerettighets-spørsmål. Det ble også et viktig redskap til å kommunisere med omverdenen på. Flere utgaver av tidsskriftet ble beslaglagt av myndighetene på grunn av såkalt undergravende innhold. Redaktøren for tidsskriftet, advokaten Gitobu Imanyara, ble flere ganger varetektsfengslet på slutten av 1980-tallet, siktet for regjeringsfiendtlig virke.⁹⁸

Allerede på årsmøtet i 1977 vedtok NCCCK en resolusjon om at kirken skulle være landets samvittighet:

⁹¹ Africa Watch 1991: 177.

⁹² NCCCK er en sammenslutning av de protestantiske kirkesamfunnene i Kenya.

⁹³ Widner 1992: 177ff. Den kenyanske avdelingen av ICJ ble opprettet i 1969 og har konsultativ status blant annet i UNESCO.

⁹⁴ Africa Watch 1991: 145.

⁹⁵ Widner 1992: 188.

⁹⁶ Africa Watch 1991: 173.

⁹⁷ *Ibid.*: 174.

⁹⁸ *Ibid.*: 175.

The church should be the conscience of the nation, should teach and safeguard intrinsic values of persons, knowing that all men and women are children of God.⁹⁹

NCCK var også av de første som uttalte seg om innskrenkningene av de sivile rettighetene. I likhet med Kenyatta hadde Moi et nært forhold til kirken og var selv medlem av *African Inland Church*. Moi har misjonsbakgrunn og har som Kenyatta forsøkt å unngå å gripe inn overfor kirken. Før 1986 var det få åpne konflikter mellom kirken og den kenyanske regjeringen.¹⁰⁰ Fra 1986 kom forholdet mellom kirken og staten til å endre seg. Deler av kirken kom til å fremstå som en av de skarpeste kritikerne av regjeringen. Mot slutten av 1980-tallet så heller ikke kirken ut til å inneha den samme immunitet som tidligere. Daværende landbruksminister Elijah Mwangale tok til orde for å arrestere kritiske elementer innen kirken:

I have found out that some church leaders have been attacking the Government without proper reason. We cannot tolerate such people. I am now calling for their arrest and later detention to curb their excesses.¹⁰¹

I 1986 var det særlig to saker som kom til å prege den politiske debatten i Kenya.¹⁰² Den ene var innføring av køsystem ved primærvalgene. Køsystemet gikk ut på at velgerne, når de skulle avgi sin stemme, stilte seg opp i en rekke bak et bilde av kandidaten de ønsket å stemme på. Deretter gikk tellekorpset rundt og talte antall velgere i køen. Den andre saken var en grunnlovsendring¹⁰³ som opphevet uavsetteligheten til blant annet regjeringsadvokaten og (senere) dommerne i høyesterett og i appellretten. Dette medførte at man fjernet de få gjenværende juridiske kontrollfunksjonene vis-à-vis den utøvende makt. I begge sakene var NCCK blant de fremste opposentene mot lovendringen.¹⁰⁴ Kritikken ble også fulgt opp av LSK, som hevdet at innføringen av køsystemet brøt med prinsippet om hemmelige valg og de alminnelige menneskerettighetene. De fryktet at opphevelsen av dommernes og regjeringsadvokatens uavsettelighet ville føre til ytterligere undergraving av rettssikkerheten. Nå avdøde biskop Alexander

⁹⁹ *Weekly Review* 23.1.1987.

¹⁰⁰ Okullu 1992: 27.

¹⁰¹ *Ibid.*: 27-28.

¹⁰² *Weekly Review* 7.11.1986; *Weekly Review* 5.12.1986.

¹⁰³ *Constitutional Amendment Bill 1986*.

¹⁰⁴ *Weekly Review* 12.1.1987.

Muge tok til orde for en fri og åpen diskusjon om endringene i konstitusjonen. NCKK kunngjorde at de ville boikotte valget dersom køsystemet ble gjennomført, og ble støttet av LSK. Selv om store deler av kirken støttet opp om NCKK, var de ulike kirkesamfunnene og religiøse bevegelsene ikke samlet i sin kritikk av regjeringen. Enkelte kirkesamfunn valgte å gå ut av organisasjonen. Biskopen i *African Independent Pentecostal Church* hevdet at NCKK motsatte seg afrikansk kultur. *Gospel Church* og *Association of Baptist Churches of Nyeri* kunngjorde begge sin støtte til KANU.¹⁰⁵

Regjeringen nedsatte en kommisjon som skulle granske NCKKs aktiviteter. Ifølge den kenyanske ministeren, Justus ole Tipis, gjaldt granskningen de fleste av de protestantiske kirkesamfunnene. NCKK ble også anklaget for å ha forbindelser med *Mwakenya*:

In the past few months, the organization has chosen to indulge in political issues totally outside its domain. It is also clear that the NCKK is attempting to play the role of an opposition party.¹⁰⁶

I begge de politiske sakene fikk kenyanske myndigheter det siste ordet. Køsystemet og grunnlovsendringen ble vedtatt og gikk gjennom uten særlig diskusjon i parlamentet.¹⁰⁷ I forbindelse med disse to kontroversene ble det også satt fokus på KANUs stilling. Enkelte fryktet at partiet var i ferd med å få mer makt enn parlamentet. President Moi feide imidlertid all tvil til side og erklærte at KANU ikke bare var suverent overfor parlamentet men også i forhold til høyesterett.¹⁰⁸

Deler av kirken og LSK fortsatte å spille hovedrollen i debatten om forsvar for sivile rettigheter og politisk frihet. Biskop Muge erklærte at "I say things that other people don't want to say simply because they will not get in trouble with the politicians".¹⁰⁹ Muge utvidet sin kritikk til også å omfatte fengsling uten dom av politisk opposisjonelle:

¹⁰⁵ Widner 1992: 191.

¹⁰⁶ *International Herald Tribune* 11.12.1986.

¹⁰⁷ *Weekly Review* 5.12.1986. Køsystemet ble praktisert ved valget i 1988 som er karakterisert som et av de mest manipulerte valgene i Kenyas selvstendige historie (se *Beyond mars* 1988, "Election Special: Queue-voting — Who really Won?"). I desember 1990 ble køsystemet avskaffet (*Nairobi Law Monthly* desember 1990).

¹⁰⁸ *Weekly Review* 2.1.1987.

¹⁰⁹ *Weekly Review* 24.4.1987.

It is the role of the church to stand up against the pressures of the totalitarianism in the name of the one-party system and against detention of political opponents without trial.¹¹⁰

Under er en gudstjeneste fremholdt Muge sin kritikk av det politiske systemet. Prekenen ble sendt på britisk fjernsyn og fikk støtte fra en rekke kirkesamfunn i utlandet, inkludert erkebiskopen av Canterbury.¹¹¹ Disse utspillene var med på å danne en ny form for politisk kommunikasjon, der gudstjenestene fikk stor politisk betydning. Prekener ble tatt opp på bånd og distribuert i skriftlig form til befolkningen. Kirkens rolle i kampen mot politisk undertrykkelse kan med en viss rett sammenlignes med den posisjonen sørafrikanske kirkeledere fikk, ved at de klarte å sette det internasjonale samfunnets søkelys på det politiske systemet. Selv om deler av forretningsstanden, kirken og LSK var institusjoner med langt større spillerom enn de fleste andre grupper, var likevel kritikken spredt. De hadde ikke maktmidler til å presse regjeringen til å gjøre vesentlige innrømmelser. De utgjorde dermed i seg selv ingen stor trussel mot den sittende regjeringen.

Arbeiderne, bøndene og den uformelle sektor

Arbeiderne, bøndene og den uformelle sektor var svakt organiserte grupper med svært ulike interesser. I løpet av 1980-tallet ble mange interesse- og fagorganisasjoner oppløst eller underlagt statlig kontroll, som *Central Organisation of Trade Unions* (COTU). Gjennom lovgivning ble det vedtatt at generalsekretæren i COTU skulle godkjennes av presidenten.¹¹² Fra denne kanten kom det derfor frem få politiske krav. Innenfor enkelte sektorer var det imidlertid tiltagende streikeaktivitet utover på 1980-tallet. Også innenfor den såkalte uformelle sektor, som ofte går under betegnelsen *jua kali*,¹¹³ var det antydninger til økende misnøye. Disse gruppene omfatter blant annet gateselgere, metallarbeidere og småhåndverkere. Dette

¹¹⁰ Jartelius 1988: 25.

¹¹¹ Widner 1992: 191.

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ *Jua kali* betyr brennende sol, og viser til det faktum at de fleste fra denne sektoren jobber utendørs. Ofte benyttes *jua kali* og den uformelle sektor som synonymer. Egentlig er *jua kali* en undergruppe av det økonomene betegner som den uformelle sektor, som omfatter alle ikke-registrerte økonomiske aktiviteter. Karakteristisk for denne sektoren er stor innsats av arbeidskraft som ofte er familiebasert, liten kapitalinnsats, lav produktivitet og lave lønninger.

var en bred gruppe med svært ulike interesser. Moi har tradisjonelt hatt stor oppslutning fra denne gruppen. Widner hevder at om Moi har hatt en sterk politisk base i en enkelt sektor så er det innenfor denne.¹¹⁴ I sine populistiske utspill har Moi ofte satt denne gruppen opp mot den mektige kikuyu-eliten.

En vital sektor for kenyansk økonomi er transportsektoren som ved flere anledninger hadde demonstrert sin styrke. En organisert streik i denne sektoren ville lett kunne lamme store deler av det kenyanske samfunnet. I 1986 innførte regjeringen en "no-standing"-regel for kjøretøyer i *Kenya Bus Service*.¹¹⁵ Dette selskapet sto for det meste av transporten mellom hovedstaden og de omliggende områdene. Det var vanlig at bussene tok på så mange passasjerer som mulig. Regjeringen innførte derfor en regel som gjorde det ulovlig å ha ståplass på bussen. *Kenya Bus Service* svarte med å boikotte en rekke ruter rundt Nairobi. Den sterke misnøyen den nye regelen avfødte, gjorde at regjeringen foreløpig ga etter. Det tok imidlertid ikke lang tid før regjeringen iverksatte mottiltak. Etter bare tre måneder begynte regjeringen å kjøre såkalte *nyayo*-busser;¹¹⁶ de fleste var gaver fra nederlandske og italienske bistandsorganisasjoner. To år senere var det regjeringseide *Nyayo Bus Service Corporation* etablert. I 1989 kunne *Economist Intelligence Unit* rapportere at bedriften var det foretak som hadde størst vekst.¹¹⁷ *Kenya Bus Service* ble i stor grad utkonkurrert og var på randen av konkurs. Dette er et eksempel på hvordan vestlig bistand bidro til å understøtte det sittende regimet. Vestlige donorer ble indirekte skyld i streikebryteri og fratok dermed *Kenya Bus Service* et viktig pressmiddel.

Småbussene, *matatu*, er blant de viktigste lokale transportmidlene i Kenya. *Matatueierne* gjennomførte også en rekke streiker på slutten av 1980-tallet. Her svarte kenyanske myndigheter med å oppløse *Matatu Vehicle Owners' Association*.¹¹⁸ Dette vanskeliggjorde organisering av aktiviteter som kunne påvirke regjeringens politikk.

¹¹⁴ Widner 1992: 193.

¹¹⁵ *Ibid.*: 180.

De såkalte *nyayo*-bussene er det kenyanske regimets egne busser. Disse ble satt i rute ene og alene for å eliminere den makt de private busselskapene potensielt kunne utøve.

¹¹⁷ *Economist Intelligence Unit* nr. 3 1989: 17.

¹¹⁸ Widner 1992: 183.

1990: Den politiske og økonomiske misnøyen kulminerer

Ved utgangen av 1989 hadde de fleste østeuropeiske kommunistiske regimene falt. Politiske kommentatorer spurte: Vil de afrikanske regimene bli de neste? Samme spørsmålet stilte flere kenyanere seg. Den frittalende presten Timothy Njoya var den første i Kenya som offentlig trakk paralleller fra omveltningen i Øst-Europa til den videre politiske utviklingen i Afrika. Under en preken i Nairobi i St. Andrews Church i januar 1990 erklærte Njoya at ettpartisystemet hadde fullstendig feilet som demokratisk system i Øst-Europa og at tiden kanskje nå var inne for å åpne for flerpartisystem også i Kenya. Det var jo nettopp fra Øst-Europa systemene var blitt importert til Afrika av Nyerere, Nkrumah og Keita.¹¹⁹ Njoya ble ikke stående alene. Stadig flere støttet kravet om å innføre flerpartisystem i Kenya. Igjen var de mest fremtredende og artikulerte kritikerne deler av kirken, fra juriststanden og fra forretningseliten anført av Rubia og Matiba. Regjeringen var dessuten i ferd med å miste støtte hos stadig større deler av befolkningen, særlig på grunn av den økende fattigdommen.¹²⁰ Flere og flere gikk åpent ut med sin kritikk. Den kenyanske regjeringen hadde imidlertid ikke til hensikt å gi opp ettpartisystemet. Energiminister Nicholas Biwott karakteriserte Njoyas preken som "a slur and deliberate misrepresentation of facts and issues".¹²¹ Ting som skjedde i Øst-Europa var dessuten totalt irrelevant, siden styresettet i Kenya aldri hadde vært kommunistisk, hevdet en rekke kenyanske ministre.¹²² Statsråd Elijah Mwangale minnet om hvordan kritikere tidligere hadde blitt behandlet når regjeringen følte at landets sikkerhet var truet. De kenyanske styresmakter hadde nok håpet at dette skulle skremme folk til å holde seg i ro. Men denne gangen var det sterke krefter som virket i en annen retning.

Våren 1990 var det flere begivenheter som bidro til ytterligere misnøye. Den 16. februar ble den kenyanske utenriksministeren Robert Ouko funnet drept. Dette resulterte i demonstrasjoner på universitetet i Nairobi med plakater og slagord: "We want Ouko! Who killed Ouko?".¹²³ I forbindelse med begravelsen den 20. februar brøt det ut demonstrasjoner og voldelige opptøyer blant luoen i Oukos hjemdistrikt Kisumu. Demonstrantene ropte og viftet med plakater med slagordene: "They killed Tom Mboya! They

¹¹⁹ Africa Watch 1991: 37.

¹²⁰ *Human Rights in Developing Countries 1990*: 224.

¹²¹ *Nairobi Law Monthly* februar 1990.

¹²² *Human Rights in Developing Countries 1990*: 228.

¹²³ *Weekly Review* 2.3.1990.

killed J. M. Kariuki! We shall not be blinded with Ouko's death now!"¹²⁴ Opptøyene spredte seg raskt til Nairobi og andre byer og resulterte i voldelige sammenstøt mellom sikkerhetsstyrker og demonstranter. Årsaken til mordet på Ouko ble antatt å være at han var i ferd med å avdekke omfattende korrupsjon i Mois innerste krets. Det ble forlangt at kenyanske myndigheter nedsatte en kommisjon for å granske omstendighetene rundt drapet på Ouko. Regjeringen tok kritikken alvorlig og engasjerte Scotland Yard, med Malcolm Troon som leder for etterforskningen.¹²⁵ I etterkant av drapet på Ouko gjennomførte kenyansk politi og sikkerhetsstyrkene omfattende politiske opprenskningsaksjoner på universitetene, blant tidligere offentlig ansatte og blant fremtredende personer innen kirken. Flere hundre mennesker ble avhørt av det kenyanske overvåkningspolitiet, Special Branch. Disse aksjonene er blitt sammenliknet med de politiske opprensningene som ble gjennomført i etterkant av drapet på Kariuki i 1975.¹²⁶ Situasjonen kom snart under kontroll. Alle former for demonstrasjoner ble etter dette forbudt. Regjeringen håpet at den brutale fremgangsmåten skulle virke avskrekkende på senere opptøyer.¹²⁷

I løpet av februar 1990 ble kravet om flerpartisystem igjen satt på dagsordenen. Tidligere parlamentsmedlem Martin Shikuku utløste den videre debatten ved å kreve oppløsning av parlamentet, opphevelse av paragraf 2a i grunnloven, som i 1982 gjorde Kenya til en *de jure* ettpartistat, og avholdelse av frie og rettferdige valg. Kort tid etter ble disse kravene fulgt opp av biskop Henry Okullo, som krevde legalisering av politiske partier og at presidenten ikke burde sitte lenger enn i to perioder. Stadig flere aktivister markerte seg på den politiske arena og støttet opp om utspillene, blant andre advokatene Imanyara og Kiraitu Murungi. Som redaktør var Imanyara ansvarlig for at *Nairobi Law Monthly* våren 1990 ga ut flere nummer som tok opp kravet om gjennomføring av politiske reformer.¹²⁸ Imanyara ble siktet for å trykke artikler med undergravende innhold. Da han ble fremstilt for retten møtte mer enn 40 advokater frem

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ Ved utgangen av 1991 kunngjorde regjeringen at den tidligere energiministeren Nicholas Biwott og et par andre nære medarbeidere var arrestert siktet for omfattende korrupsjonsvirksomhet. Scotland Yard avslørte at Ouko, rett for han døde, hadde antydnet at Biwott hadde underslått store bistandssummer, blant annet fra Sverige (Widner 1992: 196). Biwott ble senere løslatt på grunn av manglende bevis og siktelsen frafalt. (Se "The fall of Biwott", *Weekly Review* 22.11.1991).

¹²⁶ *Africa Watch* 1991: 37.

¹²⁷ *Nairobi Law Monthly* desember 1990.

¹²⁸ Se "The historic debate", *Nairobi Law Monthly* april/mai 1990.

for å forsvare ham.¹²⁹ Juristene i LSK var også aktive i flerpartidebatten våren 1990. I mars planla LSK et seminar for å diskutere politisk pluralisme, menneskerettigheter og rettssikkerhet. Regjeringen som lenge hadde truet med å gripe inn overfor LSK, trakk tilbake tillatelsen til å avholde seminaret.¹³⁰

Debatten fortsatte utover våren. Det tidligere regjeringsmedlemmet Matiba hevdet at ettpartisystemet var roten til den uholdbare politiske, økonomiske og sosiale situasjonen i Kenya. Han konkluderte med at: "27 years of experience is enough".¹³¹ Ifølge visepresident George Saitoti var årsaken til at ettpartisystemene hadde utspilt sin rolle i Øst-Europa at systemet ikke hadde reflektert folkets aspirasjoner. I Afrika derimot var ettpartisystemet en gjenspeiling av det afrikanske folkets vilje. Flerpartistyre ville føre til etniske sammenstøt og vold, noe som definitivt ikke var i folkets interesse, erklærte Saitoti. Visepresidenten fremholdt at det nettopp var ettpartisystemet som var årsaken til Kenyas fremgang og politiske stabilitet.¹³² Regjeringen forsøkte å demme opp mot den voksende kritikken, men angrepene fortsatte. Som følge av regjeringskritikernes krav om flerpartistyre var perioden april-mai 1990 preget av uroligheter, fulgt av arrestasjoner og represalier.¹³³ En rekke medlemmer av KANU valgte å gå ut av partiet på grunn av den politiske situasjonen. Rumba Kinuthia meldte seg ut av partiet den 18. mai 1990 og meddelte i den forbindelse at da han ble medlem av KANU i 1983 hadde han trodd at en demokratisk ettpartistat var mulig. I løpet av 1980-tallet hadde imidlertid de demokratiske institusjonene gradvis forvitret.¹³⁴

En annen begivenhet som førte til uroligheter var raseringen av et av Nairobis slumområder, Muoroto, den 25. mai 1990.¹³⁵ Det ble hevdet at flere mennesker ble drept som følge av regjeringens aksjoner. Regjeringen tilbakeviste imidlertid alle påstander om at noen hadde omkommet under aksjonene. Hendelsen utløste voldelige sammenstøt mellom politiet og innbyggerne. Rasingen av Muoroto er blitt karakterisert som "the worst degradation in independent Kenya".¹³⁶ Erkebiskop Manasses Kuria

¹²⁹ Africa Watch 1991: 177.

¹³⁰ *Ibid.*: 174.

¹³¹ Widner 1992: 173.

¹³² *Nairobi Law Monthly* april/mai 1990.

¹³³ *Human Rights in Developing Countries 1990*: 221.

¹³⁴ *Nairobi Law Monthly* juni 1990.

¹³⁵ I november 1990 jevnet regjeringen slumområdet Kibare med jorden, og etterlot mer enn 30 000 husløse (*Nairobi Law Monthly* desember 1990).

¹³⁶ *Nairobi Law Monthly* desember 1990.

beskrev aksjonene som "demonic".¹³⁷ Også parlamentsrepresentanten fra Muoroto og daværende landbruksminister, Maina Wanjigi, gikk kraftig ut mot regjeringen og karakteriserte regjeringens fremgangsmåte som "hooliganistic" og verre enn "the 1952 colonial operation".¹³⁸ Wanjigi krevde gjenreisning av området, men ble møtt med kraftig motstand i parlamentet. Wanjigi ble beskyldt for å være tribalist og for å ha oppfordret til sivil ulydighet og mistet ministerposten og sin stilling i KANU.¹³⁹ Senere ble det åpnet nye områder i Muoroto for såkalte *nyayo*-tilhengere som støttet regjeringen.

Rubia og Matiba søkte provinskommisæreren i Nairobi om å avholde et folkemøte i Kamukunji i Nairobi den 7. juni 1990 for å diskutere politiske reformer og innføring av flerpartisystem.¹⁴⁰ Søknaden ble ikke innvilget. I en egen pressemelding advarte regjeringen innbyggerne mot å møte frem. Regjeringen annonserte at de ville slå hardt ned på enhver som bidro til å forstyrre lov og orden.¹⁴¹ Tre dager før det planlagte møtet ble Matiba og Rubia arrestert sammen med flere andre fremtredende kritikere av regjeringen som Gitobu Imanyara, Raila Odinga og Mohammed K. Ibrahim.¹⁴² Folk brydde seg likevel ikke om regjeringens advarsler og den 7. juli møtte mer enn 6000 mennesker frem på Kamukunji. Dette bli innledningen til en rekke demonstrasjoner og voldelige opptøyer, senere omtalt som "the Saba Saba riots".¹⁴³ Urolighetene utviklet seg til å bli de verste siden det mislykkede kuppforsøket i 1982. *Mwakenya* skulle angivelig ha stått bak utdeling av løpesedler i Nairobi i dagene forut for det planlagte folkemøtet, hvor folk ble oppfordret til å møte frem.¹⁴⁴ I Nairobi ble butikker og hus plyndret og hele Nairobis transportsystem gikk i stå. Urolighetene spredte seg raskt til andre deler av landet, blant annet til Kiambu, Kisumu, Nakuru og Nyeri. I Limuru ble KANUs hovedkvarter brent ned til grunnen.

Noen av de mest omfattende opptøyene skjedde i den kikuyu-dominerte Central Province. Provinsen var et av de områdene som var hardest rammet økonomisk, med akutt jordmangel og stor arbeidsledighet. Ifølge Africa

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ *Weekly Review* 8.6.1990.

¹³⁹ *Nairobi Law Monthly* desember 1990.

¹⁴⁰ I henhold til *Public Order Act* må man søke om å få avholde offentlige møter.

¹⁴¹ *Daily Nation* 6.6.1990.

¹⁴² *Standard* 6.6.1990.

¹⁴³ *Saba* betyr sju på swahili. *Saba Saba* viser til at opptøyene tok til den sjuende i sjuende.

¹⁴⁴ *Africa Watch* 1991: 60.

Watch var tapet av politisk og økonomisk makt under Moi en av årsakene til at misnøyen var størst i denne provinsen.¹⁴⁵ Regjeringen antydte også at opptøyene var en sammensvergelse av kikuyuer i forsøk på å destabilisere regjeringen. Widner mener at årsakene til at opptøyene fikk en slik intensitet trolig hadde sammenheng med det som hadde skjedd tidligere på året: Drapet på Ouko og rasingen av slumområdet Muoroto.¹⁴⁶ Ifølge *Nairobi Law Monthly* kom opptøyene uventet på regjeringen siden frontfigurene i flerpartikampanjen allerede var arrestert.¹⁴⁷ Regjeringen satte inn alle midler for å få kontroll over urolighetene. Moi instruerte sikkerhetsstyrkene "to use all necessary force to restore order".¹⁴⁸ Det ble brukt skarp ammunisjon og tåregass mot de fremmøtte på Kamukunji,¹⁴⁹ og flere hundre ble arrestert i forbindelsene med tumultene.¹⁵⁰ Ifølge regjeringen ble minst 20 mennesker drept. Trolig var det reelle tallet langt høyere. Etter noen dager fikk regjeringen likevel kontroll over situasjonen, men etterlot seg "a deeply wounded nation".¹⁵¹

En annen begivenhet som førte med seg uro var bilulykken der den frittalende biskopen, Alexander Muge, omkom under mystiske omstendigheter i august 1990. Den 11. august hadde arbeidsminister Peter Hapenga Okondo advart Muge og Okullo mot å dra til Busia-distriktet: "If they try they will see a fire and may not leave alive".¹⁵² Biskop Muge tok advarselen alvorlig, men ville ikke la seg stoppe av Okondos trussel og kunngjorde like før han dro til Busia: "Let Okondo know that my innocent blood will haunt him for ever and he will not be in peace for God does not approve murder".¹⁵³ Tre dager etter Okondos advarsel omkom Muge på veien hjem fra Busia tilbake til Eldoret. Folk fryktet at dette var nok et eksempel på en politisk likvidering. Okondo måtte fratre som arbeidsminister.

Til tross for at noen av de fremste talsmennene for politiske reformer var arrestert fortsatte kritikken, særlig fra kirken. President Moi gjorde det klart at kirken ikke var "immune to prosecution".¹⁵⁴ Det var også utbredt

¹⁴⁵ *Ibid.*: 73.

¹⁴⁶ Widner 1992: 194.

¹⁴⁷ *Nairobi Law Monthly* desember 1990.

¹⁴⁸ *Africa Watch* 1991: 63.

¹⁴⁹ *Human Rights in Developing Countries 1990*: 221.

¹⁵⁰ Amnesty International 1990: 1.

¹⁵¹ *Nairobi Law Monthly* desember 1990.

¹⁵² *Daily Nation* 14.8.1990.

¹⁵³ *Weekly Review* 17.8.1990.

¹⁵⁴ *Kenya Times* 11.10.1990.

misnøye og tiltagende uro i lavere sosiale lag. Høsten 1990 var misnøyen med den kenyanske regjeringen så stor at en rekke ministre av frykt for represalier fra befolkningen fjernet de offisielle flaggene fra bilene sine for ikke å bli gjenkjent.¹⁵⁵ President Moi ga direktiver til alt sikkerhetspersonell og alle offentlig ansatte om å være på utkikk etter dissidenter. Alle kenyanere ble oppfordret til å rapportere til politiet om illojale personer.¹⁵⁶ I begynnelsen av oktober 1990 gjennomførte en rekke av Nairobis gateselgere en demonstrasjon og forlangte å få et møte med provinskommisæreren.¹⁵⁷ Kenyanske myndigheter svarte, og den 11. oktober foretok politiet en opprydningsaksjon blant byens gateselgere "to rid the city of the hawking menace".¹⁵⁸ Tumultene fortsatte, og ifølge *Nairobi Law Monthly* ventet regjeringen på et påskudd til å slå ned på urolighetene.¹⁵⁹

Påskuddet kom med arrestasjonen av Wamwere, som ble anklaget for å oppildne gateselgere og for å forsyne dem med våpen. Målet skulle angivelig ha vært å gjennomføre en massakre på Moi-dagen den 10. oktober 1990.¹⁶⁰ Regjeringsstalsmenn og KANU politikere var ikke sene om å komme Moi til unnsetning og krevde at Wamwere burde henges. KANU lederen for Nakuru, Rahab Wanjiru Evans, oppfordret myndighetene til å slå hardt ned på alle med tilknytning til Wamwere: "All associates of Koigi wa Wamwere should be exposed so that they can be stoned and scalded with water".¹⁶¹ En rekke regjeringskritikere ble satt i forbindelse med Wamwere. Den avsatte landbruksministeren, Wanjigi, ble forhørt av kenyansk overvåkningspoliti om sine forbindelser med Wamwere og sitt forhold til Nairobis gateselgere.¹⁶² Politiet forhørte også generalsekretæren i Kenya National Teachers' Union, Ambrose Adongo, for mulig tilknytning til Wamwere. Adongo hadde tidligere utløst regjeringens vrede ved å true med en landsomfattende lærerstreik.¹⁶³ Biskopene Henry Okullo, David Gitari og George Njuguna ble bedt om å svare for hvorvidt de var involvert i forsøkene på å destabilisere regjeringen.¹⁶⁴ Regjeringen

¹⁵⁵ *Kenya Times* 1.11.1990; *Standard* 1.11.1990.

¹⁵⁶ *Daily Nation* 16.10.1990.

¹⁵⁷ *Daily Nation* 22.9.1990.

¹⁵⁸ *Standard* 12.10.1990.

¹⁵⁹ *Nairobi Law Monthly* desember 1990.

¹⁶⁰ *Kenya Times* 11.10.1990; se kap. 1.

¹⁶¹ *Standard* 11.10.1990.

¹⁶² *Daily Nation* 15.10.1990.

¹⁶³ *Daily Nation* 16.10.1990.

¹⁶⁴ *Daily Nation* 13.10.1990.

oppfordret alle opposisjonelle, radikale advokater, kirkefolk og veteranpolitikere, til offentlig å fordømme Wamwere.¹⁶⁵ Presten Ben Salala Okumu ba politikerne om ikke å forveksle regjeringskritikere med "subversives": "A critic is one who observes and brings out the fault to the attention of the community, while subversives is one whose plans are unknown".¹⁶⁶

Ifølge Karua, er det indre presset helt vesentlig for å forstå kenyanske myndigheters utspill i forbindelse arrestasjonen av Wamwere.¹⁶⁷ Myndighetene så her en gullkantet mulighet til å få satt i scene en stor straffesak, med påstand om høyforræderi, og med hengning av Wamwere som utfall.¹⁶⁸ På denne måten ville regjeringen vise tenner og dermed sørge for at prosessen mot større frihet og demokrati "came to a complete stop".¹⁶⁹

At Norge viste så stor interesse i saken var derfor svært ubeleilig for kenyanske myndigheter.¹⁷⁰ Men Norge var ikke det eneste landet som interesserte seg for indre kenyanske forhold på denne tiden; kenyanske myndigheter var utsatt for et ikke ubetydelig ytre press.

¹⁶⁵ *Daily Nation* 15.10.1990.

¹⁶⁶ *Daily Nation* 16.10.1990.

¹⁶⁷ Samtale med Karua 1.7.1994.

¹⁶⁸ Ifølge Karua var dette en politisk sak. Vanligvis er slike rettssaker åpne i Kenya. Denne saken var lukket, fordi den var så sensitiv. KPFs manifest sto sentralt i saken som bevis for at Wamwere hadde planer om felle regjeringen med bruk av voldelige midler (Committal Documents, Criminal Case no. 5167 of 1990: 1). I manifestet sto det bare at partiet ville "fight the regime" (samtale med Karua 1.7.1994). Det innbefattet ikke nødvendigvis væpnet eller fysisk kamp, og var derfor ikke tilstrekkelig til å felle Wamwere for forræderi. Dessuten, ville det være nærmest umulig å velte et regime med 10 gevær, argumenterte Karua. På dette tidspunktet kunne kenyanske myndigheter ha siktet Wamwere for å være medlem av et politisk parti, andre enn KANU, siden det var ulovlig. Dette ville imidlertid ikke være nok som fellende bevis for forræderi slik kenyanske myndigheter ønsket. Derfor bygde de en sak rundt han (*Ibid.*).

¹⁶⁹ Samtale med Karua 1.7.1994.

¹⁷⁰ *Ibid.*

3 Ytre faktorer

Omveltningene som fant sted i Øst-Europa i 1989 og smittevirkningen dette hadde i Afrika var med på å legge nye føringer for bistandspolitikken og endret samtidig rammebetingelsene for bistanden til utviklingslandene. De generelle endringene i bistandspolitikken på 1980-tallet belyses i den første delen av kapitlet.

Fra andre halvdel av 1980-tallet ble Kenya utsatt for atskillig kritikk fra flere giverland, særlig for brudd på menneskerettighetene. Det var typisk for perioden at pressen, med sin kritiske dekning, utøvde et vesentlig politisk press, og dermed ble sentrale aktører i konfliktene. Bård-Anders Andreassen hevder at få om overhodet noe afrikansk land, bortsett fra Sør-Afrika, har vært utsatt for et tilsvarende systematisk politisk press fra det internasjonale samfunnet som Kenya.¹ Et syn som ofte er blitt fremmet, blant andre av Øyhus,² er at Norge på denne tiden holdt en høyere profil enn andre land i fordømmelsen av bruddene på menneskerettighetene i Kenya. Dette fremlegges som en viktig forklaringsfaktor til forståelse av hvorfor kenyanske myndigheter brøt forbindelsene med nettopp Norge. Den andre delen av kapitlet vil belyse hvordan det internasjonale samfunnet forholdt seg til den politiske situasjonen i Kenya på slutten av 1980-tallet og frem til det høsten 1990, og hvorvidt Norge la seg på en høyere profil enn andre land, eller om Norge snarere var på linje med det øvrige internasjonale samfunnet.

Endringer i bistandens rammebetingelser

Fra 1960-tallet frem til begynnelsen av 1970-tallet var den økonomiske utviklingen i Afrika relativt god. Dette kan hovedsakelig tilskrives betydelige utenlandske investeringer, bistand og generell fremtidsoptimisme. De internasjonale konjunktorene var i tillegg gode og prisene på u-landenes råvarer høye. 1970-tallet ble preget av økonomisk stagnasjonen og ble

¹ Andreassen 1995: 553.

² Se Øyhus 1991: 23.

innledningen til en økonomisk krise.³ Årsaken til stagnasjonen var blant annet økte oljepriser i 1973-74 og fallende råvarepriser på det internasjonale markedet. Inntektene fra den tidligere oppgangsperioden ble ikke investert i nye levedyktige foretak som kunne gi grunnlag for vekst på lang sikt. Inntektene ble derimot i svært mange land brukt på kortsiktige tiltak som økte det offentlige utgiftsnivået, men som ikke kunne opprettholdes da inntektene gikk ned.⁴ Inflasjonen økte og resulterte i fallende realinntekter for lønnsinntakerne.⁵ I stadig flere afrikanske land førte dette til svartebørshandel, korrupsjon og kapitalflukt. Fall i produksjonen og nedgang i råvareprisene ga synkende eksportinntekter, noe som i stor grad ble søkt kompensert ved å ta opp lån i utlandet. Slik ble grunnlaget for den senere gjeldskrisen lagt i denne perioden.⁶

Tiåret 1980-90 er karakterisert som et økonomisk "krise-tiår" for Afrika.⁷ Det ble innledet med ny prisøkning på olje i 1979 som bidro til å forsterke krisen i en rekke land, som selv ikke produserte olje. Rentenivået gikk oppover og de store lånene som ble tatt opp på 1970-tallet ble stadig dyrere å betjene. De internasjonale kapitaloverføringene tørket inn, bare bistanden ble opprettholdt på noenlunde samme nivå som tidligere, men under stadig hardere vilkår. Etter 1980 skjøt veksten i gjeldsbyrden fart for alvor.⁸ Allerede tidlig på 1980-tallet var mange av de afrikanske statene kommet i alvorlige økonomiske problemer med enorme gjeldsforpliktelser og store underskudd på handelsbalansen. De to finansinstitusjonene Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet innledet forhandlinger med en rekke afrikanske stater som ikke klarte å oppfylle sine gjeldsforpliktelser.⁹ Mellom 1980 og 1991 gjennomførte 34 land i Afrika økonomiske strukturtilpasningsprogram som var støttet av Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet.¹⁰ Omstillingen innebar at tungrodde planøkonomier, som hadde kjennetegnet mange av de afrikanske statene, skulle skiftes ut med økonomiske systemer etter markedsliberalistiske prinsipper.

Etter nesten ett tiår med strukturtilpasning og økonomisk liberalisering viste det seg at dette ikke hadde løst den økonomiske krisen i Afrika. I

³ Ofstad 1995: 429.

⁴ Halvorsen 1995: 463.

⁵ Simensen 1990: 429.

⁶ Halvorsen 1995: 463; Ofstad 1995: 430.

⁷ Ofstad 1995: 430.

⁸ Halvorsen 1995: 463-464.

⁹ Simensen 1990: 478.

¹⁰ Bangura & Gibbon 1992: 7; van de Walle 1994: 483.

november 1989 la Verdensbanken frem dokumentet *Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth*. Dokumentet fremhevet mangelfulle administrative og politiske mekanismer som årsaken til den utilfredstillende utviklingen. Ifølge Verdensbanken hadde korrupsjon, manglende ansvarlighet og rettssikkerhet og politisk utbytting av den offentlige sektor i de afrikanske statene vanskeliggjort gjennomføringen av de økonomiske strukturtilpasningsprogrammene. Vektlegging av det som ble kalt "good governance"¹¹ eller "godt styre" var Verdensbankens svar på dette problemet.¹² Slik ble den økonomiske liberalismen satt i sammenheng med politisk liberalisering og dannet grunnlaget for de to finansinstitusjonenes nye utviklingstese. Tidligere hadde den såkalte "vekst-først-tesen" ligget til grunn for Verdensbankens politikk og skulle danne grunnlag for den videre politiske utviklingen.¹³ Den ble nå nærmest snudd på hodet; politisk liberalisering ble betraktet som forutsetning for økonomisk vekst.¹⁴ Ifølge

¹¹ Ifølge *Bistands-ABC* betyr "good governance" i bistandssammenheng et politisk styre som tilfredsstillende visse "kvalitetskrav", for eksempel fravær av korrupsjon, respekt for menneskerettigheter, militære utgifter tilpasset reelle behov, innsynsrett overfor maktutøverne, og vilje til å stå ansvarlig overfor velgerne blant annet gjennom valg (Amland mfl. 1992: 64).

¹² Moore 1993: 2.

¹³ Ofstad 1992: 19.

¹⁴ *Ibid.*: 2. På 1950- og 1960-tallet dominerte moderniseringsteorien utviklingstenkningen. Årsaken til underutviklingen ble antatt å ligge hovedsakelig i indre forhold. Dette synet lå også til grunn for Verdensbankens strategier. Politisk frihet og fordeling måtte komme i etterkant av den økonomiske veksten. Den såkalte avhengighetsskolen vokste frem på 1960- og 1970-tallet som en radikal kritikk av moderniseringsteorien. Det sentrale fokus her var på de rike kapitalistiske landenes systematiske utbytting som hinder for utvikling i fattige land (se blant annet Wallerstein 1974). Debatten om årsakene til stagnasjonen og den synkende økonomiske veksten i Afrika på 1970-tallet gikk først og fremst mellom de som fokuserte på internasjonale forhold som hovedårsak til nedgangen og de som på den annen side hevdet at årsakene særlig var å finne i den enkelte stats politikk (Halvorsen 1995: 464). Utviklingslandene utformet en strategi for en "ny økonomisk verdensordning" (NØV), som blant annet la vekt på høyere råvarepriser, lettere adgang til industrilandenes markeder og større innflytelse i Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet (Eriksen 1995: 443). Innen FN-systemet og i vestlige bistandsmiljøer ble det lagt vekt på nødvendigheten av å satse på menneskers grunnleggende behov som helse, utdanning og lignende tiltak. På 1980-tallet gikk man i utviklingsdebatten bort fra de store forklaringsteorier og la i stedet vekt på teoretisk mangfold og tematisk fragmentering og sammenhengen mellom indre og ytre faktorer. I takt med den nyliberalistiske bølgen på 1980-tallet ble tanken om NØV, ifølge Eriksen, raskt "torpedert" av de mektigste industrilandene (*Ibid.*). I løpet av 1980-tallet kom Verdensbanken til å spille en viktig rolle i utviklingen av de vestlige landenes utviklingsstrategier. Et gjennomgående trekk ved mange av Verdensbankens landstudier og strategier på 1980-tallet og ved inngangen til 1990-tallet var at søkelyset i liten grad

Mick Moore la likevel Verdensbanken mest vekt på at utviklingslandene kunne vise til økonomiske resultater og ikke så mye "type of regime (e.g. whether democratic, authoritarian etc.)".¹⁵

Mot slutten av 1980-tallet ble krav om politisk liberalisering og "godt styre" også en del av strategien for mange vestlige bistandsgivere,¹⁶ men som kanskje i større grad enn Verdensbanken betraktet overholdelse av menneskerettighetene og demokrati som goder i seg selv.

Afrikanske smittevirkninger etter omveltningene i Øst-Europa

Med Berlinmurens fall i 1989 forsvant det ideologiske grunnlaget for de kommunistiske ettpartistatene i Øst-Europa. Gamle dogmer om statsdirigering og ettpartistyre ble forkastet. Kommunismen som statsbærende ideologi mistet troverdighet og legitimitet. Tørværet som fulgte i forholdet mellom Øst og Vest etter kommunismens fall var med på å endre stormaktenes globale strategi. Den tidligere rivaliseringen om politisk innflytelse i land i den tredje verden ble kraftig nedtonet. Lederen for den amerikanske offentlige bistandsorganisasjonen USAID uttalte at ettersom trusselen fra Sovjetunionen var borte, trengte man ikke å gi bistand til Afrika lenger.¹⁷ Om ikke dette direkte kan tas til inntekt for offisiell amerikansk politikk, antydte det at interessen for å støtte de afrikanske landene var avtagende. Hvilken effekt slutten på den kalde krigen og omveltningene i Øst-Europa har hatt på Afrika er vanskelig å måle. Ifølge Kjetil Paulsen er det likevel grunn til å tro at bistandsmidler direkte eller indirekte forsvant.¹⁸

En rekke investeringer som var foretatt på bakgrunn av sikkerhetspolitiske og ideologiske overveielser, var med ett blitt politisk uinteressante.¹⁹ Øst-Europa ble et interessant investeringsområde for

ble rettet mot internasjonale forhold for å løse problemene. Det ble pekt på at årsaken til den vedvarende økonomiske krisen i Afrika i overveiende grad lå i den afrikanske elitens feilslåtte politikk. Kritikernes innvendinger har blant annet gått ut på at dette er en videreføring av den tidligere moderniseringsstrategien. Også en rekke afrikanske politikere og forskere har karakterisert den nye strategien som en ideologisk krigserklæring (se blant annet Onimode 1992).

¹⁵ Moore 1993: 39.

¹⁶ Norske myndigheter har også lagt seg tett opp til Verdensbankens oppskrifter på hvordan man kan få Afrika ut av krisen (Eriksen 1995: 459).

¹⁷ *Bergens Tidende* 12.3.1992.

¹⁸ Paulsen 1995: 403.

¹⁹ van de Walle 1994: 483.

kommersielle interesser, men også for internasjonale bistandsressurser. Paulsen hevder at det ikke er tvil om at betingelser som ble stilt til forvaltningen og bistanden nå ble skjerpet.²⁰ Bistandsgiverne kunne dermed stille mer ideelle krav til effektivitet og makroøkonomiske rammeverk. Krav om oppfyllelse av menneskerettighetene fikk også ny vind i seilene. Mange afrikanske regjeringer så med uro på utviklingen og fryktet at omveltningene og demokratiseringsprosessen i Øst-Europa kunne føre til at de ytterligere ble marginalisert i det internasjonale samfunnet.²¹

Frykten for bistandskonkurransen med Øst-Europa ser ut til å ha vært en viktig impuls for de afrikanske statslederne til å gjennomføre politiske reformer. De politiske omveltningene i Øst-Europa var også med å skape en ny giv og var en kilde til inspirasjon for de fremvoksende opposisjonsbevegelsene i flere av de afrikanske statene.²² Den politiske reformprosessen i Afrika ble båret frem av en folkelig protestbølge. I løpet av 1990 hadde det vært opptøyer med krav om politiske reformer i mange av de autoritære afrikanske statene. De fleste afrikanske statslederne gjennomførte derfor i løpet av få år "some political liberalisation".²³

Henry S. Bienen skrev så sent som i 1989 at det var lite som tydet på en politisk liberalisering i Afrika i nær fremtid.²⁴ Før inngangen til 1990-årene kunne det se ut som Afrika skulle gå glipp av det Samuel P. Huntington har kalt "the third wave of democratization".²⁵ I januar 1990 var det bare tre av femti afrikanske stater som praktiserte flerpartistyre: Botswana, Mauritius og Senegal. Før utgangen av 1990 hadde en tredjedel av de afrikanske statene tatt steg i retning av flerpartistyre og politisk reform.²⁶ Land som Elfenbenskysten, Mosambik, Tanzania og Zambia vedtok dette året å innføre flerpartistyre. En generasjon etter uavhengigheten var flere afrikanske stater igjen i gang med å utarbeide nye konstitusjoner.²⁷ Nicolas van de Walle betegner den politiske reformprosessen i Afrika som: "A watershed in the political government of

²⁰ Paulsen 1995: 403.

²¹ Andreassen, Geisler & Tostensen 1992: 3.

²² Simensen 1990: 484.

²³ van de Walle 1994: 483.

²⁴ Bienen 1989.

²⁵ Huntington 1991.

²⁶ *Nairobi Law Monthly* november 1990.

²⁷ Simensen 1990: 336.

most African states”.²⁸ Andreassen tror at 1990 i Afrikas moderne historie vil fremstå som like viktig som avkolonialiseringen på 1960-tallet.²⁹

Ved inngangen til 1990-tallet hadde den afrikanske staten liten oppslutning i den afrikanske befolkningen. Det var også etterhvert en utbredt oppfatning i det internasjonale samfunnet at den etterkoloniale staten var oppsvulmet og ute av stand til å løse sentrale utviklingsoppgaver. Uttalelsen til den tidligere tanzanianske presidenten, Julius Nyerere:³⁰ “When you see your neighbour getting shaved you had better wet your beard otherwise you will get a rough shave”,³¹ viser en stor grad av situasjonsrealisme. Også innenfor Organisasjonen for afrikansk enhet (OAU) var det tegn til endring.

OAU er av enkelte karakterisert som en av etterkrigstidens mest ineffektive og nytteløse sammenslutninger.³² I juli 1990 vedtok organisasjonen å bedre vilkårene for demokrati og menneskerettigheter. Selv om det bare var et “papiervedtak”, betraktes dette som et klart uttrykk for at politisk reform hadde fått en prioritert plass på dagsordenen i de afrikanske landene.³³ Strengt krav om reformer knyttet til utenlandske lån og bistand eller til løfter om gjeldsettergivelse, ble imidlertid av OAU ansett som en lite fruktbar vei å gå. Det ble understreket at overgangen til flerpartistyre og gjennomføring av politiske reformer skulle gjøres på afrikanernes egen måte og ikke som et resultat av vestlig påtrykk. Ifølge *Africa Confidential* hadde de afrikanske lederne god grunn til indignasjon over de sterke føringene Verdensbanken og det internasjonale giversamfunnet la til grunn for sin bistand. *Africa Confidential* konkluderte likevel med at de afrikanske statslederne hadde få alternativer:

African heads of state are not well-placed to complain of cynicism and unfairness. On the whole, they have little option but to bite their lips and embrace the new democracy if they wish to remain in power.³⁴

²⁸ van de Walle 1994: 483.

²⁹ Andreassen 1995: 558.

³⁰ Nyerere var lenge en av de fremste ideologiske talsmenn for det afrikanske ettpartidemokratiet (Wanyande 1987: 73).

³¹ *Nairobi Law Monthly* november 1990.

³² Paulsen 1995: 415. Paulsen hevder at etter 30 års virke var fordømmelsen av apartheid i Sør-Afrika det eneste OAU kunne bli enige om.

³³ Simensen 1990: 486-487.

³⁴ *Africa Confidential* 27.7.1990.

Det var i denne situasjonen med de afrikanske statenes manglende legitimitet i det vestlige giversamfunnet og med fremvekst av intern opposisjon at den politiske kondisjonaliteten for alvor ble satt på dagsordenen. Politisk kondisjonalitet falt sammen med og var i stor grad muliggjort av den kalde krigens slutt.³⁵

Politisk kondisjonalitet: Innblanding i indre anliggender?

I løpet av 1990 erklærte en rekke vestlige politikere at "godt styre" med vekt på ansvarlighet, demokrati og menneskerettigheter ville få en sentral plass på den politiske dagsordenen. Den britiske utenriksministeren, Douglas Hurd, redegjorde for den nye vektleggingen av politisk kondisjonalitet i en tale den 6. juni 1990 i *Overseas Development Institute*, London. Hurd tok til orde for "godt styre", som ble karakterisert som et effektivt, ærlig og ansvarlig styre, for politisk pluralisme, for en liberal økonomi og hevdet at: "Aid must go where it will be good".³⁶ I løpet av få år ble politisk kondisjonalitet i stor grad den rådende "normen" innenfor det vestlige giversamfunnet.³⁷

Den nye vektleggingen av demokrati, "godt styre" og politiske og sivile rettigheter, det som går under betegnelsen politisk kondisjonalitet, markerer på mange måter en dreining av utviklingsdebatten og bistandspolitikken ideologiske forankring. Politisk kondisjonalitet er også i en viss forstand blitt et nytt maktmiddel i Nord-Sør politikken. Andreassen beskriver politisk kondisjonalitet prinsipielt som et forsøk på å tvinge regjeringer, demokratiske eller autoritære, til å fatte beslutninger de ellers ikke ville ha fattet, med hovedvekt på administrative reformer for utvikling av demokrati og visse typer menneskerettigheter, først og fremst sivile og politiske

³⁵ Moore 1993: 1; van de Walle 1994: 485.

³⁶ *IDS Bulletin* 1993: 7. Den franske presidenten François Mitterand kom med lignende utsagn på en konferanse med de afrikanske statslederne i den fransktalende delen av Afrika den 21. juni 1990, i La Baule. Den engelske statsministeren, Margaret Thatcher, kom den 5. august 1990 med nesten likelydende uttalelser på en konferanse i Colorado: "The problems of developing countries generally stems from politics leading economics astray" (*Ibid.*).

³⁷ Moore 1993: 1. Å knytte kondisjonalitet til bistanden var imidlertid ikke nytt. Men tidligere var dette langt mer sporadisk og inkonsistent og ofte knyttet til den politiske rivaliseringen mellom Øst og Vest (Tomaševski 1993: 3-24). De nordiske land, Nederland og Canada hadde imidlertid i lengre tid i henhold til deklarasjon politikk satt oppfyllelse av menneskerettighetene som en betingelse i bistandspolitikken.

rettigheter.³⁸ Politisk kondisjonalitet er imidlertid kontroversielt og gjenstand for såvel politisk som folkerettslig debatt.³⁹

Ut fra et kontraktteoretisk perspektiv står det likevel en giver fritt til å knytte betingelser til bistanden.⁴⁰ På samme måte kan mottakeren la være å ta imot bistanden dersom betingelsene oppfattes som uakseptable. En slik pragmatisk tilnærming har sine begrensinger og kan lett komme i konflikt med andre motiver og mål for bistanden, som internasjonal solidaritet og prinsipper om mottakeransvar.⁴¹ Dessuten er det en ubalanse i kontraktsrelasjonen. Mottakeren er underlegen og kan derfor komme i en tvangssituasjon. Et annet dilemma, som Andreassen påpeker, er hensynet til befolkningen, og hvorvidt de skal straffes ved at penger holdes tilbake for de "ugjerninger" landets regjering har vært skyld i.⁴²

Når menneskerettigheter og demokrati knyttes til bilaterale relasjoner, utgjør dette en modifisering av gjeldende politiske og normative prinsipper i internasjonal politikk; statenes nasjonale suverenitet kan få en underordnet rolle når de kommer i konflikt med individers og gruppers rettigheter.⁴³ Slik blir hensynet til individuelle rettigheter også et normativt og rettslig grunnlag for det internasjonale samfunnet, når det gjelder å forholde seg aktivt og kritisk til andre staters indre anliggender. Vestlige staters vektlegging av politisk kondisjonalitet har medført en modifisering av

³⁸ Andreassen 1995: 541. En vanlig innvending er at den ensidige vektleggingen av demokratisering og politiske og sivile rettigheter har bidratt til å undergrave andre rettigheter som de økonomiske og sosiale (Tomaševski 1989: 6-7; van de Walle 1994: 483-500).

³⁹ Se blant andre Cassese 1986: 143-148; Opsahl 1991: 85-87.

⁴⁰ Andreassen 1995: 544. Mange har likevel kritisert de underliggende motivene for bruk av politisk kondisjonalitet og hevdet at dette var en kur mot økende bistandstretthet i en rekke vestlige land. Denne trettheten skal ha oppstått både på grunn av bistandens tilsynelatende manglende effektivitet og den generelle nedgangen i verdensøkonomien. Ifølge Lancaster var en av de viktigste årsakene til vektleggingen av politisk kondisjonalitet i USA å motvirke bistandens manglende støtte i opinionen: "Notions of good governance, including democracy and civil rights, do however strike a positive chord with parts of the American electorate" (Lancaster 1993: 10). Andre kritikere av politisk kondisjonalitet hevder at det blir brukt for å legitimere reduksjoner i bistanden, i stedet for en omlegging av bistanden som kunne ha bidratt til å støtte opp om den politiske reformprosessen og til bedring av den generelle menneskerettighetssituasjonen (Tomaševski 1993: 173).

⁴¹ Andreassen 1995: 544; se nærmere i kap. 5.

⁴² I enkelte land har opposisjonen oppfordret det internasjonale samfunnet til å knytte politiske betingelser til bistanden (Andreassen 1995: 544).

⁴³ Andreassen 1995: 541.

prinsippet om nasjonenes selvbestemmelsesrett, slik det er nedfelt i FNs Charter av 26. juni 1945 artikkel 2,7.⁴⁴

Et av de viktigste argumentene mot bruk av politisk kondisjonalitet er, ifølge Moore, at det er med på å undergrave de afrikanske statenes suverenitet og utgjør en innblanding i indre anliggender.⁴⁵ Ifølge Geoffrey Hawthorn kan ikke disse innvendingene forsvares med grunnlag i politisk teori, folkerett eller internasjonale konvensjoner. Dersom bistandens mål er å bedre folkenes velferd, er det donorenes plikt å yte bistanden til de regjeringene som vil forsøke å nå disse målene.⁴⁶ Et annet spørsmål er hvorvidt bruk av politisk kondisjonalitet bidrar til å bedre folkets velferd eller respekt for menneskerettighetene. Ifølge John-Jean Barya er politisk kondisjonalitet et ideologisk påskudd for å øke Vestens hegemoni i Afrika. Økt bruk av politiske betingelser har dessuten ingenting å gjøre med Vestens ønske om å støtte demokratiseringsprosessen i Afrika, men er snarere et ledd i Vestens rekolonialisering av Afrika, mener Barya.⁴⁷

Dette har bidratt til mer konfrontasjon mellom giver- og mottakerland. Når menneskerettighetssituasjonen i et land blir utsatt for kritikk eller når det på annen måte aksjoneres mot et land som begår brudd på menneskerettighetene, vil dette ofte skape politiske og diplomatiske konflikter.⁴⁸ For selv om vestlige bistandsgivere betrakter det å sette politiske betingelser til bistanden som en legitim innblanding, vil bistandsavhengige og fattige land i den tredje verden ofte motsette seg at deres indre anliggender blir utsatt for kritikk,⁴⁹ ikke minst er Kenya et eksempel på dette.

⁴⁴ *Ibid.*; Eide 1991; Møse 1982: 61-62.

⁴⁵ Moore 1993: 3.

⁴⁶ Hawthorn 1993: 24.

⁴⁷ Barya 1993: 17.

⁴⁸ Andreassen 1995: 541. Konflikter vil kunne oppstå når utviklingshjelp brukes som brekkstang eller redskap for å få gjennomført administrative og politiske reformer.

⁴⁹ Skålnes 1989: 75. At fattige og bistandsavhengige land på det sterkeste vil motsette seg kritikk fra vestlige bistandsgivere er Indonesia et eksempel på. Som et resultat av nederlandsk kritikk av menneskerettighetssituasjonen i landet og signaler om at Nederland i kjølvannet av drapene i Dili på Øst-Timor ville knytte fortsatt bistand til respekt for menneskerettighetene, erklærte den indonesiske regjeringen den 25. mars 1992 at Indonesia ikke ønsket å motta bistand fra Nederland. Indonesia vedtok også å oppløse den internasjonale givergruppen, Inter-Governmental Group on Indonesia (IGGI), som ble ledet av Nederland (MacIntyre 1993: 206).

Myten om det afrikanske “paradiset” sprekker

Kenya har ofte vært trukket frem som eksempel på et “vellykket” utviklingsland i Afrika. Norman Miller karakteriserte endog Kenya som Afrikas svar på Hong Kong.⁵⁰ Det var særlig Kenyas relativt gode og stabile økonomi, spesielt de første tiårene etter uavhengigheten, som ble fremhevet ved slike karakteristikker. Kenya hadde et stabilt politisk styre og hadde unngått ødeleggende borgerkriger som herjet i mange av nabolandene, i Somalia, Uganda og Sudan. Dette bidro til stor tilstrømming av utenlandske investeringer og bistand, og Kenya var lenge “a darling to the international aid donor community”.⁵¹ Kenya var også et av de landene i Afrika som tiltrakk seg flest utenlandske bistandsarbeidere. I 1986 hadde NORAD ansvaret for 105 bistandsarbeidere i Kenya, mens det på samme tidspunkt var bortimot 1000 danske bistandsarbeidere i landet.⁵² Tallene for USA og Storbritannia var langt høyere.

Det er godt å være i Kenya, kanskje er det derfor det er så mange u-hjelpere her. Landet har et svært godt klima og et vakkert landskap. Samfunnet her fungerer ut i fra vestlige hvite menneskers krav og forventninger. Med gode lønner som er fastsatt ut fra inntektsnivået hjemme kan man skaffe seg en behagelig levestandard på grunn av lave priser og svært billig arbeidskraft.⁵³

Slik ordla en NORAD-ansatt seg i 1986, etter åtte år i tjenesten. Likeledes tegnet *Economist* et flatterende bilde av Kenya: “Smooth highways, rural electricity, dams, factories, new-planted trees, non-traditional exports, schools crammed to bursting with eager pupils”.⁵⁴ En kenyaner hevdet imidlertid et par måneder tidligere at kenyanerne hadde betalt en høy pris for å bevare den ytre fasaden av politisk stabilitet og økonomisk velstand.⁵⁵

Mot slutten av 1980-tallet begynte også det vellykkede bilde av Kenya å slå sprekker i det internasjonale samfunnet,⁵⁶ og man fikk stadig flere

⁵⁰ Miller 1984: 1.

⁵¹ *Weekly Review* 23.11.1990.

⁵² *Bergens Tidende* 10.10.1986.

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Economist* 20.6.1987.

⁵⁵ *Index on Censorship* nr. 1 1987: 24.

⁵⁶ Men at Kenya fortsatt ble ansett som et relativt vellykket utviklingsland, kan et notat oversendt fra den norske delegasjonen i FN til det norske utenriksdepartementet være en indikasjon på. I notatet het det: “Den nesten totalt manglende oppmerksomhet omkring

rapporter om brudd på menneskerettighetene i landet.⁵⁷ En rekke rapporter og menneskerettighetspublikasjoner inneholdt dokumentasjon om massearrestasjoner, internering uten dom, dødsfall i politiets varetekt, tortur, innskrenkninger av ytringsfriheten og undertrykkelse av opposisjonelle.⁵⁸ Dokumentasjonen av omfattende brudd på fundamentale menneskerettigheter førte til mye negativ omtale i internasjonale media.⁵⁹ Den kenyanske regjeringen reagerte skarpt på den internasjonale kritikken og karakteriserte angrepene som utidig innblanding i Kenyas indre anliggender. Den svenske ambassadøren, Arne Fälthelm, konstaterte at den kenyanske reaksjonen på kritikk av menneskerettighetssituasjonen i landet ofte var "förnekande och ilska".⁶⁰ Han hevdet at mens vestlig media tidligere hadde malt et altfor rosenrødt bilde av Kenya, hadde de nå "utsett landet till hackkyckling".⁶¹

Rett før president Moi dro på statsbesøk til USA i mars 1987, gjestet en delegasjon fra den amerikanske kongressens underkomite for Afrika⁶² en rekke afrikanske land, deriblant Kenya. Ifølge formannen i komiteen, Howard Wolpe, hadde situasjonen for menneskerettighetene i Kenya blitt verre i løpet av 1980-tallet: "A drastic increase of intimidation of individuals that may be critical of government policies".⁶³ På en pressekonferanse i Nairobi antydte Wolpe at dette ville kunne få konsekvenser for forholdet mellom USA og Kenya. Wolpe tok også opp en del følsomme politiske spørsmål, som innføringen av køsystemet ved primærvalgene⁶⁴ og konkluderte med at: "Such policies cannot give much confidence to those who love Kenya and wish to see its openness maintained".⁶⁵ Den amerikanske delegasjonen ba om et møte med kenyanske menneskerettighetsaktivister, men ble nektet dette av kenyanske

Kenya i menneskerettighetsarbeidet i FN avspeiler nok først og fremst at Kenya i disse kretser ikke anses å skille seg ut, i hvert fall ikke i negativ retning" (Notat av 7.12.1988).

⁵⁷ Tomaševski 1988: 75.

⁵⁸ Se blant annet *Amnesty International Annual Report 1986/87*; *Index on Censorship 1986/87*; *US State Department Development Report 1986/87*.

⁵⁹ Tomaševski 1988: 75.

⁶⁰ *Svenska Dagbladet* 10.9.1987.

⁶¹ *Ibid.*

⁶² *House Subcommittee on Africa*.

⁶³ *Guardian* 14.3.1987.

⁶⁴ Jf. kap. 2.

⁶⁵ *Weekly Review* 23.1.1987.

myndigheter.⁶⁶ Kenyanske observatører spekulerte i hvorfor Wolpe nærmest insisterte på å ta opp indre politiske forhold. President Moi antydte at Wolpe bare uttrykte synspunktene til kenyanske dissidenter, dessuten representerte Wolpe den amerikanske kongressen og ikke amerikanske myndigheter. *Weekly Review* konkluderte med at: "This rhymes with the now well-circulated views that Kenyan groups who expressed dissenting views are working on behalf of foreign masters".⁶⁷

Kenya hadde lenge vært ansett som USAs viktigste allierte i Afrika og var i tillegg ett av de landene i Afrika som mottok mest amerikansk bistand. Da president Moi kom til USA fikk han likevel hard medfart, også fra øverste politisk hold. Den amerikanske presidenten, Ronald Reagan, hevdet i et møte med president Moi, at dersom ikke situasjonen for menneskerettighetene ble bedret, kunne det få økonomiske og politiske konsekvenser for forholdet mellom USA og Kenya.⁶⁸ *New York Times* karakteriserte besøket som "a political disaster", og bemerket Reagans uvanlig sterke kritikk av et annet lands statsoverhode under et offisielt besøk.⁶⁹ Det amerikanske utenriksdepartementet sendte ut en erklæring som uttrykte bekymring over påstandene om bruk av tortur i Kenya og anmodet den kenyanske regjeringen om å etterforske beskyldningene. En rekke medlemmer av den amerikanske kongressen kom med direkte kritikk av kenyanske myndigheter. Amerikansk presse rettet også søkelyset mot den generelle politiske situasjonen i Kenya. *Washington Post* hevdet at kenyanske myndigheter de siste årene hadde blitt stadig mindre tolerante overfor opposisjonelle.⁷⁰ Avisen hevdet å kunne dokumentere at den kenyanske regjeringen systematisk hadde brukt tortur for å tvinge frem tilståelser hos påståtte dissidenter som ble knyttet til den forbudte organisasjonen *Mwakenya*: "The use of torture appears to be part of a growing concentration of political and police power under Moi".⁷¹

Uten forvarsel avbrøt president Moi sitt besøk i USA, og kansellerte samtidig det planlagte møtet med FNs generalsekretær, Javier Pérez de Cuéllar, i New York. Det ble antatt at Mois hjemreise skyldtes den

⁶⁶ *New York Times* 16.3.1987; *Weekly Review* 23.1.1987.

⁶⁷ *Weekly Review* 30.1.1987.

⁶⁸ *New York Times* 16.3.1987; *Weekly Review* 20.3.1987.

⁶⁹ *New York Times* 16.3.1987.

⁷⁰ Se *Washington Post* 13.-16.3.1987.

⁷¹ *Washington Post* 13.3.1987.

amerikanske kritikken av forholdene i Kenya.⁷² Joe Kadhi hevder at den kenyanske presidenten bevisst prøvde å unngå reiser til USA på slutten av 1980-tallet, på grunn av den negative dekningen Kenya fikk i store deler av amerikansk presse:

Moi has been afraid of going to America, because of the kind of publicity the American journalists will give him while he is there. Every time he went there he got bad publicity.⁷³

Under besøket i Storbritannia senere samme måned kom også menneskerettighetssituasjonen i Kenya til å stå sentralt, men da først og fremst i media.⁷⁴ Under de politiske møtene hadde man søkt å unngå sensitive politiske spørsmål.⁷⁵ Kenyanske myndigheter hadde likevel gjentatte ganger uttrykt misnøye med at eksilkenyanere fikk spillerom til å drive opposisjonell virksomhet fra Storbritannia.⁷⁶ Ifølge britiske tjenestemenn kunne ikke britiske myndigheter intervensere så lenge de kenyanske opposisjonelle holdt seg innenfor loven, og karakteriserte de kenyanske opposisjonelle som kun "minor irritants".⁷⁷

Med offentliggjøringen av Amnesty Internationals rapport *Kenya: Torture, Political Detention and Unfair Trials*, sommeren 1987, rettet deler av det internasjonale samfunnet igjen fokus mot situasjonen for menneskerettighetene i landet. KANUs partiformann, David Okiki Amaya, sendte ut en egen pressemelding hvor han angrep Amnesty på grunn av den negative rapporteringen om Kenya.⁷⁸ På grunnlag av rapporten varslet den danske utenriksministeren at situasjonen for menneskerettighetene ville bli tatt opp med kenyanske myndigheter innenfor rammen av

⁷² *New York Times* 16.3.1987; *Washington Post* 16.3.1987; *Weekly Review* 20.3.1987. Etter den harde medfarten den kenyanske regjeringen hadde fått fra amerikanske journalister fulgte den nøye med i arbeidet til de utenlandske pressefolkene (*Weekly Review* 11.9.1987). I juni ble den amerikanske korrespondenten for *Washington Post*, Blaine Harden, bedt om å forlate Kenya. Utvisningsordren ble trukket tilbake da amerikanske myndigheter protesterte (*Arbeiderbladet* 12.9.1987).

⁷³ Samtale med Kadhi 25.6.1994. Kadhi var redaktør i *Daily Nation* fra begynnelsen av 1970-tallet frem til sommeren 1990.

⁷⁴ *Financial Times* 20.3.1987.

⁷⁵ Ifølge *Weekly Review* 20.3.1987.

⁷⁶ Bare få uker før besøket ble opposisjonsbevegelsen *Ukenya* formelt stiftet av en gruppe eksilkenyanere i London, hvor den største gruppen av kenyanere i eksil oppholder seg (*Weekly Review* 20.3.1987).

⁷⁷ *Weekly Review* 20.3.1987.

⁷⁸ *Weekly Review* 11.9.1987.

utviklingsbistanden, særlig på bakgrunn av at Kenya var en av de største mottakerne av dansk bistand.⁷⁹ Rapporten fikk også stor oppmerksomhet i de øvrige nordiske land. Ambassadør Fältheim karakteriserte Amnesty rapporten som “trist och plågsam läsning bl.a. om tortyr”, men hevdet likevel at det ikke var grunnlag for å knytte president Moi til overgrepene.⁸⁰ Høsten 1987 avlyste president Moi sitt planlagte statsbesøk til Sverige og Norge, på grunn av den negative fokuseringen på Kenya i norske og svenske massemedia.⁸¹

Videre utover på 1980-tallet var det en rekke diplomatiske konflikter mellom kenyanske myndigheter og blant annet USA og Storbritannia. Kenyanske myndigheter reagerte kraftig da den britiske journalisten, Mary Anne Fitzgerald, som var stasjonert i Kenya for avisen *Sunday Times*, kritiserte det kenyanske rettsvesenet. Fitzgerald hevdet at rettsvesenet i Kenya hadde mistet all troverdighet etter at dommer Cecil Miller ble utnevnt som høyesterettsjustitiarius i 1986. Hun viste blant annet til arrestasjonen av advokaten Gibson Kamau Kuria i 1987, som ifølge Fitzgerald var politisk motivert. Hun hevdet at en rekke vestlige land var svært bekymret over utbredt politisk manipulering innen rettsapparatet i landet.⁸² Den kenyanske høykommissæren i London, Sally Kosgei, tilbakeviste påstandene i skarpe ordelag. Den kenyanske ministeren Burudi Nabwera advarte Storbritannia og hevdet at Kenya kunne bli tvunget til å revurdere sine relasjoner med landet dersom britisk presse fortsatte å produsere fiendtlige artikler om Kenya. Denne påstanden ble senere trukket tilbake i en kunngjøring fra det kenyanske utenriksdepartementet: “The issue does not arise as relations between the two countries remain cordial”.⁸³ Ifølge kunngjøringen var Utenriksdepartementet den instans som heretter ville uttale seg om landets internasjonale relasjoner.

De diplomatiske relasjonene mellom USA og Kenya tilspisset seg etter at to amerikanske statsborgere, Mervin Frankel og Robert Kirschner, ble arrestert sommeren 1988.⁸⁴ Tidligere på sommeren hadde en rekke amerikanske misjonærer blitt utvist, angivelig på grunn av “subversive

⁷⁹ Tomaševski 1988: 76.

⁸⁰ *Svenska Dagbladet* 10.9.1987.

⁸¹ Se nærmere kap. 5.

⁸² *Weekly Review* 20.5.1988.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ Frankel og Kirschner var i Kenya i forbindelse med en studie av menneskerettighets-situasjonen i landet. I tillegg overvåket de den pågående kenyanske etterforskningen av omstendighetene rundt dødsfallet til forretningsmannen Peter Karanja, som døde i politiets varetekt (*Weekly Review* 15.8.1988).

intentions".⁸⁵ Den amerikanske ambassaden reagerte kraftig på at de to amerikanerne hadde sittet i forhør i over seks timer, uten anledning til å kontakte den amerikanske ambassaden. Ifølge en kunngjøring fra kenyanske myndigheter hadde de to amerikanerne tatt notater i retten uten tillatelse fra kenyanske myndigheter. I tillegg var de i besittelse av "subversive notes".⁸⁶ De to amerikanerne ble løslatt og episoden ble forsøkt dysset ned, men forholdet til USA forble likevel noe anstrengt.

At kenyanske myndigheter tok den internasjonale kritikken på slutten av 1980-tallet alvorlig illustreres ikke minst av pressekampanjen kenyanske myndigheter gjennomførte i 1987 i et forsøk på å bedre landets rykte i USA.⁸⁷ Anklagene om brudd på menneskerettighetene ble imøtegått og kenyanske opposisjonelle i utlandet ble fordømt. I november 1988 innledet kenyanske myndigheter en liknende kampanje i et nytt forsøk på å bedre landets anseelse i utlandet. Som en del av denne kampanjen deltok den kenyanske ministeren James Njiru⁸⁸ på en demokratikonferanse i München i november 1988. Njiru fortalte de 300 delegatene fra nærmere 20 vestlige land, at Kenya siden uavhengigheten hadde hatt et pragmatisk politisk styre og at president Moi hadde videreført denne politikken. Njiru hadde indirekte godtatt den internasjonale kritikken og erkjent at demokrati og menneskerettigheter i enkelte tilfeller hadde blitt ofret til fordel for økonomisk utvikling og intern sikkerhet. Han understreket imidlertid at for å utvikle et politisk system var det nødvendig med et sterkt økonomisk grunnlag. Njiru karakteriserte konferansen som svært vellykket⁸⁹ og at han hadde fått klargjort retningslinjene for den videre politiske og økonomiske utviklingen i Kenya.⁹⁰

Samtidig var en kenyansk delegasjon, ledet av den kenyanske visepresidenten, Josephat Karanja, på en ukes besøk i London. Ifølge Karanja var hensikten med besøket å styrke de tradisjonelt sterke båndene mellom Kenya og Storbritannia, som de siste årene hadde vært preget av visse gnisninger. Den kenyanske delegasjonen hadde samtaler på høyt politisk nivå med blant annet den britiske bistandsministeren, Christopher

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ *Weekly Review* 2.12.1988.

⁸⁸ *Minister for National Guidance and Political Affairs.*

⁸⁹ Njiru viste blant annet til en samtale med norske parlamentarikere, som hevdet at de ville stille spørsmål angående Wamwere i Stortinget. Ifølge Njiru hadde de uttrykt "surprise and shock", da de fikk vite hvilken person Koigi wa Wamwere egentlig var (*Weekly Review* 2.12.1988).

⁹⁰ *Weekly Review* 2.12.1988.

Patten. Karanja hadde forsøkt å dempe den frykten britiske investorer hadde lagt for dagen etter at et lovforslag som forbød utlendinger å kjøpe eller erverve jord i Kenya ble fremmet i parlamentet. Han forsikret britiske investorer at de fortsatt kunne kjøpe jord i Kenya. Under oppholdet fremhevet Karanja hvilken enorm betydning Storbritannia hadde hatt for den økonomiske utviklingen i Kenya. Den kenyanske visepresidenten karakteriserte besøket som en stor suksess; "especially in countering anti-Kenyan propaganda in a meeting with British journalists and also explaining Kenyan policies to British officialdom".⁹¹

I denne perioden ble diskusjonen om bruddene på menneskerettighetene direkte knyttet til spørsmål vedrørende bistandsoverføringene, spesielt i de nordiske landene og i USA. Radikale forslag som stopp i disse overføringene til Kenya ble fremmet både i pressen og i parlamentariske debatter. Likevel ble ikke bistanden redusert med eksplisitte henvisninger til brudd på menneskerettighetene.⁹² Ikke desto mindre innvarslet dette en ny internasjonal bevissthet rundt den politiske utviklingen i Kenya og bidro til at landets myndigheter utviklet et anstrengt forhold til en rekke av sine giverland.⁹³

⁹¹ *Ibid.* Noen uker senere gikk Njiru og den kenyanske presidenten kraftig ut mot Kenya-dekningen til BBC. De beskyldte BBC "of bias, shoddy reporting and outright lying in its report about Kenya" (*Weekly Review* 23.12.1988). Den utløsende årsaken til denne kraftsalven var BBCs dekning av Kenyas 25-års jubileum. På grunn av buss- og matatuboikott hadde bare 20 000 mennesker deltatt i feiringen, ifølge BBC. Njiru viste til at under et annet arrangement, på Moi International Sports Centre like utenfor Nairobi, hadde mer enn 150 000 "lojale og patriotiske" kenyanere deltatt, i tillegg til tusenvis av andre som hadde feiret jubileet i distriktene (*Ibid.*).

⁹² Tomaševski 1988: 75.

⁹³ Fra 1990 til 1991 ble de totale bistandsoverføringene til Kenya halvert fra US\$ 1,7 milliarder til US\$ 0,84 milliarder (*Agenda' 94, People, Economic Affairs & Politics* 1994: 36). De videre trendene for 1990-årene indikerer en ytterligere nedgang: "In summary, the prevailing situation in Kenya's foreign assistance scenario consists of all sorts of negative ramifications of the policy vacuum which is only the ultimate historical consequence of the state-centred, secretive and quantitative rationale of development assistance where criteria of quality, rational policy and broad-based local ownership became increasingly secondary if not euphemisms for the justification of preconceived positive results" (*Ibid.*). Nedgangen i overføringene til afrikanske land var en generell trend mot slutten av 1980-tallet og på begynnelsen av 1990-tallet, og har ikke bare omfattet Kenya. Reduksjonene har flere årsaker og må også ses i sammenheng med en nedgang i verdensøkonomien i denne perioden.

Internasjonale reaksjoner i 1990

1990 var et turbulent år i Kenya. Året var preget av utstrakt misnøye rettet mot kenyanske myndigheter og høylytte krav om innføring av flerpartisystem; urolighetene fikk bred oppmerksomhet i det internasjonale samfunnet. En rekke land fordømte den kenyanske regjeringen, spesielt for internering av politiske motstandere uten dom. Den amerikanske ambassadøren, Smith Hempstone, var svært frittalende og kritisk i denne prosessen og uttrykte ved en rekke anledninger eksplisitt støtte til opposisjonens krav om innføring av flerpartistyre og respekt for menneskerettighetene. Den 3. mai 1990, i forkant av det planlagte folkemøtet den 7. juli,⁹⁴ avholdt to av de mest markante skikkelser i kampen for flerpartistyre våren 1990, Charles Rubia og Kenneth Matiba, en pressekonferanse på New Stanley hotell i Nairobi. Rubia og Matiba ba president Moi om å oppheve grunnlovsendringen fra 1982, som formelt gjorde Kenya til en ettpartistat, og om å oppløse parlamentet slik at det kunne avholdes nyvalg.⁹⁵

Samme dag talte den amerikanske ambassadøren på et møte i Rotaryklubben som også ble arrangert på Stanley hotell. Hempstone hevdet der at den amerikanske kongressen i fremtiden trolig ville knytte all bistand til gjennomføring av politiske reformer:

A strong political tide is flowing in our Congress, which controls the purse strings, to concentrate our economic assistance on those of the world's nations that nourish democratic institutions, defend human rights and practice multi-party politics.⁹⁶

Kenyanske myndigheter koblet sammen pressekonferansen og møtet i Rotary klubben, og brukte dette til å underbygge sine påstander om at flerpartikampanjen var drevet fra utlandet.⁹⁷

President Moi hevdet i en tale på kenyansk fjernsyn den 7. mai 1990, at Rubia og Matibas krav om politiske reformer var motivert av tribalisme og "foreign masters".⁹⁸ Ifølge den kenyanske landbruksministeren, Elijah Mwangale, mottok de to "huge sums" fra USA for å drive undergravende virksomhet.⁹⁹ En annen kenyansk minister beskyldte Hempstone "of

⁹⁴ Jf. kap. 2.

⁹⁵ *Daily Nation* 4.5.1990; *Kenya Times* 4.5.1990.

⁹⁶ *Daily Nation* 4.5.1990.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ *Daily Nation* 8.5.1990.

⁹⁹ *Ibid.*

spending his time loitering in slum areas in Nairobi, thus proving beyond reasonable doubt that he was not a true diplomat".¹⁰⁰ Hempstone fortsatte likevel sin kritikk av kenyanske myndigheter og ubetingede støtte til gjennomføringen av politiske reformer. Da Matiba og Rubia ble arrestert den 4. juli 1990, kom den amerikanske ambassaden umiddelbart med en erklæring som fordømte arrestasjonene. Den amerikanske ambassaden krevde i tillegg å bli informert om hvilken lovhjemmel som var lagt til grunn for arrestasjonene.¹⁰¹ President Moi reaksjon var: "I am not amused by a foreign mission taking such a keen interest in local affairs".¹⁰² En rekke kenyanske ministre støttet opp om presidentens utsagn og fordømte den amerikanske ambassaden.

Forholdet mellom USA og Kenya ble ytterligere forverret da den tidligere arresterte juristen Gibson Kamau Kuria, som var ettersøkt i forbindelse med flerpartikampanjen, søkte tilflukt i den amerikanske ambassaden. Den 9. juli 1990 kom kenyanske myndigheter med en offentlig kunngjøring hvor de anklaget den amerikanske ambassaden for grov innblanding i Kenyas indre anliggender:

Of late, the Embassy of the United States of America in Nairobi has seen it fit to engage in activities and make utterances which amount to gross interference in the internal affairs of this country. It has openly given solace and support to elements within the country bent on destabilising the constitutionally elected government of Kenya (...) The Embassy has gone even to the extent of harbouring individuals sought by law for their criminal and subversive activities aimed at undermining state security. The government of Kenya wishes to protest in the strongest terms against this unwarranted interference in Kenya's internal affairs by the Embassy of a friendly country (...) And most certainly, the Government of Kenya will do everything within its power to defend the Republic of Kenya against any threats to its national sovereignty and honour.¹⁰³

Det gikk rykter om at USA hadde stått bak opptøyer i Rift Valley tidligere samme uke. Enkelte kenyanske politikere hevdet at USA også hadde spilt en viktig rolle i å organisere opptøyene i Nairobi og i de største byene i Central Province. Den 17. juli oppfordret den kenyanske samferdselsministeren, Joseph Kamotho, president Moi om å utvise

¹⁰⁰ Economist Intelligence Unit 1990: 6.

¹⁰¹ *Daily Nation* 6.7.1990.

¹⁰² *Weekly Review* 13.7.1990.

¹⁰³ Regjeringens erklæring ble trykt i sin helhet i *Weekly Review* 13.7.1990.

Hempstone.¹⁰⁴ Mens kenyanske politikere enkeltvis fortsatte å fyre opp under kritikken mot USA var den kenyanske regjeringens kritikk først og fremst rette mot den amerikanske ambassaden. Visepresidenten i det kenyanske parlamentet, Kalonzo Musyoka, advarte kenyanske parlamentarikere mot åpent å kritisere utenlandske regjeringer. Musyoka avbrøt viseutenriksministeren, Kamwithi Munyi, da han fra parlamentets talestol fortsatte angrepene på USA: "It would be unbecoming to discuss the conduct of a foreign envoy, unless specifically brought in by way of substantive motion".¹⁰⁵ Den amerikanske regjeringen hadde imidlertid overlevert en note til den kenyanske ambassaden i Washington hvor amerikanske myndigheter bekreftet kritikken av kenyanske myndigheter. Angrepene på Hempstone ble kraftig imøtegått. Noten bekreftet at Hempstone hadde full støtte av den amerikanske regjeringen og at hans bemerkninger om demokrati og menneskerettigheter var i tråd med amerikansk politikk.¹⁰⁶

Kenyanse myndigheter rettet et krav til den amerikanske ambassaden om at Kuria ble utlevert, men kravet førte ikke frem. I stedet ga kenyanske myndigheter etter for det amerikanske kravet om å innvilge utreise for Kuria til USA. Ifølge *Weekly Review* var den kenyanske innrømmelsen åpenbart et tap av ansikt, men utvilsomt det beste alternativet.¹⁰⁷ Om Kuria ikke ble innvilget utreise, kunne Kenya ha risikert at USA tydde til økonomiske eller andre sanksjoner. USA hadde også stor innflytelse i det internasjonale giversamfunnet, Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet. Dessuten, å innfri kravet fra USA kunne bidra til å redusere den internasjonale oppmerksomheten rundt saken. Kurias utreise endret imidlertid ikke det anstrengte forholdet mellom USA og Kenya. Det stoppet heller ikke Hempstones fritalenhet eller USAs kritiske holdning overfor Kenya.¹⁰⁸

I juli 1990 gikk de nordiske landene sammen med Storbritannia og overleverte en felles uttalelse om kenyanske myndigheters håndtering av

¹⁰⁴ *Standard* 18.7.1990.

¹⁰⁵ *Weekly Review* 20.7.1990.

¹⁰⁶ *Weekly Review* 13.7.1990.

¹⁰⁷ *Weekly Review* 20.7.1990.

¹⁰⁸ USA opprettholdt sin kritikk av Kenya. Den 12. november 1990 krevde fem representanter fra den amerikanske kongressen at fire betingelser burde innfris for at USA fortsatt skulle yte bistand til Kenya: "1. To charge and try or release all prisoners awaiting charge or trial, including anyone detained for political reasons; 2. Stop any physical abuse or mistreatment of prisoners; 3. Restore the independence of the judiciary; 4. Restore the freedoms of expression" (*Daily Nation* 13.11.1990).

Saba Saba opptøyene. Det ble uttrykt bekymring over situasjonen i Kenya og spesielt arrestasjonene av politisk opposisjonelle. Meldingen oppmodet den kenyanske regjeringen om å løslate alle internerte som hadde krevd innføring av flerpartistyre, og at menneskerettighetene ble respektert. I meldingen ble det hevdet at den politiske utviklingen mot større pluralisme var støttet av bistand fra de nordiske land:

The Nordic countries further stressed that the continuation of the repression of democratic rights only tarnished the image of Kenya in the Nordic countries and could influence these countries' opinions concerning continued development assistance to Kenya.¹⁰⁹

Onsdag den 11. juli 1990 ledet den danske ambassadøren, Eric Fiil, en delegasjon med representanter fra Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige i et møte med den kenyanske utenriksråden, Kiplagat. Delegasjonen informerte den kenyanske regjeringen om at de nordiske landene var bekymret over den politiske situasjonen i landet.¹¹⁰ Fiil overleverte en note til den kenyanske utenriksråden hvor det ble sagt at dersom ikke situasjonen bedret seg, ville det kunne få konsekvenser for nivået på den nordiske bistanden til Kenya.¹¹¹

Liknende utsagn skal ha kommet fra britisk hold, men ikke så utvetydig. En talsmann for det britiske utenriksdepartementet hevdet at britiske myndigheter ville følge den politiske utviklingen i Kenya nøye, på alle nivå, og viste til et møte mellom en britisk statssekretær og Kenyas visepresident George Saitoti den 2. juli. Ifølge uttalelsen var kenyanske

¹⁰⁹ *Daily Nation* 13.7.1990. Det har ikke vært mulig å fremskaffe originalen av denne meldingen, men innholdet er blitt bekreftet av den daværende norske ambassadøren i Kenya (samtale med Dahl 15.3.1994).

¹¹⁰ Samtale med Dahl 15.3.1994; *Daily Nation* 13.7.1990. Den danske bistanden til Kenya ble redusert betraktelig i 1990 i forhold til det som opprinnelig var planlagt. I august vedtok danske myndigheter å redusere bistanden til Kenya med 25% for 1991 (DANIDA 1990: 73; *Kenya Times* 14.11.1990). Hovedgrunnen for reduksjonene var misbruk av midler og korrupsjon. Den stedlige representanten for DANIDA, Niels Severin Munk, har også i ettertid holdt en svært høy profil når det gjelder å kritisere manglende respekt for menneskerettighetene og omfattende korrupsjon. Munk har stadig gått ut i pressen og kritisert den kenyanske regjeringen for blant annet "lack of progress on the political reforms towards a truly democratic system as a factor that forced the country to reduce aid to Kenya" (*Standard* 27.3.1994). Ved flere anledninger har Munk besøkt Koigi wa Wamwere i fengslet i Nakuru. Kenyanske myndigheter har likevel ikke bedt den danske diplomaten om å forlate landet.

¹¹¹ I 1990 var den nordiske bistanden til Kenya på totalt US\$ 70-80 millioner (*Daily Nation* 13.7.1990).

myndigheter blitt gjort oppmerksom på britisk bekymring når det gjaldt "legitimate freedom of expression and political participation".¹¹² Senere rettet britiske myndigheter et krav til den kenyanske regjeringen om å løslate de internerte.¹¹³

Ifølge de to britiske parlamentsmedlemmene, Cyril Townsend og Michael Colvin, var britiske investorer bekymret over den politiske utviklingen i Kenya, og hvorvidt den kenyanske ledelsen var beredt til å gjennomføre politiske reformer for å garantere politisk og økonomisk stabilitet. Med samlede investeringer på mer enn £ 1,5 milliard utgjorde Storbritannia den største utenlandske investor i Kenya. Siden etterspørselen etter utenlandske investeringer var stor over hele verden, ville ikke investorene satse penger i land hvor den politiske og økonomiske situasjonen var usikker, ifølge Townsend. Han hevdet at den britiske usikkerheten også var påvirket av de negative presseoppslagene om Kenya:

Although everything said by the Press did not necessarily have to be true, it was accepted the world over that the Press reflected public opinion and feelings of the people.¹¹⁴

Den kenyanske høykommissæren i London, Kosgei, imøtegikk kritikken fra britisk hold. Særlig var skytset rettet mot den britiske pressedekningen av Kenya. Hun fant det nødvendig å korrigere "some of the outrageous suggestions affecting the reputation of my President and the Kenyan government", men Kosgei kritiserte også britiske myndigheters krav om politiske reformer:

It is naive to compare Europe's great march to freedom with the situation in Kenya (...) confrontational politics of the Westminster kind could be a disaster. The choice may, therefore, be stability or chaos.¹¹⁵

Storbritannia har tradisjonelt holdt en lav profil i slike spørsmål og har vist liten vilje til å knytte økonomiske sanksjoner til politiske forhold. Det var derfor noe oppsiktsvekkende at Storbritannia offisielt gikk så pass kraftig ut mot Kenya, selv om det var britiske investorer og britisk media som gikk lengst i sin kritikk. Ifølge Kadhi oppfattet mange kenyanere de britiske utspillene som hyklerske, når de på den ene siden prekte om respekt for

¹¹² *Daily Nation* 13.7.1990.

¹¹³ *Standard* 18.7.1990.

¹¹⁴ *Ibid.*

¹¹⁵ *Kenya Times* 18.7.1990.

menneskerettighetene og sikring av økonomiske interesser på den andre.¹¹⁶ Dersom man ser på nettoverføringene av kapital fra Storbritannia til Kenya, både de statlige og de private overføringene, var det en markant reduksjon fra 1989 til 1990 fra US\$ 336,1 til 257,7 millioner.¹¹⁷

Kenyanse myndigheter hevdet at kritikken mot Kenya var urettferdig, særlig fordi det ble begått overtramp mot menneskerettighetene i en rekke andre utviklingsland, men der var kritikken fra omverdenen langt mer lavmælt.¹¹⁸ Lederen for Verdensbankens Afrika-avdeling, Edward Jaycox, vedgikk at Kenya de siste årene var blitt stilt overfor stadig tøffere politiske krav knyttet til fremtidig bistand. Han erkjente at Kenya på grunn av sin tidligere suksess ble vurdert ut fra andre standarder enn mange av de øvrige afrikanske landene. Jaycox påpekte at en rekke bistandsland var tungt inne i Kenya og at de derfor ikke ønsket "to see the country's economy crumble due to lack of conducive political environment".¹¹⁹

Norge i takt eller utakt?

En rekke forskere og norske bistandsarbeidere i Kenya — slik det ble fremstilt i norsk presse etter bruddet — fremhevet Norges særdeles kritiske holdning overfor Kenya. Ifølge Øyhus var Norges profil langt høyere enn resten av verden:

Det er min faste overbevisning at for resten av verden er det Kenya-kjøret vi har opplevd her i landet ganske uforståelig. For den internasjonale opinionen er ikke Kenya spesielt forferdelig, og president Moi blir faktisk ikke sammenliknet med Amin, og Keiser Bokassa, heller ikke med Mobuto eller Barre. Moi er en respektert og tildels "ren" leder og like ren som f.eks. KK.¹²⁰ (...) Om vi sammenligner Norge med andre land som det er naturlig å sammenligne seg med i bistandssammenheng, Sverige, Danmark, Finland, Nederland og Canada, så bør vi stille oss spørsmålet hvorfor det ble akkurat Norge, og ikke et av disse landene som Kenya tok bruddet med?¹²¹

¹¹⁶ Samtale med Kadhi 25.6.1994.

¹¹⁷ UNDP 1994: 164-165. For 1992 var tilsvarende tall US\$ 111,4 millioner (*Ibid.*).

¹¹⁸ *Kenya Times* 13.10.1990.

¹¹⁹ *Weekly Review* 23.11.1990.

¹²⁰ KK er initialene til Zambias president Kenneth Kaunda.

¹²¹ Øyhus 1991: 32-33.

Øyhus gir selv svaret: "De har bare hele tiden opptrådt diplomatisk korrekt i sin kritikk av de indre forhold i Kenya, og de har latt være å trå over streken når det gjelder innblanding av bistand og diplomati".¹²² Men er det grunnlag for å hevde at Norge holdt en mye høyere profil enn andre land når det gjaldt å kritisere de politiske forholdene i Kenya? Dette kapitlet har vist at Norge langt fra var alene i sin kritikk av Kenya. Fra omlag 1987 ble de kenyanske myndighetene stående i en vedvarende diplomatisk-retorisk stillingskrig med en rekke giverland. Eksempelvis var formuleringene som ble brukt i ordkrigen med USA mer eller mindre identiske med den offisielle begrunnelse som ble gitt for at kenyanske myndigheter brøt de diplomatiske forbindelsene med Norge. Spesielt påfallende blir dette siden USA, med den amerikanske ambassadøren i spissen, fortsatte sin kritikk også etter at de diplomatiske forbindelsene med Norge var brutt.

Utsagn fra flere sentrale personer som befant seg i Kenya på dette tidspunktet bekrefter at en rekke andre land så ut til å holde en mye høyere profil overfor Kenya enn Norge i 1990. Den daværende norske ambassadøren, Dahl, og NORADs stedlige representant, Steinar Skjæveland, hadde også det inntrykket at andre land var skarpere i sin kritikk enn Norge.¹²³ Mukhisa Kituyi hevder at sammenlignet med kritikken fra USA og Canada i 1990, var kritikken som kom fra Norge mild:

The escalation of inflammatory exchange between Norway and Kenya was so minimal it cannot compare to the level of fairly strong statements made by the Canadian high commissioner to Kenya at the time and the American ambassador to Kenya at the time who stayed on up to the very end.¹²⁴

Ifølge Kadhi var Norge bare ett av mange land som var kritiske til den politiske utviklingen i Kenya, som blant andre USA, Frankrike, Tyskland og Canada.¹²⁵ Kibaki kom med tilsvarende utsagn:

A lot of countries in Europe were speaking out on these matters. He [Moi] had been complaining about foreign countries, that they were assisting

¹²² *Ibid.*: 33.

¹²³ Samtale med Dahl 15.3.1994; samtale med Skjæveland 12.9.1994.

¹²⁴ Samtale med Kituyi 16.6.1994. Kituyi var ansatt i NORAD i 1990. Han har tidligere tatt doktorgrad i sosialantropologi ved Universitetet i Bergen, og har siden 1993 sittet i det kenyanske parlamentet for opposisjonspartiet Ford-Kenya.

¹²⁵ Samtale med Kadhi 25.6.1994.

people who were hostile. Some countries were even more critical and it came out.¹²⁶

Dette illustrerer at den norske kritiske fokuseringen på Kenya på slutten av 1980-tallet må ses som en del av en internasjonal "trend", både knyttet til den generelle omleggingen i bistandspolitikken mot slutten av 1980-tallet og når det gjaldt vestens særskilte fokus på nettopp Kenya i denne perioden. Det neste kapitlet vil belyse om det var noe særegent med relasjonen mellom Norge og Kenya, og om det var andre momenter som kan forklare hvorfor bruddet kom akkurat med Norge.

¹²⁶ Samtale med Kibaki 17.6.1994.

4 Forholdet mellom Norge og Kenya

We did not sever relation with Norway on the spur of the moment as a matter of urgency, because of Koigi wa Wamwere's arrest, but on the basis of behaviour by Norway towards the people and the Government of Kenya over a long period of time. Norway's behaviour could no longer be tolerated in Kenya and the breaking of diplomatic relations between the two states was inevitable.¹

Slik forklarte den daværende kenyanske utenriksministeren, Ndolo Ayah, årsaken til det diplomatiske bruddet mellom Norge og Kenya. Denne redegjørelsen ble gitt i det kenyanske parlamentet den 31. oktober 1990. I redegjørelsen ble det nå i større grad lagt vekt på andre faktorer i forholdet til Norge, i tillegg til engasjementet i Wamwere-saken,² som utslagsgivende for bruddet. Dette kapitlet har til hensikt å undersøke nærmere om årsakene til bruddet lå lengre tilbake i tid. Hva var det ved Norges opptreden over tid som kunne ha irritert kenyanske myndigheter?

Forholdet mellom Kenya og Norge var i all hovedsak en bistandsrelasjon. Som bakgrunn for reaksjonene og handlingene på norsk og kenyansk side vil det derfor gis en kort presentasjon av de generelle motivene og målene for norsk bistandspolitikk i perioden 1965-1990. En tilsvarende presentasjon vil bli gjort for kenyansk utviklingspolitikk.³ Dette vil gi en bakgrunn for å kunne belyse hvorvidt landene hadde sammenfallende utviklingsmål og hvorvidt eventuelle forskjeller kan ha skapt grunnlag for friksjon. Den første delen vil kun trekke opp linjene i deklarasjonspolitikk. Erklært politikk er ofte generaliserende og et uttrykk for ideelle målsetninger. I praksis vil politikken imidlertid være gjenstand for fortolkning og

¹ *Kenya Times* 1.11.1990.

² Jf. kap. 1.

³ Kenya har ingen konsolidert politikk for utenlandsk bistand, bortsett fra å motta "free or easy money" (*Agenda'94; People, Economic & Politics* 1994: 31). Bistandspolitikk er et sensitivt område som ikke er gjenstand for særlig offentlig debatt (samtale med Juma 14.6.1994). Ved å ta utgangspunkt i de kenyanske utviklingsplanene, som utarbeides hvert fjerde år, er det likevel mulig å danne seg et bilde av de generelle utviklingsmålene.

operasjonalisering. Praktisk politikk vil derfor kunne avdekke større uenighet mellom partene enn hva erklært politikk skulle tilsi.

Dette kommer klarere til uttrykk i den neste delen som belyser forholdet mellom Norge og Kenya fra 1960-tallet frem til bruddet. Før 1980, da Norge stilte få betingelser for å yte bistand, var relasjonen mellom landene harmonisk. Friksjonen som oppsto utover på 1980-tallet faller sammen med overgangen til mer betinget bistand. Det ble stilt økte krav om at bistanden ble forvaltet på en effektiv måte; at den nådde frem til de målgruppene Norge fortrinnsvis ønsket å nå; samt krav om respekt for menneskerettighetene.

Kontinuitet og endring i motiver og mål for norsk bistandspolitikk ca. 1965-1990

Norges engasjement overfor den tredje verden er i stor grad forbundet med utviklingsbistand som en integrert del av norsk utenrikspolitikk.⁴ Olav Stokke hevder at bistand har hatt en sentral plass i norsk politikk, og kanskje mer fremtredende enn i de fleste andre giverland.⁵ I utformingen av norsk bistandspolitikk tok myndighetene klar avstand fra kolonimaktens utbytting.⁶ Selv om det ble drevet bistandsaktivitet på 1950-tallet, var det først på 1960-tallet at virksomheten skjøt fart og norsk bistandspolitikk fikk en mer systematisk utforming.⁷

Norsk bistandspolitikk har vært kjennetegnet av kontinuitet og stabilitet samt en tverrpolitisk enighet som generelt har preget norsk utenrikspolitikk. Hovedmotivet for norsk utviklingsbistand har i store trekk fulgt en konsistent linje fra begynnelsen av og har i stor grad blitt rettferdiggjort

⁴ Stokke 1989: 159.

⁵ *Ibid.*: 20. Forholdet mellom Norge og den såkalte tredje verden har imidlertid ikke alltid hatt en sentral plass i norsk utenrikspolitikk. I forbindelse med avkolonialiseringen og bistandsproblematikken etter den andre verdenskrig og frem mot slutten av 1960-tallet var det stor avstand mellom retorikk og handling. Helge Pharo karakteriserer norsk politikk overfor den tredje verden i denne perioden som deklarasjonspolitikk. Politikken måtte avveies mot en rekke andre prinsipper, blant annet ønsket om å bevare FN-paktens prinsipper og FNs almene prestisje (Pharo 1989: 285, 289 og 331-333).

⁶ Einar Gerhardsen hevdet i 1952 at Norge og de andre nordiske land kunne gjøre en spesiell innsats på grunn av at de ut fra sin kultur og historie hadde representert frihetens og demokratiets sak; "og fordi alle vet at vi ikke kan mistenkes for å ha noen interesse av å nytte ut noe folk" (Pharo 1989: 296).

⁷ I 1950-årene besto norsk bistand av fiskeriprojektet i Kerala, India, som var Norges første bilaterale bistandsprosjekt, i tillegg til noen spredte FN-bevilgninger (Pharo 1989: 298).

med altruistiske argumenter.⁸ Ifølge Stokke reflekterer bistandspolitikken et kompromiss mellom ulike sosiale krefter og interesser i det norske samfunnet. Han hevder at den store graden av enighet som har preget norsk bistandspolitikk bunner i dominerende sosio-politiske normer med to hovedkilder:

1. En humanistisk tradisjon som har løpt sammen med den kristne brorskapstanke;
2. En sosial-demokratisk ideologi som bygger på solidaritet, likhet sosial rettferdighet.⁹

Ifølge Johan Jørgen Holst er bistandspolitikken den delen av utenrikspolitikken som klarest gjenspeiler det norske syn på rettferdighet og solidaritet mellom de få som har mye og de mange som sulter og lider.¹⁰ Bistandspolitikken har også vært påvirket av Norges posisjon i det internasjonale samfunnet. Et grunnprinsipp i norsk utenrikspolitikk har vært arbeidet for å sikre trygghet, internasjonal fred og økonomisk stabilitet i en verden med økende gjensidig avhengighet. Som medlem i FN, NATO og OECD har Norge vært en pådriver for internasjonalt samarbeid. I bistandspolitikken manifesterer denne utenrikspolitiske orienteringen seg i Norges sterke vektlegging av multilateral bistand for å underbygge og styrke kollektive organer for å løse utviklingsproblemene i den tredje verden. Egennytte og mer økonomiske motiver har også gjort seg gjeldende, men sammenliknet med andre vesteuropeiske land har de ikke vært særlig fremtredende.¹¹

Det overordnede målet har, slik det ble definert i St. meld. nr 23 1961-62, vært å redusere gapet mellom Nord og Sør og å bidra til å fremme økonomisk, sosial og kulturell utvikling i den tredje verden. Dette

⁸ Stokke 1989: 172. Andre mer egennyttige motiver har også hatt betydning for norsk bistandspolitikk.

⁹ *Ibid.*: 159.

¹⁰ Holst 1985: 29.

¹¹ Stokke 1987: 38. I prinsippet skulle bistanden ytes som gave. I tillegg skulle bistanden som hovedregel være ubundet. Disse prinsippene ble senere noe uthulet; det ble lagt vekt på å "sikre mottakeren norske varer og tjenester til en så rimelig pris som mulig" og større krav om mest mulig "tilbakeføring" av bistandsmidlene (St. meld. nr. 36 1984-1985: 66ff). Det har likevel i den senere tid blitt mer akseptert å bruke bistanden som et instrument til å fremme norsk eksport og investeringer i den tredje verden. Høyreregjeringen som tiltrådte i 1981, ga tidlig signaler om et tettere samarbeid med næringslivet. Norsk næringsliv har likevel vist liten interesse for investeringer i Norges hovedsamarbeidsland (Eriksen 1987: 166; Stokke 1991: 66).

hovedmålet er blitt stående frem til i dag og blir gjentatt i de senere meldingene.¹² Målene er svært generelle og åpner for ulike fortolkninger og forskjellige strategier for implementering. I 1972 ble hovedmålet videre utviklet til også å inkludere en mer rettferdig fordeling av ressursene ut fra en erkjennelse av at økonomisk vekst alene ikke bedrer forholdene for de brede folkemasser i utviklingslandene.¹³ St. meld. nr. 94 1974-75¹⁴ tok utgangspunkt i u-landenes krav om en ny økonomisk verdensordning og vektla arbeidet for en mer rettferdig internasjonal fordeling.

Kriteriene for valg av hovedsamarbeidsland ble trukket opp i 1972. Det avgjørende var "at landets myndigheter fører en utviklingsorientert og sosialt rettferdig politikk".¹⁵ Det ble senere tilføyd at mottakerlandene måtte respektere FNs menneskerettigheter.¹⁶ I 1976 ble det utarbeidet en egen Stortingsmelding: *Om Norge og det internasjonale menneskerettighetsvern*,¹⁷ hvor det ble uttrykt at arbeidet for menneskerettighetene burde skje gjennom bistandspolitikken. Norske myndigheter la likevel vekt på at man burde være forsiktig med å vurdere utviklingslandene etter våre standarder. Dette kunne blant annet bli oppfattet som selvgodhet.¹⁸ St. meld. nr. 36 1984-1985 om bistand la sterk vekt på menneskerettighetene og en mer aktiv politikk på dette feltet. Det ble gjort til en bistandspolitisk målsetting å fremme hele spekteret av menneskerettigheter, både de politiske og sivile og de økonomiske, sosiale og kulturelle rettighetene. De fleste hovedsamarbeidsland ble imidlertid valgt allerede på 1960-tallet. Spørsmålet om kriteriene også skulle gjelde

¹² St. meld. nr. 29 1971-72; St. meld. nr. 36 1984-85. På grunn av regjeringsskiftet i 1986 ble ikke melding nr. 36 1984-85 behandlet i Stortinget. Arbeiderpartiregjeringen som tok over etter den borgerlige koalisjonsregjeringen la derfor frem en tilleggs melding året etter, nr. 34. 1986-87, som sluttet seg til hovedinnholdet i den forrige prinsippmeldingen; se også St. meld. nr. 51 1991-92.

¹³ St. meld. nr. 29 1971-72: 1.

¹⁴ *Norges økonomiske samkvem med utviklingslandene.*

¹⁵ St. meld. nr. 29 1971-72.

¹⁶ Innstillingen til Stortinget nr. 192 1975-76. Disse kriteriene ble igjen bekreftet i St. meld. nr. 36 1984-85 og tilleggs meldingen nr. 34 1986-87.

¹⁷ St. meld. nr. 93 1976-77. Dette kom sammen med ratifiseringen av FNs to menneskerettighetskonvensjoner av 1966 i 1976: Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter og konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. Norge og Kenya har ratifisert begge konvensjonene (*Menneskerettighetene i Norges hovedsamarbeidsland 1985*: 48-49; Møse 1982: 347 og 355).

¹⁸ Frydenlund 1982: 191-193.

for de land som allerede var valgt, men som ikke oppfylte kriteriene, dukket derfor opp.¹⁹

Utover på 1980-tallet ble det blant annet i Stortinget fremmet kritiske spørsmål om samarbeidet med enkelte land. Dette gjaldt land som i stor grad avvek fra forutsetningene om en sosial og rettferdig politikk og respekt for menneskerettighetene. Stortingsmelding nr. 36 tilrådte:

... en omlegging, reduksjon eller stans av norsk bistand vil imidlertid kunne bli aktuelt når *landets myndigheter* medvirker til, tolererer eller direkte utøver krenkelser av menneskerettighetene; når disse krenkelsene er vedvarende og *systematiske*, uten at myndighetene har anstrengt seg for å stanse og rettslig forfølge overgrepene; og når krenkelsene er *grove* eller *omfattende*.²⁰

Men dersom bistanden ble avbrutt på grunn av brudd på menneskerettighetene kunne dette komme i konflikt med andre hensyn, som langsiktighet i bistandssamarbeidet. Det kunne føre til at bistanden ble gjort avhengig av skiftende økonomiske og politiske konjunkturer i mottakerlandene. Det faktum at det ble begått brudd på menneskerettighetene i stort sett alle av våre hovedsamarbeidsland, kunne føre til at det ble stilt spørsmål om bistanden som sådan. Tradisjonelt har norske myndigheter vært tilbakeholden med å innstille utviklingshjelp av utenrikspolitiske grunner. Tidligere utenriksminister Knut Frydenlund formulerte det slik: "Regimer kommer og går, mens den fattige befolkningen består".²¹ Det ser ut til at hensynet til langsiktighet er det prinsippet som har hatt størst gjennomslagskraft i norsk bistandspolitikk også på 1980-tallet.²²

Det ble lagt vekt på "å søke praktiske løsninger i hvert enkelt tilfelle", der spenningen mellom prinsippet om langsiktighet og mottakerregjeringens

¹⁹ Mosambik og Sri Lanka ble hovedsamarbeidsland i 1977.

²⁰ St. meld. nr. 36 1984-85: 118.

²¹ Frydenlund 1982: 188. Bare én gang tidligere, etter Idi Amins statskupp i 1971, har Norge brutt bistandsforbindelsene med et hovedsamarbeidsland. I tillegg til endrede forutsetninger var hensynet til de norske bistandsarbeiderne avgjørende for at Norge trakk seg ut av Uganda i 1972. I den forbindelse viser Leif Vetlesen til hvor vanskelig det er å vurdere den politiske situasjonen i et samarbeidsland. Hvor lite han selv egentlig hadde forstått av situasjonen i Uganda innså han først da han overrasket kunne observere at folk danset av glede i gatene over å være kvitt Obote (*Fredagsforum* 11.11.1988). Samarbeidet med andre utviklingsland, som Vietnam og Cuba, ble avbrutt "særlig som en følge av disse landenes omfattende militære engasjementer overfor andre land" (St. meld. nr. 36 1984-85: 30).

²² Stokke 1991: 45.

politikk og handlinger var stor.²³ Her beveget man seg i grenseland mellom utenrikspolitikk og innenrikspolitikk, mellom prinsippet om ikke-innblanding og forestillinger om felles ansvar som sprenger nasjonalstatens grenser.²⁴ Det ble imidlertid understreket at det var viktigere å legge vekt på å sikre menneskerettighetene snarere enn å innføre straffetiltak, "bistanden må derfor ikke oppfattes som et redskap for å belønne noen regjeringer og straffe andre".²⁵ Arbeidet for menneskerettighetene har imidlertid stått sterkt i norsk opinion og har de siste årene blitt et viktig saksområde. Opinionen kan i spørsmålene om menneskerettighetene derfor virke som pådriver og reise krav om en sterkere markering enn hva myndighetene har lagt opp til, "mens diplomatene må bevege seg i et område som er minelagt med ideologiske feller og suverenitetsforestillinger".²⁶

Mottakerorientering har også vært et grunnprinsipp i norsk utviklingshjelp. I 1972 ble det slått fast, skjønt prinsippet om mottakerorientering går lenger tilbake, at den norske bistanden skulle ta utgangspunkt i landets egne planer og politiske prioriteringer.²⁷ Prinsippet innebærer at:

1. Målene og prioriteringene skal fastlegges av myndighetene i mottakerlandet heller enn å bli bestemt utenfra. Bistandsyterens rolle er å bidra med finansiering og faglig bistand sammen med opplæring for å nå de fastlagte målene;
2. At bistanden blir kanalisert gjennom mottakerlandets institusjoner på en slik måte at den innenlandske administrative evne og kapasitet blir styrket.²⁸

²³ St. meld. nr. 36 1984-1985: 30.

²⁴ Holst 1985: 26. Særlig i de første tiårene etter frigjøringen av de tidligere koloniene var Norge, som mange andre giverland, skeptiske til å gi menneskerettighetene en sentral plass i bistandssamarbeidet. De tidligere kolonimaktene hadde jo selv vært skyld i grove brudd på menneskerettighetene. Da den første utgaven av årboken om menneskerettighetssituasjonen i Norges hovedsamarbeidsland ble utgitt i 1985, møtte den betydelig motstand i Departementet for utviklingshjelp og i Utenriksdepartementet (*Redd Barna Avisen*, nr. 3 april 1985; Skålnes 1989: 77). (I 1989 ble Departementet for utviklingshjelp nedlagt etter å ha virket siden 1984. Departementets funksjoner ble overført til UD. Statsrådsposten som bistandsminister ble imidlertid opprettholdt).

²⁵ St. meld. nr. 36 1984-85: 118.

²⁶ Holst 1985: 26. Se kap. 5.

²⁷ St. meld. nr. 29 1971-72.

²⁸ Tostensen & Scott 1987: 176.

Den norske bistandsadministrasjonen ble bygd ut med sikte på å utforme prosedyrer for å innpasse bistanden i mottakerstatens planer og prioriteringer.²⁹ Det ligger en rekke konflikter og problemer innbakt i prinsippet om mottakerorientering både på det praktiske og det politiske plan. Norske myndigheter har av flere årsaker ikke alltid greid å følge opp dette prinsippet.³⁰ Når giverlandet velger å satse på enkelte prosjekter og programmer fremfor andre på grunnlag av sine egne satsingsområder i stedet for mottakerens prioriteringer, er det i seg selv en avvikelse fra prinsippet om mottakerorientering og utgjør en innblanding i et lands indre anliggende.³¹

Prinsippet bygger på en oppfatning om at myndighetene i mottakerlandet kjenner best til forholdene i sitt eget land og dermed hvordan bistanden i størst mulig grad kan bidra til å fremme utviklingspolitiske målsettinger. I tillegg er jo utviklingen landets eget ansvar, utenforstående har "ingen rett" til å blande seg inn i prioriteringer som også vil bidra til å binde opp landets egne ressurser.³² Et annet viktig moment har vært å sørge for kontinuitet i prosjektene. Dersom det satses på et området som i bare liten grad prioriteres av mottakerstaten, vil prosjektene lett kunne bryte sammen hvis giveren trekker seg ut.³³ På mottakersiden finnes det ofte begrensninger i evne og kapasitet til planlegging og gjennomføring av prosjektene. I en slik situasjon kan det være fristende for giverorganisasjonen å overta styringen. Slik overstyring kan bidra til å svekke oppbyggingen av mottakerstatens egne institusjoner, noe som dermed kan redusere prosjektenes egen bærekraft på lang sikt.

²⁹ På slutten av 1960-tallet ble det opprettet bistandskontorer i hovedsamarbeidslandene. Disse kom til å spille en stadig større rolle i utformingen og gjennomføringen av bistandsprogrammene. I 1968-69 ble slike kontorer opprettet i Nairobi, Dar es Salaam og Kampala (Stokke 1987: 51). Det ble også vedtatt å utarbeide landprogrammer for hovedsamarbeidslandene som skulle dekke en fireårsperiode. Rammen skulle utarbeides av den norske bistandsadministrasjonen, mens initiativet og utformingen av bistandens innhold skulle ligge på mottakersiden. I tillegg ble det ført årlige programforhandlinger mellom giver og mottaker. Jevnlige besøk av norske delegasjoner i hovedsamarbeidslandene er en praksis som ble innført i 1972.

³⁰ Tostensen & Scott 1987: 52.

³¹ Norbye 1994: 160. Argumentet utenlandske bistandsyttere ofte bruker for en slik innblanding, er at de har ansvaret for at prosjektmidlene brukes på en forsvarlig måte.

³² Stokke 1987: 51.

³³ Etter at Norge trakk ut bistanden fra Kenya i 1990 ble dette konsekvensen for flere av de tidligere prosjektene og programmene NORAD delfinansierte (samtale med Juma 14.6.1994; samtale med Wafula 30.6.1994).

Et annet spenningsforhold ligger på det politiske plan. Prinsippet om mottakerorientering kan føre til konflikt mellom de generelle mål for norsk bistandsvirksomhet og den politikk som føres i mottakerstaten. Prinsippet fordrer derfor at det er stort samsvar når det gjelder mål og prioriteringer mellom giver og mottaker. Her kan det lett oppstå konflikt når avvikene er store.³⁴ All bistand filtreres likevel gjennom sosiale og politiske systemer på mottakersiden hvor makt utøves. En økonomisk og politisk maktelite i mottakerlandet prioriterer ikke nødvendigvis de målgruppene som gis forrang i norsk bistandspolitikk, det vil si de fattigste gruppene og de vanskeligstilte områdene.³⁵ Slike hensyn ble lagt til grunn da prinsippet om mottakerorientering ble noe oppmyket i 1984. Bistanden skulle likevel ta utgangspunkt i mål og prioriteringer på både giver- og mottakersiden, men i visse tilfeller kunne det bli aktuelt å gå på tvers av mottakerens prioriteringer dersom disse var i strid med norske bistandspolitiske mål.³⁶

Kontinuitet og endring i motiv og mål for kenyansk utviklingspolitikk ca. 1963-1990

Etter frigjøringen førte Kenya en politikk som skulle sikre rask økonomisk vekst og politisk stabilitet. Ifølge William Ochieng' var dette en bevisst politikk for å tiltrekke seg utenlandske investeringer og bistand.³⁷ De økonomiske målene ble lagt frem i KANUs manifest i 1963 og melding (*Sessional Paper*) nr. 10³⁸ til parlamentet i 1965. I sistnevnte dokument ble det fastlagt at Kenya skulle utvikle en blandet økonomi, der hovedvekten skulle legges på den offentlige sektor. Det skulle også gis incentiver for å oppmuntre til private investeringer.³⁹ Målet var å oppnå økt inntekt per innbygger med rimelig fordeling av godene, slik at alle kunne unngå nød, sykdom og utbytting.⁴⁰ Til tross for at det fra starten av ble lagt vekt på å markere politikkenes uavhengighet av utenlandsk innflytelse, var det likevel vilje til å gjøre bruk av utenlandsk teknologi,

³⁴ Stokke 1987: 54.

³⁵ Dette var en erkjennelse norske myndigheter tok konsekvensen av og var følgelig en av de viktigste årsakene til at man på begynnelsen av 1980-tallet innførte direkte betalingssystemer, (se nedenfor).

³⁶ St. meld. nr. 36 1984-1985: 25-26.

³⁷ Ochieng' 1985: 203.

³⁸ *African Socialism and its Application to Planning in Kenya*.

³⁹ *Development Plan 1989-1993*: 3.

⁴⁰ Burrows 1975: 5.

personell og kapital.⁴¹ Kenya hadde en jordbruksøkonomi hovedsakelig basert på selvbergingsjordbruk med beskjeden industriell og kommersiell aktivitet. Den kommersielle aktiviteten begynte etterhvert å avta, delvis på grunn av kapitalflukt og færre utenlandske investeringer. Dette skyldtes i overveiende grad usikkerheten omkring landets politiske og økonomiske fremtid. Den kenyanske regjeringen sørget av den grunn for garantier overfor utenlandske investorer, noe som ble lovfestet i *Foreign Investment Act* i desember 1964. Denne ga investorene forsikringer mot nasjonalisering og åpnet for at fortjeneste kunne føres ut av landet.⁴² Utviklingen av økonomisk samarbeid med Norge og andre bistandsyttere ble sett på som et bidrag til en bredere frigjøring og nasjonsdannelse.⁴³

Det var en bemerkelsesverdig kontinuitet i det statlige styringssystemet og den økonomiske virkemåte mellom kolonitiden og årene etter selvstendigheten. Dette gjorde arbeidet lettere for de som inngikk bistandsavtaler med de kenyanske myndighetene. Ved å opprettholde en høy vekstrate og et investeringsnivå på godt over 20% av bruttonasjonalproduktet, ble Kenyas mobilisering av både utenlandske og innenlandske ressurser forholdsvis vellykket. I hele perioden 1963-1973 kunne Kenya gjøre krav på en plass i fremste linje blant utviklingslandene. Kenya førte en vellykket økonomisk vekstpolitikk, samtidig som betalingsbalansen var tilfredsstillende.⁴⁴

På 1970-tallet begynte den kenyanske økonomien å stagnere, delvis som et resultat av oljekrisen i 1973-74. I kjølvannet av nedgangen i verdensøkonomien fulgte en kredittilstramming og nedgang i bistandsoverføringene. Utenlandsk kapital var helt nødvendig for dekke underskuddet på betalingsbalansen.⁴⁵ I 1975 sank den årlige veksten i BNP til 3,1%. Som svar på disse problemene introduserte regjeringen et omfattende program hvor målet var å begrense det offentlige og private konsumet, og frem til den neste oljekrisen i 1979 skjedde det en bedring i den kenyanske økonomien. Hovedårsaken til dette var den sterke økningen i den internasjonale etterspørselen på kaffe og te i 1977-78.

Til tross for en i afrikansk sammenheng relativt stabil økonomi ble det på 1970-tallet i økende grad fokusert på den skjeve fordelingen. I 1972 utga Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) en omfattende og kritisk rapport som pekte på den skjeve fordelingen av godene og situasjonen for

⁴¹ Tostensen & Scott 1987: 2.

⁴² *Development Plan 1989-1993*: 2.

⁴³ Tostensen & Scott 1987: 1.

⁴⁴ *Ibid.*: 2-4.

⁴⁵ *Development Plan 1989-1993*: 6.

de fattige i Kenya.⁴⁶ Det ble fremsatt en rekke forslag til løsninger på disse problemene. En mer rettferdig fordeling av jord og bruk av enklere teknologi kunne blant annet gi flere arbeidsplasser. Denne tankegangen vant innpass i kenyanske utviklingsplaner og politiske målsettinger, men det var likevel vanskelig å få satt den ut i praksis. Forslag som krevde radikale forandringer, spesielt omfordeling av jord og økt skattlegging av de høyeste inntekter og formuer, ble kategorisk avvist av kenyanske myndigheter.⁴⁷

Kenya ble konfrontert med nye økonomiske problemer utover på 1980-tallet. I denne perioden var den økonomiske veksten bistasledet, samtidig som antallet utenlandske investeringer gikk ned.⁴⁸ På 1980-tallet startet Kenya i samarbeid med Verdensbanken og Det internasjonale pengefondet omfattende strukturtilpasningsprogram.⁴⁹ Strukturtilpasningene i økonomien ble innarbeidet i Kenyas sjette utviklingsplan for perioden 1989-93, som tok utgangspunkt i *Sessional paper* nr. 1 1986.⁵⁰ Det ble hevdet at hensikten var å bygge videre på filosofien i afrikansk sosialisme. En skulle trekke på det beste av kenyanske tradisjoner tilpasset de nye og raskt endrede omstendighetene, en strategi og filosofi som bygde på:

Political democracy; mutual social responsibility; various forms of ownership; a range of controls to ensure that property is used in mutual interest of society and its members; diffusion of ownership to avoid over-concentration of economic power; and progressive taxes to ensure an equitable distribution of wealth and income.⁵¹

Kenya har vært et av de mest liberale landene i Afrika med hensyn til kontroll av privat kapital. President Moi har likevel kommet med enkelte utspill som berører spørsmålet om graden av utenlandsk avhengighet. I en av hans taler i juni 1986, hevdet han at kenyanere skulle inneha aksjemajoriteten i alle samarbeidsprosjekter med utenlandske firmaer.⁵² I et møte med en gruppe universitetsstudenter hevdet han at han fant det underlig at det var så mange utlendinger i landet når Kenya selv hadde så

⁴⁶ ILO 1972.

⁴⁷ Eriksen 1982: 21.

⁴⁸ *Economist Intelligence Unit* 1986: 40.

⁴⁹ Allerede i 1980 igangsatte Kenya sitt første strukturtilpasningsprogram i samarbeid med de to finansinstitusjonene (Toye 1992: 114).

⁵⁰ *Economic Management for Renewed Growth*.

⁵¹ *Development Plan 1989-1993*: 37-38.

⁵² Dette var stikk i strid med de retningslinjer som ble trukket opp i *Sessional Paper* nr. 1 1986, uttalelsen ble senere modifisert og trukket tilbake av den kenyanske finansministeren.

mange utdannede mennesker.⁵³ Dette kan ses som et uttrykk for misnøye med utenlandsk kontroll og dominans.

I det følgende belyses hvordan norske og kenyanske utviklingsmål virket på det mer praktiske bistandssamarbeidet.

Forholdet Norge-Kenya på 1960- og 1970-tallet

Kenya var en av Norges første samarbeidspartnere i Afrika. Dette bistandssamarbeidet var også et av de aller første Kenya innledet etter uavhengigheten i 1963. Kenya oppfylte fattigdomskriteriet og manglet utdannet arbeidskraft etter at landet var blitt selvstendig.⁵⁴ Utover på 1970-tallet økte den norske bistanden i både omfang og kompleksitet. Til å begynne med var det bare snakk om beskjedne beløp. I 1964 bidro Norge med 25 000 kroner, mens bevilgningene i 1979 var steget til 70 millioner kroner.⁵⁵ Kenyas økonomiske politikk begynte på 1970-tallet å skape større ulikheter i inntektsfordelingen. Dermed ble det skapt usikkerhet om hvorvidt kenyanske myndigheter faktisk oppfylte kriteriene om å føre en utviklingsorientert og sosialt rettferdig politikk.

Arne Tostensen uttalte i et intervju med Tore Linné Eriksen at dersom målsettingen om at utviklingslandene skulle føre en utviklingsorientert og rettferdig politikk skulle tas på alvor, kunne det vanskelig hevdes at Kenya var i nærheten av dette. Tostensen viste til flere undersøkelser som dokumenterte at inntekt og eiendom var enda skjevare fordelt i Kenya enn i Afrika som helhet. Til tross for at man på norsk side i stor grad var tilfreds med samarbeidet med Kenya, ble det likevel innsett at den sosiale og økonomiske ulikheten var et markert trekk som skapte alvorlige problemer.⁵⁶ I 1970-årene gjennomgikk den norske bistanden til Kenya en omlegging. Fra norsk side ble det forsøkt å utvikle samarbeidsformer som sikret at bistandsmidlene kom de fattigste og minst utviklede områdene til gode.⁵⁷ Mot slutten av 1970-tallet ble den norske bistanden fortrinnsvis

⁵³ *Economist Intelligence Unit* 1986: 39-40.

⁵⁴ Tostensen & Scott 1987: 175.

⁵⁵ St. meld. nr. 35 1980-81: 32. I 1982 var nivået på den norske bistanden steget ytterligere til nærmere 153 millioner kroner (Eriksen 1982: 35).

⁵⁶ *Ibid.*: 32 og 39.

⁵⁷ Tostensen & Scott 1987: 176.

kanalisert til ulike utviklingsprogrammer for landsbygden.⁵⁸ Denne satsingen var for øvrig på linje med kenyanske utviklingsplaner.⁵⁹

På 1970-tallet ble to av de største mottakerne av norsk u-hjelp, Kenya og Tanzania, ofte sammenliknet.⁶⁰ Det ble fokusert på at Tanzania førte en mer egalitær politikk enn Kenya, som sto for en mer kapitalistisk og vekstorientert politikk. Tanzania kom derfor langt bedre ut enn Kenya med hensyn til fordeling. Da det norske Afrika-engasjementet var på det mest intense på 1960-tallet, fikk det som enkelte har kalt "Tanzaniaskolen" stor oppslutning blant en rekke politikere, studenter og bistandsarbeidere.⁶¹ Tanzania ble sett på som "idealsamfunnet". President Nyereres populistiske sosialisme, *Ujamaa*, hadde sterk appell i de sosialdemokratiske landene i Skandinavia. Dette til tross for Nyereres nærmest mislykkede økonomiske prosjekt med tvangskollektivisering og en rekke mislykkede statlige industri- og forretningsforetak. For Tanzania-tilhengerne ble Kenya, med sin pro-vestlige og kapitalistisk orienterte politikk, bildet på selve "fienden". Jarle Simensen forklarte dette forholdet slik:

Kenya lå nærmest pedagogisk laglig til som et kapitalistisk land og som en klar kontrast til Tanzania. Landet fikk en sydebukk rolle for dem som styrte norsk bistands- og Afrika-politikk.⁶²

Relasjonen mellom Norge og Kenya var likevel i stor grad harmonisk i denne perioden. Så lenge Norge stilte få krav og i liten grad blandet seg inn i interne kenyanske forhold var det liten grunn til irritasjon fra kenyansk side.

Forholdet Norge-Kenya ca. 1980-1990

Hvor lenge tror man at NORAD får være i Kenya dersom man åpent taler de undertrykte sak mot makthaverne? Erfaringene viser at all

⁵⁸ De viktigste programmene var: Special Rural Development Programme (SRDP), Rural Access Roads Programme (RARP), Rural Health Training Programme (RHTP), Turkana Rural Development Programme (TRDP), Rural Development Fund (RDF), Minor Urban Water Supply Programme (MUWSP) og Bungoma Rural Development Programme (BRDP) (Tostensen & Scott 1987).

⁵⁹ Se Kenyas fjerde utviklingsplan, *Development Plan 1979-1983*, del 1: 14-16.

⁶⁰ Samtale med Skjæveland 12.9.1994.

⁶¹ *Verdens Gang* 4.8.1991. "Tanzaniaskolen" er ingen vitenskapelig eller teoretisk skoleretning, men viser til deler av det norske bistandsmiljøet og deler av venstresiden i norsk politikk som var svært vennlig innstilt til Nyereres politikk.

⁶² *Verden Gang* 4.8.1991.

bistandsvirksomhet selvsagt er vanskelig. Dette burde NORAD bli flinkere til å si i fra om, isteden for å glatte over problemer for å "selge" bistanden til opinionen. All utviklingshjelp har å gjøre med politikk, og da er det nødt til å være uenighet og motsetninger mellom ulike interesser.⁶³

I det følgende belyses hvordan norske myndigheter, i tråd med de politiske retningslinjene som ble trukket opp for bistandsvirksomheten på 1980-tallet, fulgte opp disse i praktisk politikk overfor Kenya, og om overgangen til mer betinget bistand var grunnlag for friksjon. Hvorvidt det var andre forhold ved den norske bistandsvirksomheten som bidro til motsetninger vil også diskuteres.

Wagalla-massakren

"Menneskerettigheter bag Kenyas brud med Norge" skrev den danske avisen *Information* og hevdet at konflikten mellom Norge og Kenya gikk langt tilbake:

Den første belastning af forholdet mellem de lande fandt sted i 1984, da to (sic) norske fredskorpsdeltagere overværede Wajir-massakren, hvor mere end 1000 nomader blev dræpt.⁶⁴

Inge Tveite, som var leder for det norske fredskorpset og fungerende NORAD-sjef i Kenya da Wagalla-massakren fant sted, antyder at i relasjonen mellom Norge og Kenya kan massakren ses som første leddet i en kjede av friksjonskapende faktorer som akselererte frem mot det diplomatiske bruddet.⁶⁵

Tre norske fredskorpsdeltakere, Jostein Bjørndal, Ingunn Klepp og Bjørn Even Veie, opplevde resultatene av en massakre ved flystripen Wagalla nær provinshovedstaden Wajir⁶⁶ i den nordøstlige provinsen av Kenya fra

⁶³ Tostensen i et intervju med Eriksen i 1982 (Eriksen 1982: 34).

⁶⁴ *Information* 24.10.1990.

⁶⁵ Samtale med Tveite 14.3.1994.

⁶⁶ Helt siden kolonitiden har denne provinsen vært preget av uroligheter. Den første formelle unntakstilstanden etter uavhengigheten ble erklært i desember 1963 i forbindelse med den såkalte Shifta-krigen, 1963-1967. Vidtgående sikkerhetslovgivning i nordøst-provinsen ble innført på 1960-tallet, og er ikke blitt fjernet til tross for at de er konstitusjonsstridige. (Africa Watch 1991: 270-273). I 1980 ble det igjen innført unntakstilstand i nordøst-provinsen (*Menneskerettighetene i Norges hovedsamarbeidsland 1985*: 81). Sikkerhetslovene ga sikkerhetstyrkene i området vide fullmakter til blant annet å arrestere og overvåke enhver innbygger "if it is in the interest of the public security"

tiende til femtende februar 1984.⁶⁷ Flere hundre somaliere var blitt massakrert. I tiden forut for massakren var det flere sammenstøt mellom de to somaliske klanene ajuran og degodia. Disse stridighetene utviklet seg til å bli en ren massakre av degodia-klanen.⁶⁸ Tallene på antall drepte varierer sterkt i de ulike kildene fra 57, som var det offisielle tallet fra kenyanske myndigheter⁶⁹ til mellom 1400 og over 2000 i andre kilder.⁷⁰ Amnesty oppfordret myndighetene til å nedsette en uavhengig kommisjon for å få klarhet i årsakene til overgrepene i Wajir.⁷¹ Ifølge ulike kilder er det grunn til å tro at kenyanske sikkerhetsstyrker sto bak overgrepene.

Massakren ble også kjent i kenyansk offentlighet etter at parlamentsmedlemmet fra vest-Wajir, A. M. Khalif, tok opp saken. Khalif karakteriserte massakren som "a systematic persecution of people from Degodia area in Wajir District".⁷² Den kenyanske ministeren Justus ole Tipis hevdet at sikkerhetsstyrkene hadde funnet det nødvendig å intervenere på grunn av de etniske sammenstøtene i området.⁷³ På spørsmål fra pressen om hvilken effekt sammenstøtene i Wajir ville ha for Kenyas rykte i utlandet hevdet den kenyanske utenriksministeren, Elijah Mwangale, at konflikten var en "spillover-effect" fra krigen i Ogaden mellom Etiopia og

og til å holde folk i arrest opp til 65 dager uten dom (Africa Watch 1991: 271-273). Et overveldende flertall av befolkningen i regionen er etniske somaliere. I de to største byene i området, Wajir og Mandera, bor det stort sett bare somaliere, mens administrasjonen og sikkerhetsstyrkene består av andre grupper av kenyansk herkomst.

⁶⁷ I 1988 utga Jostein Bjørndal boken *Wagalla-massakren: Noreg i tyranniets ærend?* Her skildret han hvordan han opplevde massakren og reaksjonene han ble møtt med av den norske ambassaden i Nairobi og det norske utenriksdepartementet. Han kritiserte skarpt både norske og kenyanske myndigheters håndtering av saken.

⁶⁸ Bjørndal 1988: 22-42; Vetlesen 1987: 118. I løpet av 1980-årene hadde det vært flere drap, sammenstøt og massakre i nordøst-provinsen. To overgrep skilte seg ut som særdeles grove. Det ene fant sted i Garissa i november 1980, hvor sikkerhetsstyrkene brente ned en hel landsby, etter at seks ansatte i administrasjonen hadde blitt drept (Africa Watch 1991: 271; Amnesty International 1981). Den andre var massakren i Wajir i 1984. Begge massakrene ble fordømt av internasjonale organisasjoner som grove overtramp på menneskerettighetene. Den kenyanske regjeringen har enten nektet for at massakrene har funnet sted eller forsøkt å dysse dem ned ved å vise til at årsaken ligger i stammemotsetninger (Africa Watch 1991: 272).

⁶⁹ *Daily Nation* 28.3.1984; *Kenya Times* 13.4.1984.

⁷⁰ *Africa Confidential* nr. 4, 1989; *Amnesty International Newsletter* juni 1984; *Amnesty International Annual Report* 1984; *Indian Ocean Newsletter* 14.4.1984; *US State Department Annual Report* 1984.

⁷¹ *Amnesty International Newsletter* juni 1984.

⁷² *Standard* 16.2.1984.

⁷³ *Standard* 17.2.1984.

Somalia. Han benektet kategorisk at sammenstøtene hadde resultert i en massakre.⁷⁴ Under et folkemøte i Marsabit den 17. februar 1984 roste president Moi arbeidet til blant annet de kenyanske sikkerhetsstyrkene:

I wish to congratulate the security forces especially the General Service Unit, the Army, the Police, and the Administration Police for maintaining peace in the area.⁷⁵

Massakren som Africa Watch har beskrevet som "the most publicized atrocity" i Kenyas moderne historie fikk noe oppmerksomhet i det internasjonale samfunnet.⁷⁶ *Kenya Times* beklaget på lederplass at lokale ledere og den utenlandske pressen hadde fordreid sannheten om situasjonen i Wajir.⁷⁷ Massakren førte likevel til begrensede reaksjoner fra det internasjonale samfunnet.

Fra norsk side vurderte man situasjonen dit hen at det var nødvendig med en samlet protest om den skulle ha noen effekt. I midten av april 1984 viste 13 vestlige land, inkludert USA og England, en uvanlig samstemthet. De overleverte en felles protest til den kenyanske regjeringen om massakren og situasjonen i nordøst-provinsen. Protesten understreket først og fremst behovet for humanitær bistand til de som var rammet av tørken i regionen.⁷⁸ Norske myndigheter leverte i tillegg en separat protest. Ifølge Tveite kom ikke denne protesten før senere på våren 1984. Tveite hevder at protestene var i en utvannet form og med så vage formuleringer at kenyanske myndigheter kunne godta dem.⁷⁹

Etter at de tre fredskorpsarbeiderne aktivt hadde deltatt i bergingsarbeidet og forsøkt å redde livet til mange av de sårede, dro de til Nairobi for å avgi rapport til den norske ambassaden. De tre fredskorpsarbeiderne følte at de ble møtt med liten forståelse og reagerte sterkt på en del uttalelser de ble møtt med på den norske ambassaden: "Det skulle vel ikkje vere naudsynt å understreke alvoret i denne saka. At de må vise stor varsemnd med den informasjon de no sit inne med. Eg tenkjer spesielt på pressa".⁸⁰ De tre

⁷⁴ *Daily Nation* 21.2.1984; *Standard* 21.2.1984.

⁷⁵ *Daily Nation* 18.2.1984.

⁷⁶ Africa Watch 1991: 243. Se blant annet "Chronicle of a Kenyan massacre" (*Guardian* 23.6.1984).

⁷⁷ *Kenya Times* 2.3.1984.

⁷⁸ *Africa Now* juni 1984. Kenya var i 1984 rammet av den verste tørken på mange år.

⁷⁹ Samtale med Tveite 14.3.1994.

⁸⁰ Bjørndal 1988: 86.

fredskorpsarbeiderne følte at de var blitt et "hår i suppa" til det norske diplomatiet, og at norske myndigheter forsøkte å dysse ned massakren.⁸¹

I ettertid har Tveite i en viss forstand tatt selvkritikk for måten denne saken ble behandlet på. Det var ikke ment som noen munnkurv. Tveite sier selv at han burde ha spurt om det ble oppfattet slik, da de ble bedt om å være forsiktige med å gå ut med opplysninger om antall drepte. Det var dessuten ikke NORADs ansvarsområde å rapportere til UD, men en ren ambassadesak, hevdet Tveite. Det gikk imidlertid flere måneder før ambassaden oversendte den skriftlige rapporten til Utenriksdepartementet i Oslo.⁸²

Til tross for at NRKs Afrika-korrespondent Einar Lunde hadde reportasjer om saken 1. mars 1984, både i radio- og fjernsynssendinger, vakte saken bemerkelsesverdig lite oppstuss i Norge. *Aftenposten* og *Vårt Land* hadde mindre artikler om saken den 1. april 1984. Senere samme måned skrev Kjell Havnevik en lengre avisartikkel, hvor han redegjorde for massakren og den generelle negative politiske utviklingen i Kenya. Havnevik mente at Norge burde bryte bistandssamarbeidet med Kenya, blant annet på grunn av bruddene på menneskerettighetene.⁸³ Massakren ble tatt opp i Stortingets spørretime den 11. april 1984. Liv Aasen (Arbeiderpartiet) stilte utenriksminister Sverre Stray følgende spørsmål:

På hvilken måte har Utenriksdepartementet reagert overfor kenyanske myndigheter på massakren i Wajir i februar, der rundt 1000 mennesker fryktes drept av regjeringssoldater og der norske fredskorpsdeltakere av sikkerhetsmessige grunner måtte trekke seg ut av området?⁸⁴

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Samtale med Tveite 14.3.1994. Utenriksdepartementets pressetalsmann Per Paust har bekreftet at den tidligere ambassadøren, Paal Bog, ventet i nesten to måneder med å sende hjem rapporten med opplysningene fra de tre fredskorpsarbeiderne. Årsaken til dette var angivelig hensynet til fredskorpsarbeidernes sikkerhet. Først på oppfordring fra Utenriksdepartementet sendte Bog rapporten til Oslo. Paust la til at den norske ambassaden straks beklaget at rapporten ikke umiddelbart ble sendt til Oslo, men da fredskorpsarbeiderne kom til Nairobi var massakren allerede kjent gjennom internasjonal presse, deriblant BBC. Den norske ambassaden i Nairobi antok derfor at norske myndigheter alt var informert om saken. Ambassadør Bog måtte likevel beklage håndteringen av saken overfor Utenriksdepartementet (*Dagbladet* 29.7.1987). Lederen for Stortingets utenrikskomité, Kåre Willoch (Høyre), hevdet at man ikke kunne akseptere at norske representanter forsøkte å fortegne virkeligheten (*Aftenposten* 18.10.1988).

⁸³ *Bergens Tidende* 28.4.1984.

⁸⁴ Stortingstidende 1983-1984: 3322ff.

Stray sa i sitt svar at saken var så alvorlig at det måtte reageres. Ifølge Stray hadde Norge deltatt i rådslagninger med andre land om en felles reaksjon, men at mange hadde uttrykt bekymring for at en aksjon ville kunne få negative konsekvenser for bestrebelsene på å yte humanitær hjelp i dette området.⁸⁵

Siden norske myndigheter valgte å holde en lav profil overfor kenyanske myndigheter, fikk Wagalla-massakren derfor ingen direkte konsekvenser for relasjonen mellom Norge og Kenya i 1984.⁸⁶ Først senere på 1980-tallet kom massakren til å få stor oppmerksomhet i Norge, særlig i forbindelse med Bjørndals bokutgivelse, og fikk i en viss forstand konsekvenser for forholdet mellom Norge og Kenya.⁸⁷

Feilslåtte norske bistandsprosjekter?

De norske utviklingsprosjektene i Turkana startet på slutten av 1960-tallet for å avhjelpe sulten i et område som stadig ble rammet av tørkekatastrofer. Frem til 1980 var NORAD den eneste bilaterale bistandsorganisasjon i regionen.⁸⁸ Engasjementet fra NORADs side ble etterhvert så omfattende at området ble kalt "Norkana".⁸⁹ På slutten av 1980-tallet utgjorde *Turkana Rural Development Programme* rammen rundt en rekke ulike prosjekter. 70% av befolkningen var pastoralister. Gjennom prosjekter innenfor fiskeri og irrigasjon forsøkte norske myndigheter å finne alternative næringsgrunnlag for nomadene. De nye prosjektene ville imidlertid medføre skader på naturmiljøet og undergrave næringsgrunnlaget

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ Reidun Brusletten som var bistandsminister i 1984, hevdet tre år senere at hun ikke visste noe om denne massakren før måneder etterpå. Om hun hadde fått greie på den umiddelbart, ville hun tatt opp saken direkte med kenyanske myndigheter. Bjørndal hevdet at NORAD forsøkte å holde tilbake informasjonen, fordi Kenya var en "hellig ku" i norsk utenrikspolitikk (*Dagbladet* 29.7.1987). Leif Vetlesen, NORADs informasjonsleder fra 1966-1982, har beskrevet de spesielle interessefelleskap som kan dannes mellom lokale myndigheter og de norske representantene. Det utvikles gjerne lojaliteter og etableres kontakter og kanaler til myndighetene i landet. Så kommer noe som plutselig ødelegger idyllen. Vetlesen hevdet at det var flere paralleller mellom Wagalla-massakren og Uganda under Idi Amin: Fredskorpset ble ikke tillagt så stor vekt som observatører. Deltakerne ble nærmest sett på som idealistiske og blåøyde optimister og patronisert av systemet (*Aftenposten* 18.10.1988).

⁸⁷ Se kap. 5.

⁸⁸ Okumu, Skjønberg & Sørbo 1988: 2.

⁸⁹ Østbye 1994: 7.

til pastoralistene. Det viste seg vanskelig å finne konkrete løsninger på disse problemene, og den norske strategien slo i store trekk feil.⁹⁰

I internasjonal såvel som i norsk presse ble det utover på 1980-tallet skrevet en rekke kritiske artikler om de velmenende norske bistandsarbeiderne i Turkana. Fryserianlegget i Turkana ble hyppig trukket frem som et monument over en feilslått norsk bistandspolitikk. Allerede i 1976 vedtok NORAD å bygge et fryserianlegg ved Turkanasjøen.⁹¹ Byggingen ble satt i gang i 1979 og avsluttet i januar 1981. Ifølge Eva Helene Østbye forelå det imidlertid ingen anmodning fra kenyanske myndigheter om et fiskeriprojekt, men en henstilling om en markedsundersøkelse. Dette førte blant annet til uklare ansvarsforhold og strid mellom partene. Østbye hevder at utviklingen av prosjektet var preget av NORADs manglende kunnskaper om lokale forhold, samtidig som NORADs "lydhørhet for kenyanske myndigheters utviklingsstrategier og landets politiske og økonomiske situasjon, heller ikke var påtrengende stor".⁹² Fryserianlegget ble stående tomt, blant annet fordi det ble for dyrt i drift.

"They are the most amateurish donors I've seen in Africa", slik beskrev den britiske utviklingseksperter Lawrence Sewell de norske bistandsarbeiderne i Kenya, i boken til Blaine Harden, *Africa: Dispatches From a Fragile Continent*.⁹³ De norsk-kenyanske irrigasjonsprosjektene ble også trukket frem som eksempler på feilslått norsk politikk: "The futility of high-tech aid to desert nomads".⁹⁴ "Urealistisk romantikk" er karakteristikken sosialantropologen Frode Storås har gitt mange av de norske prosjektene i Turkana.⁹⁵ I stedet for å utvikle bærekraftige prosjekter hadde utviklingsprosjektene skapt et avhengighetssyndrom i regionen med "virtual total lack of positive attention paid to the pastoral sector".⁹⁶

Kan kenyansk misnøye med flere av de norske prosjektene forklare friksjonen i forholdet mellom Norge og Kenya, slik det ofte ble fremstilt i kenyansk presse i etterkant av bruddet?⁹⁷ Den kenyanske politikeren David Mwirari vedgår at enkelte har brukt mislykkede norske bistandsprosjekter som legitimering av bruddet, men han tilbakeviser påstandene:

⁹⁰ Okumu, Skjønberg & Sørbo 1988: iv.

⁹¹ For en fylldig redegjørelse for utviklingen av fiskeriprojektet i Turkana; se Østbye 1994.

⁹² *Ibid.*: 162-163.

⁹³ Harden 1992: 203.

⁹⁴ *International Herald Tribune* 7.4.1986.

⁹⁵ *Bergens Tidende* 14.10.1986.

⁹⁶ Helland 1987: 25.

⁹⁷ Se *Kenya Times* 25.10.1990; *Standard* 15.11.1990; *Weekly Review* 26.10.1990.

One thing that the Kenyans know is that NORAD took the trouble to re-examine the projects and find out why they failed. I think it came out to the press that NORAD was very self-critical, which was good because many donors would spend time justifying even when the projects failed.⁹⁸

Norge drev i stor grad bistandsprogrammer rettet mot landsbygden, noe som i liten grad ble prioritert av kenyanske myndigheter.⁹⁹ Irritasjonen skulle derfor i større grad ha kommet fra lokalbefolkningen i regionen enn fra kenyanske myndigheter. En evalueringsrapport om norsk bistand høsten 1990 (i regi av OECD) ga imidlertid en positiv vurdering av den norske bistandsvirkosomheten i Kenya.¹⁰⁰ I tillegg er det vanskelig å finne belegg for at NORAD hadde flere såkalt mislykkede prosjekter enn andre bistandsdonorer.

Weekly Review påpekte at 5% (ca. 10 millioner kroner) av den norske bistanden hadde gått til administrasjon. Norge hadde dessuten i liten grad bidratt med fondsmidler som skulle brukes til å dekke utgifter etter at prosjektene var avsluttet. På grunn av manglende driftsmidler hadde en rekke prosjekter stoppet opp og blitt stående igjen som såkalte "hvite elefanter". Manglende bidrag til fondsmidler for videre drift var ikke noe særegent norsk fenomen. At 5% av bistanden ble brukt til administrasjon, var heller ikke noe stort beløp om en sammenliknet med andre bistandsyttere, noe som også *Weekly Review* vedgikk.¹⁰¹

Kort tid etter bruddet tok imidlertid den kenyanske regjeringen kontakt med det kenyanske finansdepartementet og ba om en evalueringsrapport av den norske bistandsvirkosomheten. Rapporten konkluderte med at den norske bistanden hadde vært ubetydelig og i liten grad hadde kommet kenyanerne til gode. Den hadde enten gått til unyttige prosjekter eller til avlønning av eksperter og NORAD ansatte. Wafula hevder imidlertid at rapportens konklusjoner var gitt av regjeringen forut for evalueringen.¹⁰²

Til tross for at den norske bistanden hadde liten direkte betydning for Kenya som sådan, fikk uttrekkingen betydelige konsekvenser for enkelte distrikter som Turkana, hvor Norge var sterkt involvert.¹⁰³ I Turkana

⁹⁸ Samtale med Mwirari 17.6.1994.

⁹⁹ Samtale med Kibaki 17.6.1994.

¹⁰⁰ St. meld. nr. 49 1990-91: 45.

¹⁰¹ *Weekly Review* 26.10.1990.

¹⁰² Samtale med Wafula 30.6.1994.

¹⁰³ Etter at Norge trakk seg ut av Turkana har få andre organisasjoner eller kenyanske myndigheter vært villig til å gå inn for å ta over de tidligere norsk-kenyanske

utgjorde den norske bistanden mer enn 60% av det årlige utviklingsbudsjettet.¹⁰⁴ To måneder etter bruddet fikk Finansdepartementet pålegg om å komme med en ny utredning. Hensikten var først og fremst å få andre organisasjoner til å gå inn og fylle gapet etter NORAD.¹⁰⁵ Det har imidlertid vist seg vanskelig. Ifølge Kibaki er det en stilltiende overenskomst mellom vestlige givere om ikke å gå inn for å fylle gapet, når en annen giver trekker ut bistanden.¹⁰⁶

Selv om det med en viss rett kan hevdes at den norske bistanden både var minimal og til dels feilslått, bærer både regjeringens rapporter og utspillene i kenyansk presse i etterkant av bruddet preg av å være en form for eterrasjonalisering og legitimering av bruddet med Norge. Det var imidlertid andre forhold i Turkana som bidro til friksjon i forholdet mellom de to land, blant annet det pågående damprosjektet i Turkwel Gorge.

Turkwel Gorge

Kenyanske myndigheter hadde lenge hatt planer om å bygge et stort vannkraftverk i Turkwel.¹⁰⁷ Først og fremst ville et slikt kraftverk være viktig for å redusere avhengigheten av kraftimport fra Uganda. Elven i Turkana var selve sentralnerven i dette tørre området i Kenyas utkant. Nedenfor den planlagte dammen løp elven ut på den tørre Turkanasletten, som for en stor del fikk sin vanntilførsel fra Turkwel. Som regel rant det lite vann i elven, men under kraftige regnperioder flommet elven over store deler av sletten. Dette flomvannet var viktig næringsgrunnlag for vegetasjonen i området. Disse vekstene var det viktigste livsgrunnlaget for dyrene til Turkana-nomadene og lokalbefolkningens matkammer.

Norske firmaer var tidlig ute med forundersøkelser for en utbygging av Turkwel Gorge. Viak/Norplan laget en studie i 1975/76 og Norconsult en annen i 1979.¹⁰⁸ I studiene ble det tatt en del viktige forbehold, siden man

prosjektene. Etter det diplomatiske bruddet mellom Norge og Kenya har også EU trukket seg ut av Turkana. Dette har medført at store deler av utviklingen i distriktet har stoppet opp (samtale med Juma 14.6.1994; samtale med Kibaki 17.6.1994; samtale med Wafula 30.6.1994; *Utvikling* nr. 3. 1992).

¹⁰⁴ Tostensen & Scott 1987: 171.

¹⁰⁵ Arbeidet med disse rapportene ble ledet av Wafula selv. Det har ikke vært mulig å fremskaffe rapportene. Opplysningene baserer seg derfor på samtalen med Wafula 30.6.1994.

¹⁰⁶ Samtale med Kibaki 17.6.1994.

¹⁰⁷ Jf. Republic of Kenya, "Turkwel Gorge — Multipurpose project", juni 1979.

¹⁰⁸ *Bergens Tidende* 9.10.1986.

fryktet at en utbygging ville få vesentlige negative konsekvenser for lokalmiljøet.¹⁰⁹ Ettersom nordmennene drev prosjekter i dette området ville en utbygging i stor grad også påvirke de norsk-kenyansk prosjektene. Dersom forutsetningene for å drive bistand i distriktet ble borte, ville norske myndigheter måtte revurdere sin virksomhet.

Det var meningen at det skulle være en internasjonal anbudsrunde om kontrakten til byggingen av vannkraftverket. Det kenyanske finansdepartementet sendte ut en forespørsel om finansiering til alle de store givernasjonene representert i Nairobi. Det ble senere kjent at det da allerede var bestemt at kontrakten skulle gå til et fransk selskap. Siden det ikke ville bli en åpen internasjonal anbudsrunde om utbyggingen av Turkwel, trakk Norge seg fra prosjektet, ifølge bistandsminister Vesla Vetlesen.¹¹⁰

I januar 1986 ble det undertegnet en avtale med en gruppe Paris-banker med *Banque de l'Union Européenne* i spissen som skulle stå for finansieringen, med de franske firmaene *Spie-Batignolles* og *Sogreah* som henholdsvis hovedkontraktør og teknisk konsulent.¹¹¹ Rundt dette konsortiet ble det avdekket korrupsjon. Ifølge et konfidensielt EF-notat var det påvist omfattende bestikkelser til ledende kenyanske politikere. Årsaken til at det mye dyrere franske tilbudet ble valgt var at kenyanske regjeringsmedlemmer hadde fått utbetalt store og hemmelige provisjoner.¹¹² Særlig skulle den daværende kenyanske energiministeren Nicholas Biwott ha mottatt store bestikkelser og vært hjernen bak "hestehandelen".¹¹³ Dette var angivelig årsaken til at kenyanske myndigheter valgte det mye dyrere franske alternativet. De faktiske kostnadene ville vært langt mindre om prosjektet hadde vært lagt ut på en åpen internasjonal anbudsrunde. Ifølge EF-notatet hadde fremgangsmåten til det kenyanske finansdepartementet skapt alvorlig "doubts on the honesty and reliability of the Kenya Government":

It became evident that the Kenya Government launched the request to all donors with the sole intention of demonstration that the French offer was

¹⁰⁹ Samtale med Skjæveland 12.9.1994.

¹¹⁰ *Arbeiderbladet* 10.10.1986. Norconsult var også med i anbudsrunder om prosjektet i 1984/85, men fikk ikke tilslaget. Delvis var dette grunnet i at Norconsult hadde vært relativt kritiske i den studien selskapet hadde gjort noen år tidligere (samtale med Skjæveland 12.9.1994).

¹¹¹ *African Business* juni 1986; *Sunday Times* 26.1.1986.

¹¹² Delegation of the Commission of the European Communities in the Republic of Kenya 1986, "Note to the Directorate General for Development. Subject: Turkwel Gorge project", 29.1.1986.

¹¹³ *Finance* 15.1.1995.

the only possible choice. The intention was to give to the negotiations with France the appearance of a normal, clean and legal affair.¹¹⁴

Bistandsminister Vetlesen uttalte i oktober 1986 at korrupsjons-avsløringene ikke ville få konsekvenser for Norges samarbeid med Kenya. Hun fremholdt at spørsmålet om korrupsjon ville bli tatt opp med kenyanske myndigheter under landdrøftingene, slik bruddene på menneskerettighetene ble tatt opp med våre samarbeidsland.¹¹⁵

NORAD tilbød kenyanske myndigheter å finansiere undersøkelser av hvordan naturmiljøet både ovenfor og nedenfor dammen ville bli berørt av en utbygging.¹¹⁶ Man fryktet at beiteområder kunne bli ødelagt dersom elven ble regulert og flomvirkningen forsvant. NORAD bidro med midler fra et miljøprosjekt-fond og håpet at konsulentarbeidet ville komme i gang i 1988.¹¹⁷ Kenyanske myndigheter takket imidlertid nei til det norske tilbudet, fordi norske myndigheter hadde stilt to betingelser:¹¹⁸

1. At det ble satt opp et internasjonalt panel til å overvåke utbyggingen.
2. At resultatene fra undersøkelsen skulle oversendes kenyanske og norske myndigheter samtidig.

Helst ville norske myndigheter ha foretatt en konsekvensanalyse før utbyggingen startet, eller nest best i løpet av prosjektperioden. Et siste alternativ var å foreta en undersøkelse før den siste naturlige vanngjennomstrømningen. Ingen av disse tilrådingene ble tatt til følge:

What is now likely is that the dam will be all but complete and the operating rules established, before the study gets under way, let alone produces any results. It is therefore doomed to have little influence on policy. This is a matter of great concern in Turkana.¹¹⁹

¹¹⁴ Jf. note 112.

¹¹⁵ *Arbeiderbladet* 10.10.1986.

¹¹⁶ Okumu, Skjønberg & Sørbo 1988: 87.

¹¹⁷ St. meld. nr. 61. 1987-88: 29.

¹¹⁸ Oppdraget om å gjøre undersøkelsen av miljøkonsekvensene gikk til et hollandsk selskap, som likevel aldri fikk kontrakten fra kenyanske myndigheter (samtale med Skjæveland 12.9.1994). Undersøkelsen ble aldri foretatt.

¹¹⁹ Okumu, Skjønberg & Sørbo 1988: 88.

I 1989 var kraftverket ferdig, en utbygging som er beskrevet som "Kenya's most monstrous white elephant".¹²⁰ I august 1990 inviterte det kenyanske energidepartementet norske myndigheter til å gjenoppta samtalene om en eventuell konsekvensanalyse. På det tidspunktet avslo imidlertid NORAD henvendelsen om å gjenoppta arbeidet, siden kraftverket allerede var ferdig og den siste naturlige vanngjennomstrømningen hadde gått.¹²¹

Hvilken betydning hadde norske myndigheters engasjement i Turkwel Gorge for det diplomatiske bruddet eller for friksjonen mellom Norge og Kenya? Norske myndigheters involvering i damprosjektet er lansert som en forklaring på hvorfor Kenya valgte å bryte forbindelsene med Norge.¹²² Spesielt skulle Biwott ha hatt interesser av å få Norge ut av Turkana.¹²³ Hvis Biwott hadde personlige fordeler av damprosjektet i Turkana, var han følgelig ikke særlig interessert i en undersøkelse av miljøkonsekvensene av utbyggingen. Dersom norske myndigheter gjennomførte den planlagte konsekvensanalysen av Turkwel Gorge eller for bistandsprosjektene i Turkana, kunne dette også ha avdekket en rekke misforhold. Det kan derfor tenkes at kenyanske myndigheter fryktet at en avdekking ville kunne føre til sanksjoner også fra andre donorer. Det er likevel vanskelig å belegge hvorvidt norske myndigheters engasjement i damprosjektet Turkwel Gorge var en av årsakene til at kenyanske myndigheter brøt forbindelsene med Norge. Tidligere visepresident Kibaki tilbakeviser slike påstander.¹²⁴ På tidspunktet rundt bruddet i de diplomatiske forbindelsene var kraftverket ferdig. Nordmennene var ikke i stand til å stoppe prosjektet.¹²⁵ Ifølge NORADs daværende stedlige representant er det likevel flere forhold som peker i retning av at det kan ha vært ett element i det hele: "Det var i alle fall en vesentlig kilde til friksjon og mistillit mellom partene".¹²⁶

¹²⁰ *Finance* 15.1.1995.

¹²¹ Samtale med Skjæveland 12.9.1994.

¹²² Juma 14.6.1994.

¹²³ *Finance* 1.15.1995; samtale med Juma 14.6.1994.

¹²⁴ Samtale med Kibaki 17.6.1994.

¹²⁵ Kontrollen med skandalene var så effektiv at da ambassadørene fra Finland, Norge og Sverige skulle til Turkana med ønske om å få inspisere prosjektet, fikk de ikke engang lov til å fly over området (samtale med Kituyi 16.6.1994).

¹²⁶ Samtale med Skjæveland 12.9.1994. Til tross for konsekvensene utbyggingen trolig ville ha medført for miljøet i Turkana, og dermed også de norske bistandsprosjektene, hadde norske myndigheter på tidspunktet rundt bruddet ingen planer om å trekke seg ut av Turkana.

Omlegging og reduksjon av den norske bistanden

Allerede tidlig på 1980-tallet endret norske myndigheter betalingssystemet for bistanden til Kenya. Den langsomme gjennomføringen av de kenyansk-norske prosjektene var en av årsakene til dette.¹²⁷ Igjen gikk man bort fra prinsippet om mottakerorientering. I samarbeid med sine kenyanske kolleger opprettet de norske bistandsarbeiderne egne kontoer for prosjektene. Overføringene skulle nå holdes utenfor det offentlige maskineriet og direkte utbetales til prosjektene, slik at iverksettelsehastigheten økt. I 1984 ble 88% av landprogrammIDLene overført gjennom det direkte betalingssystemet.¹²⁸ Det direkte betalingssystemet ville ved å øke gjennomføringstakten ha fordeler på kort sikt, men kunne på lang sikt bidra til å svekke institusjonsbyggingen i Kenya og derved svekke prosjektenes egen bærekraft.¹²⁹ At norske myndigheter i så stor grad gikk utenom det kenyanske utviklingsbudsjettet, ble begrunnet med at man i størst mulig grad ønsket å nå direkte ut til målgruppene: De fattigste av de fattige. Slik unngikk man også et annet vesentlig problem: Korrupsjon. Dette var mest markant i Turkana hvor NORAD bygde opp sine egne

¹²⁷ Det er normalt påkrevd at bistandsyterne kanalisere all bistanden gjennom finansdepartementet. På grunn av sendrektighet og korrupsjon i kenyanske offentlige apparater har imidlertid flere bistandsytere innført sitt eget betalingssystem for å omgå de offisielle kanalene. Dette har vært den generelle trenden i de nordiske land samt Nederland (*Agenda'94, Peoples, Economic & Politics* 1994: 34). Til sammenlikning kan man nevne at av den samlede bistanden, *Official Development Assistance (ODA)*, til Kenya i 1990 ble 98% kanalisert gjennom kenyanske myndigheter (*UNDP* 1992: 38). En annen måte å omgå statsapparatet og de administrative strukturene i mottakerlandene var å øke bistanden som ble kanalisert gjennom frivillige organisasjoner. I løpet av 1980-tallet gjorde norske myndigheter økt bruk av frivillige organisasjoner i Kenya (Tostensen & Scott 1987: 221). De frivillige organisasjonene ble betraktet som mer effektive og bedre i stand til å omgå et tungrodd og korrump statsbyråkrati. Den norske begrunnelsen for økt bruk av frivillige organisasjoner var forskjellig fra den i USA og England i 1980-årene, som i større grad bygde på anti-statlige og liberalistiske argumenter (Lunde 1991: 137; Terje Tvedt, seminar ved Chr. Michelsens Institutt 2.12.1994). Etterhvert følte kenyanske myndigheter et økt behov for kontroll med denne aktiviteten, for å få oversikt over hvor statlige ressurser eventuelt skulle settes inn og for å være i stand til å ta over prosjektene når organisasjonene trakk seg ut.

¹²⁸ Tostensen & Scott 1987: 178.

¹²⁹ I den norske landstudien av Kenya ble dette tatt opp som et kritisk punkt ved den norske bistanden. Her ble det argumentert for at den norske utviklingsbistanden til Kenya i større grad burde integreres i det kenyanske utviklingsbudsjettet. Det direkte betalingssystemet gjorde det problematisk for det kenyanske finansdepartementet å foreta de nødvendige prioriteringene og vanskeliggjorde vedlikehold og drift (Tostensen & Scott 1987: 149-154 og 176-178).

institusjonelle strukturer nesten uten å basere seg på eller bidra til å bygge opp lokale strukturer i regionen.¹³⁰ I noen tilfeller ble utbetalingen direkte administrert av den norske ambassaden i Nairobi; "as if Turkana was becoming an extension of the Norwegian embassy in Nairobi".¹³¹ I 1983 var 100% av NORADs bistand til Turkana direkte utbetalt, NORAD tok styringen og "The Turkana Rural Development Programme (TRDP) became a NORAD rather than a Kenya Government programme as originally envisaged in the agreement".¹³² En slik praksis berørte også forholdet til kenyansk suverenitet, underforstått var det en mistillit til kenyanske myndigheter. Studien av NORAD i Turkana kunne likevel ikke dokumentere at kenyanske myndigheter hadde uttrykt bekymring for dette på høyt politisk nivå.¹³³

I hvilken grad dette likevel kan ha ført til irritasjon på kenyansk side er vanskelig å fastslå, men at norske myndigheter i så stor grad overtok styringen av prosjektene kan ha gitt inntrykk av at norske myndigheter "were trying to run their own affairs within our territory".¹³⁴ Innføringen av det direkte betalingssystemet skjedde imidlertid i samråd og full forståelse med kenyanske myndigheter, for at de norsk-finansierte prosjektene ikke skulle gå i stå.¹³⁵

I tråd med anbefalingene fra landstudien og etter ønske fra kenyanske myndigheter vedtok norske myndigheter høsten 1988 at den norske bistanden skulle integreres i Kenyas eget apparat. Dette bygde på en vurdering om at dersom det ikke lot seg gjøre å integrere bistanden i landets egen struktur, burde Norge heller avbryte bistandssamarbeidet med Kenya.¹³⁶ Norske myndigheter gikk imidlertid senere imot en for tidlig integrering, før man hadde blitt enige om tilfredsstillende kontrollmuligheter.¹³⁷ Ifølge Skjæveland hadde man likevel i 1990 fått til en langt tettere integrering i planleggingen og administreringen av

¹³⁰ Jf. prinsippet om mottakerorientering; se også Okumu, Skjønsberg & Sørbo 1988: iv. Dette kan være med på å forklare hvorfor prosjektene, særlig i Turkana ikke er blitt bærekraftige, og at de har vært vanskelige å overføre til kenyansk administrasjon.

¹³¹ Samtale med Nyukuri 29.6.1994.

¹³² Okumu, Skjønsberg & Sørbo 1988: 18.

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ Samtale med Nyukuri 29.6.1994.

¹³⁵ Jf. "Memorandum of understanding on direct disbursement 1983"; se også Helland 1987: 51-54.

¹³⁶ Samtale med Vetlesen 16.3.1994.

¹³⁷ Samtale med Skjæveland 12.9.1994.

prosjektene sammen med kenyanske myndigheter. Spesielt innen utdanningssektoren hadde integreringen vært vellykket.¹³⁸

Likevel, treghet i systemet og økende korrupsjon i den kenyanske statsforvaltningen ble ansett som et problem av NORAD, såvel som av andre bistandsyttere. Dette var en kilde til friksjon og ble også gitt som begrunnelse for å redusere bistanden til Kenya på slutten av 1980-tallet.

Volumet på den norske bilaterale bistanden til Kenya som økte frem mot midten av 1980-tallet, ble gradvis redusert fra 1986 til 1990. I perioden 1986-1988 ble den redusert fra 234,2 til 204,2 millioner kroner og ytterligere til 187,4 millioner kroner i 1989. I 1990 var den norske bistanden på 140,8 millioner kroner.¹³⁹ Det første kuttet skyldtes en generell budsjettsanering, som omfattet de fleste av Norges hovedsamarbeidsland, ikke Kenya spesielt.¹⁴⁰ De andre nedskjæringene ble blant annet begrunnet med problemer med å overføre penger gjennom det lokale betalingssystemet.¹⁴¹ Ingen av reduksjonene ble begrunnet med situasjonen for menneskerettighetene. Ifølge Wafula oppfattet heller ikke Kenyanske myndigheter reduksjonene i bistanden som en reaksjon på menneskerettighetsbrudd.¹⁴²

Da den norske regjeringen i september 1990 la frem sitt budsjettforslag for 1991 ble bistanden for første gang redusert med referanse til en bekymringsfull menneskerettighetssituasjon. Men som vist i kapittel 1, ble ikke menneskerettighetene, ifølge Wafula, gitt som offisiell begrunnelse for reduksjonen. Norske myndigheter ble fra kenyansk hold likevel anklaget for å ha holdt en høy profil i menneskerettighetsspørsmål og for å ha brukt bistanden som redskap. Og menneskerettighetene kom til å stå i sentrum, da man på slutten av 1980-tallet fikk en intensivering av konflikten mellom landene. I denne prosessen kom pressen til å inneha en sentral rolle.

¹³⁸ *Ibid.*

¹³⁹ St. meld. nr. 49 1990-91: 44.

¹⁴⁰ St. meld nr. 61 1987-88: 28; samtale med Vetlesen 16.3.1994.

¹⁴¹ Samtale med Dahl 15.3.1994; samtale med Skjæveland 12.9.1994; St. meld. nr. 16 1990-1991: 69.

¹⁴² Samtale med Wafula 30.6.1994.

5 Intensivering av konflikten med pressen som sentral aktør

Av hensynet til opinionen, både hjemme og ute, vil det ofte være fristende å si sin hjertens mening om grove menneskerettighetskrenkelser i andre land. Da kan en alltid regne med velvilje og publisitet. Men, som Tor Oftedal sa i debatten i Stortinget om Menneskerettighetsmeldingen: "Det er nytteeffekten og ikke støyeffekten som bør settes i høysetet". Henvendelser i fortrolighet har ofte større muligheter til å nå fram. Men dette kan ikke heves opp til en allmenngyldig regel. Fortroligheten, eller det stille diplomati, kan tjene som skalkeskjul for at intet gjøres. Det er også forhold i verden hvor nettopp full offentlighet er på sin plass og hvor oppgaven vil være å skape en internasjonal opinion.¹

I kontrast til Wagalla-massakren i 1984, kom Kenya og da spesielt via pressen, til å få bred oppmerksomhet i Norge i perioden 1987-90. Eksilkenyaneren Koigi wa Wamwere og menneskerettighetssituasjonen sto i fokus. Sammenliknet med andre av Norges hovedsamarbeidsland fikk Kenya uforholdsmessig stor oppmerksomhet i Norge på slutten av 1980-tallet.² Ifølge Tvedt var Kenya det utviklingslandet det ble skrevet mest om i norske aviser i denne perioden.³ Flere har trukket frem betydningen den negative fokuseringen på Kenya i norsk presse hadde for bruddet mellom Norge og Kenya.⁴

¹ Frydenlund 1982: 195.

² Jan Egeland hevder at å fokusere på ett land om gangen har vært et karakteristisk trekk ved den norske diskusjonen om menneskerettighetene i våre samarbeidsland. Ifølge Egeland startet det hele med ensidig fokus på Vietnam. Deretter fulgte Sri Lanka, og så dreide alt seg om Kenya, mens det i virkeligheten pågikk brudd på menneskerettighetene i nesten alle våre hovedsamarbeidsland (*Dagbladet* 12.7.1990). I perioden 1987-90 ble bruddene på menneskerettighetene i Bangladesh, Pakistan og Sri Lanka, som alle var hovedsamarbeidsland, beskrevet som langt mer graverende enn de i Kenya (se diverse utgaver av *Menneskerettighetene i Norges hovedsamarbeidsland/Human Rights in Developing Countries; Amnesty International Report 1987/88/89/90*).

³ Tvedt 1993: 170.

⁴ Stokke 1991: 50; Tvedt 1993: 172; Øyhus 1991: 32.

I dette kapitlet vil pressens betydning for friksjonen og bruddet mellom Norge og Kenya bli belyst. Den første delen av kapitlet gir, med utgangspunkt i norsk og kenyansk presse i perioden 1987-90, en fremstilling av hvordan konflikten utspant seg mellom norske og kenyanske myndigheter. Det vil vies en del plass på fremstillingen for å vise at utviklingen etterhvert fikk sin egen dynamikk. De holdningene til hverandre som ble bygget opp innenfor de to landene er vesentlig for å forstå reaksjonene på norsk og kenyansk side. Til tross for at norske myndigheter holdt fast på sin politikk om å holde en lav profil overfor kenyanske myndigheter ble oppslagene i pressen gjenstand for politisk debatt og utviklet seg nærmest til en regjeringsstrid mellom landene.

I den andre delen av kapitlet diskuteres hvordan blant annet oppslagene i pressen la grunnlag for divergerende oppfatninger av hendelsene, og hvordan dette kan ha bidratt til å legge føringer både på norske og kenyanske myndigheter. Avdekning av ulike persepsjoner og føringer kan også være med på å belyse underliggende motiver på så vel norsk som kenyansk side.⁵

Norge versus Kenya ca. 1987-1990

Etter at Koigi wa Wamwere kom til Norge høsten 1986 figurerte han hyppig i norske medier. Wamwere hevdet at han var forfulgt av kenyanske myndigheter og at en klikk av Nakuru-politikere hadde planlagt å likvidere han. De hadde også truet familien hans, etter at han selv forlot Kenya.⁶ Konen, Jane Nduta, og resten av familien forsøkte derfor å komme etter til Norge. *Inter-Governmental Committee on Migration (ICM)*⁷ planla en familiegjenforening. Utreisen ble forhindret ved at kenyanske myndigheter konfiskerte familiens pass og reisepapirer på flyplassen i Nairobi.⁸ Den

⁵ Ifølge Jens Arup Seip er det historikerens oppgave å "kle av" og avsløre aktørene, og finne de ekte og moralsk tvilsomme motivene bak de vikarierende. De egentlige og ekte motivene vil ofte være dårlige og vil derfor ikke tåle dagens lys (se Sejersted 1989: 226). Man kan imidlertid her stå overfor et empirisk problem, de "ekte" motivene kan være vanskelig å dokumentere.

⁶ *Weekly Review* 23.1.1987.

⁷ ICM er en upolitisk internasjonal organisasjon som har medlemmer fra 31 ulike land. Ytterligere 15 land har status som observatører. Alle medlemsstatene har godkjent prinsippet om fri bevegelse av mennesker. Kenya ble medlem av organisasjonen i 1985.

⁸ *Dagbladet* 14.2.1987; *Weekly Review* 23.1.1987. Sjefen for ICMs avdeling i Nairobi, Jorge Adrada, hevdet at familien hadde alle de nødvendige dokumentene i orden. Han kunne derfor ikke forklare hvorfor familien ble nektet utreise fra Kenya (*Weekly Review* 23.1.1987).

kenyanske tjenestemannen, Milton ole Nchara, ga ingen begrunnelse for at Wamweres familie ble nektet utreise, men viste til at saken var "a personal matter".⁹ Wamwere hevdet at familien ble holdt som gisler på grunn av hans politiske engasjement og oppfordret derfor avisene til å protestere overfor kenyanske myndigheter, og han trappet nå opp kritikken fra eksiltilværelsen i Norge.¹⁰ Da den kenyanske miljøvernministeren, Jeremiah Nyagah, gjestet Norge i slutten av januar 1987, tok NRK-journalisten Einar Lunde opp saken til Koigi wa Wamwere. Nyagah mislikte spørsmålene fra den norske journalisten. NORADs koordinator for det regionale programmet for Sahel, Sudan og Etiopia-beltet (SSE), Inger Marie Bjønnes, anklaget Lunde for å ha misbrukt den norske gjestfriheten. Hun mente at slike sensitive spørsmål burde overlates til norske myndigheter. Den norske bistandsministeren, Vetlesen, karakteriserte imidlertid irettesettelsen som en ren glipp, og viste til at hun selv samme dag hadde tatt opp situasjonen for menneskerettighetene med den kenyanske ministeren.¹¹

Den 31. januar 1987 trykket *Dagbladet* et utdrag fra tidsskriftet *Index on Censorship* under overskriften "Terroren øker i Kenya". Ifølge tidsskriftet hadde Kenya blitt stadig mer autoritært etter at Moi overtok makten i 1978. Mellom 100 og 150 mennesker ble holdt i kenyanske fengsler uten rettergang, og det ble brukt tortur for å tvinge frem tilståelser.¹²

Oppslagene i pressen ble gjenstand for debatt i Stortinget. Den 11. februar 1987 tok Marit Nybakk (Arbeiderpartiet) opp saken i Stortingets spørretime.¹³ Nybakk spurte om regjeringen ville revurdere det norske bistandsengasjementet i Kenya på grunn av bruddene på menneskerettighetene. Hun ba også statsråden, på bakgrunn av de opplysningene som var kommet frem i media, om å vurdere president Moïse planlagte besøk til Norge i september 1987.¹⁴ Vetlesen påpekte i sitt svar at man ikke skulle

⁹ *Ibid.*

¹⁰ I en rettssak i Kenya ble Kimunya Kamana og John Maina Kamangara siktet for å tilhøre den forbudte undergrunnsorganisasjonen *Mwakenya*. Det ble hevdet i retten at også Wamwere var medlem av organisasjonen. I et brev til kenyansk presse benektet han påstandene, "not to please the government and my own skin, but in the interest of truth and accuracy of historical records" (*Weekly Review* 27.2.1987).

¹¹ *Aftenposten* 21.1.1987. Vetlesen hevdet at hun hadde gitt uttrykk for at det ville være pinlig om Kenyas president gjestet Norge i september, så lenge det foregikk alvorlige brudd på menneskerettighetene i landet (*Dagbladet* 31.1.1987).

¹² *Dagbladet* 31.1.1987; *Index on Censorship* 1/87: 23-29.

¹³ Stortingstidende 1986-1987: 2214-2215.

¹⁴ Den kenyanske presidenten skulle etter planen på statsbesøk til Danmark, Finland, Norge, Romania og Sverige høsten 1987.

godta at presseoppslag og opinionsbølger snudde opp-ned på langsiktig utviklingsarbeid. Statsråden understreket at Norge var tilbakeholden med å la en forverring av menneskerettighetssituasjonen få virkninger for hovedretningen for utviklingshjelpen.¹⁵ Det faktum at Wamweres familie ikke hadde fått utreisetillatelse var imidlertid et brudd på internasjonale avtaler. Ifølge Vetlesen var kenyanske myndigheter gjort oppmerksom på dette.¹⁶ Hun erkjente at episoden kunne bidra til å svekke Kenyas omdømme i Norge, men så likevel ingen grunn til at president Moi ikke skulle ønskes velkommen.

Wamwere mente derimot at Moï planlagte statsbesøk burde avlyses. Han anså et norsk "ja til Moï" som et "ja til Botha", siden forholdene i Kenya på mange måter var like ille som i Sør-Afrika, med manglende respekt for de mest fundamentale menneskerettighetene.¹⁷ I en kommentar til utspillet hevdet Utenriksdepartementets pressetalsmann, Per Paust, at det ville være helt urimelig om et folk som var belastet med et diktatorisk lederskap også skulle lide under at bistandsmidler ble holdt tilbake. Paust gikk inn for å kanalisere u-hjelpen slik at den kom de svakeste i samfunnet til gode og fremholdt:

Dersom vi skulle stille ideelle mål for bistanden, hvem ville da bli verdige til å motta utviklingshjelp? Vi kan ikke drive en slags trekk-spill virksomhet, der bistand justeres i takt med kortsiktige endringer i det enkelte lands styre. U-hjelp må være langsiktig.¹⁸

I media ble det likevel antydnet at president Moï ville bli gjort oppmerksom på den norske misnøyen med menneskerettighetssituasjonen i landet.¹⁹ Utenriksminister Thorvald Stoltenberg avviste dette og hevdet at norske myndigheter ikke hadde tatt stilling til hvorvidt spørsmålet ville bli reist:

Vi har på den ene side den framgangsmåte at vi som regjering øver press overfor regjeringen i samarbeidslandene. Jeg tror ikke det alltid er den

¹⁵ Dette ble fremholdt til tross for at man allerede i 1984 la vekt på å knytte bistanden sterkere til menneskerettighetene (jf. kap. 4).

¹⁶ Koigi wa Wamweres familie tok seg senere over til Tanzania og dro derfra videre til København og Oslo. Den 13. februar 1987 ble familien gjenforenet, en begivenhet som fikk bred dekning i norsk massemedia (se blant annet *Dagbladet* 18.2.1987).

¹⁷ *Dagbladet* 17.2.1987.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Dagbladet* 18.2.1987.

beste vei å gå. Vi mennesker er ikke så forskjellige. Man liker ikke å bli fortalt av andre hva man skal gjøre.²⁰

Slike uttalelser viser at norske myndigheter åpenbart gikk inn for å holde en lav profil overfor kenyanske myndigheter. Den tidligere norske bistandsministeren, Vetlesen, har også kommet med uttalelser som klart viser at andre hensyn enn situasjonen for menneskerettighetene var avgjørende for norsk politikk overfor Kenya på slutten av 1980-tallet. Hun hevdet at en av årsakene til at norske myndigheter forsøkte å holde en lav profil overfor Kenya bunnet i at det på samme tidspunkt brygget opp til konflikt med Sri Lanka.²¹ Vetlesens planlagte besøk til Sri Lanka i perioden 4.-11. april 1987 ble avlyst.²² Ifølge srilankiske myndigheter passet ikke tidspunktet.²³ De var åpenbart misfornøyd med norsk kritikk av situasjonen for menneskerettighetene i landet, og at Norge hadde gitt tilflukt for en rekke opposisjonelle tamiler.²⁴ I tillegg sto Norge i et

²⁰ Stortingstidende 1986-87: 2518. Stoltenbergs svar på spørsmål fra Kåre Kristiansen (Kristelig Folkeparti) i Stortingets spørretime den 11. mars 1987.

²¹ Samtale med Vetlesen 16.3.1994.

²² *Klassekampen* 26.3.1987; samtale med Vetlesen 16.3.1994; *Vårt Land* 26.3.1987. Allerede i mai 1985 stilte stortingsrepresentant Svein Alsaker (Kristelig Folkeparti) spørsmål om ikke bistanden til Sri Lanka burde opphøre på grunn av bruddene på menneskerettighetene (*Aftenposten* 9.4.1987). Flere tamilske asylsøkere oppfordret norske myndigheter til å kutte bistanden til Sri Lanka. Under en rundreise i Europa og Nord-Amerika kom Nedumaran, lederen for et tamilsk parti i den indiske delstaten Tamil Nadu, med en henstilling til vestlige donorer om å stanse utviklingshjelpen til Sri Lanka. Han hevdet at bistanden fra utlandet ble misbrukt og gjorde det mulig for regimet å intensivere borgerkrigen mot tamilbefolkningen (*Aftenposten* 16.12.1986). Lederen av den norske landstudien av Sri Lanka, Gunnar Sørbo, karakteriserte bruddene på menneskerettighetene som grove og systematiske (*Aftenposten* 9.4.1987; se kap. 4). Landstudien anbefalte derfor å holde tilbake all norsk bistand til Sri Lanka (*Sri Lanka: Landstudie og vurdering av norsk bistand* 1987). Av hensyn til de som nøt godt av hjelpen valgte den norske regjeringen ikke å følge anbefalingen om å holde tilbake all offentlig bistand, ifølge Vetlesen. Vetlesen hevdet at opprettholdelse av en stabil og langsiktig bistand måtte gå foran hensynet til menneskerettighetene (*Aftenposten* 4.9.1987).

²³ *Adresseavisen* 26.3.1987.

²⁴ Det kunne heller ikke utelukkes at Sri Lankas regjering var misfornøyd med at Norge var en av forslagsstillerne bak en FN-resolusjon om menneskerettighetssituasjonen i landet (*Adresseavisen* 26.3.1987; *Klassekampen* 26.3.1987). Vetlesens statsbesøk ble gjennomført i desember 1987. Under besøket ga president Junius Jayewardene uttrykk for en viss bitterhet over at Sri Lanka var blitt så sterkt kritisert fra internasjonalt hold i spørsmål om menneskerettighetene: "Sri Lanka er i en krigssituasjon. Krig og menneskerettigheter kan ikke kombineres", uttalte den 82-årige statssjefen (*Aftenposten*

kriseforhold til et annet hovedsamarbeidsland, Pakistan.²⁵ Det kunne dermed se ut som Norge var i ferd med å legge seg ut med flere av hovedsamarbeidslandene. Norske myndigheter kunne komme i en situasjonen hvor en rekke av Norges hovedsamarbeidsland ikke lenger ønsket norske bistandsmidler. Vetlesen la også vekt på at dersom Norge førte en hard politikk overfor Kenya, kunne andre land i Afrika komme til å solidarisere seg med president Moi. Dette kunne isolere Norge i forhold til øvrige afrikanske land. Norge burde dessuten gå i takt med andre likesinnede giverland, som Canada, Danmark, Nederland og Sverige.²⁶ Ifølge Vetlesen hadde Norge allerede blitt stående alene med sin politikk overfor Sri Lanka.²⁷ Norske myndigheter ønsket ikke at noe tilsvarende skulle skje overfor Kenya.²⁸

Norsk presse fortsatte imidlertid fokuseringen på bruddene på menneskerettighetene i Kenya, særlig i forbindelse med, og i kjølvannet av, president Moïses besøk i USA.²⁹ Overskrifter som "Grov tortur i Moïses fengsler", "Uønsket i Norge", "Kenyansk dobbeltmoral" sto på trykk i pressen.³⁰ Om ikke norske myndigheter ville ta opp menneskerettighetene med den kenyanske presidenten, gjorde Amnesty Internationals norske avdeling og et norsk pressekorps det klart at de ville gjøre sitt ytterste for å konfrontere Moi med et omfattende materiale om tortur, mishandling og fengslinger uten lov og dom, når han etter planen kom til Norge i september.³¹

15.12.1987). President Jayewardene karakteriserte den norske kritikken av bruddene på menneskerettighetene i Sri Lanka som absurd: "Nonsens, men vi bryr oss ikke om den", hevdet han under et møte med norske pressefolk i Colombo (*Aftenposten* 17.12.1987). Han uttalte videre: "Hva er egentlig menneskerettigheter i krig? Det er bedre om dere passer deres egne saker enn å blande dere inn i våre. Døm oss ikke! Jeg vil gjerne si til dere i Norge: Døm oss ikke på en måte som dere selv ikke vil dømmes på. Sitt ikke der i lenestolene deres og bare kritiser, dere som har en så problemfri tilværelse, her må vi forsøke å gjøre en jobb" (*Ibid.*).

²⁵ Samtale med Vetlesen 16.3.1994.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Den 10. april 1987 vedtok den norske regjeringen at varebistanden og importstøtten til Sri Lanka skulle opphøre fra 1988. Dette var første gang norske myndigheter gikk inn for å redusere bistanden til et hovedsamarbeidsland på grunn av omfattende brudd på menneskerettighetene (*Ibid.*).

²⁸ Vetlesen til *Bergens Tidende* 1.7.1987.

²⁹ Se kap. 3.

³⁰ Henholdsvis i *Dagbladet* 14.3.1987; *Dagbladet* 11.4.1987; *Aftenposten* 23.4.1987.

³¹ *Dagbladet* 11.4.1987.

Den negative fokuseringen på Kenya i norsk presse førte til misnøye hos kenyanske myndigheter. I mai 1987 dro den kenyanske utenriksministeren, Elijah Mwangale, på besøk til Norden. Ifølge en rapport fra *Reuter* var hensikten å lodde stemningen forut for president Moïse planlagte statsbesøk i september.³² Under besøket tilbakeviste Mwangale påstandene om grov tortur og omfattende brudd på menneskerettighetene. Han innrømmet imidlertid at tortur hadde forekommet i kenyanske fengsler, men fastholdt at torturen hadde skjedd mot myndighetenes viten og at overgriperne hadde fått sin straff.³³ Mwangale sparte ikke på kruttet da han møtte norsk presse og påsto at det ble drevet den reneste hetskampanje mot den kenyanske regjeringen.³⁴ Han hevdet at var det eksilkenyanere som sto bak en organisert bakvaskelseskampanje og at vestlige media ble utnyttet av denne gruppen. Årsaken til at enkelte eksilkenyanerne kom med ærekrenkende beskyldninger mot den kenyanske regjeringen, var et forsøk på å oppnå internasjonal anerkjennelse, ifølge Mwangale.³⁵ Den kenyanske utenriksministeren erklærte full krig mot kenyanere i eksil.³⁶ “Du er Kenyas største fiende”, utbrøt Mwangale da han fikk se Wamwere under pressekonferansen i Oslo.³⁷ Ifølge utenriksministeren var ikke Wamwere en politisk flyktning, men en sabotør og en landssviker. Kenyanske myndigheter ønsket derfor at Wamwere skulle utleveres til Kenya.³⁸ Den kenyanske ambassadøren i Sverige, Samuel Stevenson Ruoro (som også var sideakkreditert til Norge), hevdet at han ville overlevere papirer til den norske og svenske regjering med krav om utlevering av Wamwere og

³² *Weekly Review* 15.5.1987. Dette var for å unngå at presidentens besøk i Norden skulle bli overskygget av “pinlige” spørsmål angående menneskerettighetene, slik tilfellet hadde vært under besøkene i USA og England i mars 1987, jf. også kap. 3.

³³ *Dagbladet* 21.7.1987; *Daily Nation* 18.5.1987. Det kan se ut som denne innrømmelsen kostet Mwangale utenriksministerposten. Til tross for sterke utspill til forsvar av kenyansk politikk, fikk Mwangale strykkarakter da han kom hjem. Han ble innkalt til KANUs disiplinærkomité, anklaget for å ha kommet med uttalelser som hadde brakt partiet og dets ledere i vanry. Han ble senere degradert til landbruksminister (*Aftenposten* 3.6.1987).

³⁴ *Dagbladet* 11.5.1987.

³⁵ *Daily Nation* 13.5.1987.

³⁶ *Daily Nation* 18.5.1987; *Standard* 18.5.1987.

³⁷ *Dagbladet* 11.5.1987.

³⁸ *Aftenposten* 2.6.1987; *Weekly Review* 15.5.1987.

Andrew Ngumba.³⁹ Moi ville imidlertid gjennomføre besøket til Norden og ta til motmæle mot beskyldningene om grov tortur og vold i Kenya.⁴⁰

Aktivitetene til kenyanere i eksil, og da spesielt Wamwere, var stadig i fokus i kenyanske medier i denne perioden.⁴¹ Norske myndigheter forsøkte hele tiden å innta en forsonlig holdning overfor kenyanske myndigheter, og forsikret gjentatte ganger at de ikke hadde noe å gjøre med den negative pressedekningen av Kenya i Norge.⁴² Statsminister Gro Harlem Brundtland viste til i et intervju med *Daily Nation* at man i Norge var vant til å ha en fri diskusjon. Norske myndigheter kunne derfor ikke stoppe skriveriene i norsk presse.⁴³ Kenyanere i eksil hadde dessuten den samme rett til ytre seg i media som andre norske borgere. Dette ville imidlertid ikke endre det faktum at Norge hadde et tett samarbeid med Kenya, ifølge den norske statsministeren. Hun fremholdt at Norge ikke hadde planer om vesentlige endringer i den norske bistanden til Kenya.⁴⁴ Dette ble bekreftet da *Kenya: Landstudie og vurdering av norsk utviklingshjelp* ble offentliggjort den 30. juni 1987.⁴⁵ Den norske bistandsministeren slo fast at Kenya fortsatt skulle

³⁹ Ngumba, tidligere assisterende minister, parlamentsmedlem og borgermester i Nairobi, dro til Sverige i eksil i 1986 etter beskyldninger om økonomiske misligheter. Ngumba var siktet for å ha underslått penger i Rural Urban Credit Finance Co. Ltd. (*Weekly Review* 15.5.1987). Han ble også siktet for å tilhøre den forbudte organisasjonen *Mwakenya*, etter at han skal ha uttalt, til *Svenska Dagbladet* i mars 1987, at han tilbød seg å lede den forbudte organisasjonen (*Weekly Review* 27.3.1987).

⁴⁰ *Daily Nation* 18.5.1987.

⁴¹ Se blant annet *Standard* 18.5.1987; *Standard* 15.6.1987.

⁴² At norske myndigheter ønsket å holde en lav profil illustrerer norske myndigheters avslag på forespørselen fra Fredskorpsorganisasjonen i Kenya (FKOK) i 1987 om å arrangere et seminar for å ta opp den omdiskuterte politiske situasjonen. Avslaget ble begrunnet med at fokusering på menneskerettigheter, karakterisert som sensitive spørsmål, kunne ødelegge forholdet mellom giverland og mottakerland. Fredskorpsarbeideren Helge Hvoslef karakteriserte NORADs håndtering av saken som en sensurvennlig linje, en praksis han hevdet kunne føres tilbake til Wajir-saken. Han så på hendelsene som parodien på det norske prinsippet om mottakerorientert bistand. Fungerende sjef i NORAD, Sven Holmsen, hevdet at man var klar over at menneskerettighetssituasjonen var svært "delikat". Han ville likevel ikke kalle det selvsensur. Ifølge Holmsen måtte man måtte ta hensyn til realitetene i landet, siden den fremste oppgaven tross alt var å hjelpe de fattige (*Dagbladet* 27.5.1987).

⁴³ *Daily Nation* 14.6.1987.

⁴⁴ *Ibid.* Brundtland var i Kenya både i september 1986 og i juni i 1987, begge gangene i egenskap av formann i FN's miljøvernkommisjon. President Moi hadde ikke anledning til å møte den norske statsministeren (*Dagbladet* 18.8.1987).

⁴⁵ *Aftenposten* 1.7.1987; *Arbeiderbladet* 1.7.1987. Studien ble gjennomført av Chr. Michelsens Institutt i Bergen på oppdrag av Utenriksdepartementet.

være et hovedsamarbeidsland for norsk utviklingshjelp. Hun vedgikk at det var kritikkverdige forhold i Kenya, men at dette også var tilfelle i andre av Norges hovedsamarbeidsland.⁴⁶ Landstudien var imidlertid kritisk både i forhold til den skjeve inntektsfordelingen og situasjonen for menneskerettighetene. Ifølge Vetlesen ville både fordelingspolitikken og menneskerettighetene bli drøftet med kenyanske myndigheter i forbindelse med landprogramdrøftingene, ettersom disse aspektene var med på å danne forutsetningene for et lands status som hovedsamarbeidsland.⁴⁷ Det ble imidlertid påpekt at man måtte være varsom med å legge press på et samarbeidsland, slik at det ikke nærmet seg en slags rekolonialisering.⁴⁸ Det ble i 1987 likevel ikke gjennomført politiske drøftinger mellom Norge og Kenya som forutsatt i forbindelse med landanalysen.⁴⁹ Vetlesen har senere hevdet at landanalysen var en viktig pådriver i utviklingen av det spente forholdet mellom Norge og Kenya.⁵⁰

I slutten av juli 1987 offentliggjorde Amnesty International rapporten *Kenya: Torture, Political Detention and Unfair Trials*.⁵¹ Ifølge denne rapporten ble det begått omfattende brudd på menneskerettighetene i Kenya. Den viste blant annet til en rekke politiske forsvinninger og fengslinger uten lov og dom. Rapporten fikk stor oppmerksomhet i vestlig presse.⁵² Kenyanske myndigheter karakteriserte rapporten som en kulminasjon av angrepene fra Vesten.⁵³ Den fikk også bred omtale i Norge⁵⁴ og ser ut til å ha hatt langt større sprengkraft enn den norske landstudien. Rapporten ble etterfulgt av et skred av oppslag i norsk presse som rettet søkelyset mot den negative menneskerettighetssituasjonen i Kenya. En rekke aviser krevde

⁴⁶ Studien skulle danne grunnlag for en nærmere behandling i departementet, og være utgangspunkt for den videre utformingen av samarbeidet.

⁴⁷ *Arbeiderbladet* 1.7.1987; se også kap. 4.

⁴⁸ *Aftenposten* 1.7.1987; *Arbeiderbladet* 1.7.1987.

⁴⁹ St. meld. nr. 61 1987-88: 28.

⁵⁰ Ifølge Vetlesen kom det lite godt ut av disse landanalysene. Hun fremholdt at dette ikke var enestående for Kenya; landstudiene bidro også til friksjon i forholdet til andre land, som eksempelvis India. Vetlesen hevdet at landstudien fikk større virkning når det gjaldt Kenya, fordi forholdet allerede var anspent. På embetsmannsplan i Kenya ble denne studien, i henhold til Vetlesen, oppfattet som en ren provokasjon både når det gjaldt fokus på den skjeve fordelingssituasjonen og når det gjaldt menneskerettighetsspørsmål (samtale med Vetlesen 16.3.1994).

⁵¹ *Aftenposten* 22.7.1987.

⁵² Jf. kap. 3.

⁵³ *Weekly Review* 24.7.1987.

⁵⁴ Se blant annet *Aftenposten* 22.7.1987; *Bergens Tidende* 22.7.1987; *Klassekampen* 22.7.1987.

nå stopp i den norske bistanden til Kenya og at norske myndigheter burde avlyse president Mois besøk til Norge.⁵⁵ Flere norske aviser kom med sterke ytringer som: "Despot gjest hos kong Olav", "Mois brutale massakre", "Moi stjal 20 milliarder" og "40 000 barn i kenyanske fengsler".⁵⁶

Med bakgrunn i oppslagene i pressen oppfordret en rekke politikere norske myndigheter til å avlyse statsbesøket til den kenyanske presidenten.⁵⁷ Den tidligere bistandsministeren, Brusletten, hevdet at hun ikke ville ha invitert Moi om hun hadde visst det hun visste om ham nå.⁵⁸ Arbeiderpartiregjeringen erklærte at de ikke hadde ansvaret for invitasjonen av den kenyanske presidenten. Invitasjonen lå allerede på bordet da regjeringen overtok.⁵⁹ Norske myndigheter så imidlertid ingen grunn til å avlyse det forestående statsbesøket. Stoltenberg hevdet at man ville ta opp menneskerettighets situasjonen med kenyanske myndigheter på en "klar og åpen måte".⁶⁰ Vetlesen understreket at den norske regjeringen ikke hadde planer om å fremsette trusler om å trekke tilbake bistanden fra Kenya.⁶¹

Den 17. august kom meldingen om at Kenyas statssjef hadde utsatt sitt besøk til Norge og Sverige.⁶² Den kenyanske utenriksråden, Kiplagat, hevdet at kenyanske myndigheter hadde avlyst besøket på grunn av den fiendtlige holdningen som var utvist av den norske og svenske regjeringen.⁶³

⁵⁵ I juli 1987 kom Wagalla-massakren frem i media etter at Bjørndal redegjorde for massakren i norsk radio (se kap. 4).

⁵⁶ Henholdsvis i *Dagbladet* 21.7.1987; *Bergens Tidende* 22.8.1987; *Dagbladet* 6.8.1987; *Verdens Gang* 4.8.1987.

⁵⁷ Også enkelte forskere mente at norske myndigheter burde markere seg sterkere når det gjaldt situasjonen for menneskerettighetene i Kenya: "Mois besøk bør brukes til å ta opp menneskerettighetssituasjonen i landet. Vi kan ikke ha et hovedsamarbeidsland der den politiske opposisjonen forfølges. Norge bør si klart fra om at vi vil vurdere situasjonen" (Bård-Anders Andreassen til *Bergens Tidende* 25.7.1987).

⁵⁸ *Dagbladet* 22.7.1987.

⁵⁹ *Bergens Tidende* 25.7.1987. Besøket ble klarlagt mot slutten av regjeringsperioden til koalisjonsregjeringen (Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet) i 1986. Brusletten (Kristelig Folkeparti) var da bistandsminister.

⁶⁰ *Dagbladet* 21.7.1987.

⁶¹ *Bergens Tidende* 25.7.1987.

⁶² *Dagbladet* 18.8.1987.

⁶³ Besøket til Danmark ble avlyst på grunn av det forestående ekstraordinære Folketingsvalget, mens besøket til Finland og Romania ble gjennomført som planlagt.

When a person invite you to his home and starts hurling abuses at you before you go, certainly you can not take that as a friendly invitation. After 25 years of fruitful co-operation with Scandinavian countries, it is disappointing that those governments could turn around and start tarnishing Kenya's image.⁶⁴

Til tross for at kenyanske myndigheter hadde tilbakevist påstandene i norsk presse, hadde anklagene mot Kenya fortsatt. Den kenyanske presidenten fryktet at han under besøket kunne risikere demonstrasjoner og pressekampanjer, siden hverken norske eller svenske myndigheter kunne garantere at slike aksjoner ikke ville inntreffe. Kenyanske myndigheter så derfor ingen annen utvei enn å utsette besøket.⁶⁵ Både norske og svenske myndigheter beklaget utsettelsen, og ifølge Utenriksdepartementets pressetalsmann sto den norske invitasjonen ved lag.⁶⁶ Utsettelsen betydde i realiteten at besøket var skrinlagt for godt.

Saken tok en ny vending da norsk-kenyaneren Sammy Korir sto frem i norske media og titulerte seg som en spesiell sendemann for president Moi. På Dagsrevyen den 22. august 1987 og på en pressekonferanse dagen etter truet Korir med å bryte de diplomatiske forbindelsene med Norge. Korir sa selv at han handlet på vegne av den kenyanske regjeringen, med instruksjoner fra den kenyanske utenriksråden Kiplagat.⁶⁷ Korir hevdet at kenyanske myndigheter vurderte å si nei til norsk utviklingshjelp.⁶⁸ Etter planen skulle Vetlesen på et gjenbesøk til Kenya den 14. september 1987. Korir påsto at Vetlesen ikke lenger var velkommen til Kenya.⁶⁹

Både de kenyanske myndighetene i Nairobi og den kenyanske ambassadøren, Ruoro, benektet at Korir hadde noe som helst å gjøre med den kenyanske regjeringen. De ba norske myndigheter om å ignorere mannen.⁷⁰ Kiplagat gjorde det klart at kenyanske myndigheter som en ansvarlig regjering ikke overlot noe ansvar til en kjeltring som Korir.⁷¹ Til

⁶⁴ *Weekly Review* 28.8.1987.

⁶⁵ *Daily Nation* 18.8.1987.

⁶⁶ *Bergens Tidende* 19.8.1987.

⁶⁷ *Dagbladet* 24.8.1987.

⁶⁸ *Dagbladet* 23.8.1987.

⁶⁹ Korir hevdet å ha hatt samtaler på politisk nivå med den norske regjeringen. Dette ble avvist av den norske utenriksministeren, Stoltenberg, som også fremholdt at det var president Moi som hadde utsatt besøket, ikke Norge (*Dagbladet* 24.8.1987).

⁷⁰ *Dagbladet* 24.8.1987; *Standard* 22.8.1987; *Weekly Review* 28.8.1987.

⁷¹ *Weekly Review* 28.8.1987. Kiplagat vedgikk at Korir hadde ringt ham. Han trodde at Korir bare var en som var interessert i hva som skjedde hjemme i Kenya. Ifølge *Weekly Review* ville den norske journalisten Einar Lunde ha oppdaget at Korir var en kjeltring

tross for at Korirs utspill var tvilsomme, kunne Ruoro få dager senere likevel meddele at den norske bistandsministeren ikke var velkommen til Kenya.⁷² Ifølge Ruoro var årsaken at Vetlesen var negativt innstilt overfor Kenya, og måten Bistandsdepartementet hadde arbeidet med kenyanske spørsmål på.⁷³ Det var imidlertid liten tvil om at det var Norges "manglende interesse" for president Daniel arap Moi Norges-besøk som var hovedårsaken. Den norske bistandsministeren stilte seg uforstående til utspillet fra den kenyanske ambassadøren. Vetlesen hevdet at dersom det fantes en negativ holdning til Kenya i Norge, sto i alle fall ikke den norske regjeringen bak den.⁷⁴

Kenyanske ministre fortsatte sine angrep på Norge. Særlig var de oppbrakt over avisoppslaget i norsk presse som hevdet at det satt 40 000 barn i kenyanske fengsler. "It is the height of absurdity. It verges on insanity", hevdet den kenyanske industriministeren Robert Ouko.⁷⁵ Under statsbesøket i Finland, i begynnelsen av september, gjentok kenyanske myndigheter sine anklager mot norske og svenske myndigheter. Den kenyanske utenriksministeren, Zachary Onyonka, hevdet at de så gjennom fingrene med at pressen publiserte absurde artikler om Kenya. Onyonka antydte at Kenya kunne komme til å nekte å motta bistand fra Norge og Sverige. Det var ikke tilstrekkelig at den norske og svenske regjeringen påsto at de ikke hadde noe å gjøre med skriveriene i pressen, hevdet Onyonka.⁷⁶ Dersom den skandinaviske pressen fortsatte å angripe Kenya, kunne det også bli aktuelt å bryte de diplomatiske forbindelsene:

They have to choose between these dissidents and the Kenyan government. Kenya is no colony. Nobody can come and tell us how we should run our internal affairs.⁷⁷

dersom han hadde forsøkt å verifisere Korirs utsagn. *Weekly Review* spurte på lederplass om dette var en glipp eller en del av den norske propagandaen mot Kenya (*Ibid.*).

⁷² Samme dag sto Korir frem på Dagsrevyen den 25. august 1987 og hevdet at han hadde vært med å planlegge en kidnapping av Wamwere. Kidnapperne skulle bringe Wamwere tilbake til Kenya før president Moi dro til Norge. Det var meningen at de skulle kapre et fly til London, hvor Wamwere skulle være med. Deretter skulle de bringe flyet videre til Tanzania (*Dagbladet* 26.8.1987). Korir hevdet at han var blitt misbrukt av kenyanske myndigheter. På grunn av dårlig samvittighet hadde han avslørt planene (*Weekly Review* 4.9.1987).

⁷³ *Dagbladet* 26.8.1987.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *Weekly Review* 11.9.1987.

⁷⁶ *Dagbladet* 5.9.1987.

⁷⁷ *Weekly Review* 11.9.1987.

Særlig var kritikken rettet mot Norge. Noe av årsaken til dette kan ha vært at svenske myndigheter valgte en mer forsonlig profil og beklaget offisielt den negative pressedekningen.⁷⁸ Ifølge den norske bistandsministeren la svenske myndigheter et visst press på norske myndigheter om å gjøre noe liknende.⁷⁹ Norske myndigheter motsatte seg dette, og gjentok at de ikke hadde mandat til å gripe inn overfor pressen. På spørsmål fra kenyansk presse om norske myndigheter hadde planer om å korrigere de feilaktige opplysningene, viste ambassadør Bog til at pressen var absolutt fri og at regjeringen ikke kunne blande seg inn. Da han ble spurt om han var enig eller uenig i opplysningene som var kommet frem i media ville ikke Bog gi noen kommentar.⁸⁰

Til tross for at norske myndigheter valgte å forholde seg relativt passive til presseoppslagene var det en rekke nordmenn som tok til motmæle og stilte spørsmål ved den norske pressens troverdighet i Kenya-dekningen.⁸¹ Arne Tostensen og Mukhisa Kituyi berømmet norsk media for å ha satt fokus på menneskerettighetssituasjonen i Kenya. De anså ikke kritikk av veldokumenterte brudd på menneskerettighetene som utidig innblanding i et lands indre anliggender, men et uttrykk for at man tok Kenya på alvor, som en likeverdig samarbeidspartner. Tostensen og Kituyi påpekte at dette

⁷⁸ Tom Engdahl, chargé d'affaires ved den svenske ambassaden i Nairobi, hevdet at det var få fiendtlige artikler i svensk presse. Ifølge Engdahl var artiklene i norsk presse et norsk problem (*Daily Nation* 1.9.1987). Engdahl sendte senere et brev til kenyansk presse, hvor han gjentok de svenske synspunktene og hevdet: "It is not my intention to enter into a debate with the media, but when information is totally misleading, some corrections should be put forward" (*Standard* 15.9.1987). Svenske myndigheter vedgikk likevel at det fantes noen fiendtlige artikler i svensk presse og ville "därför nu söka bidra till en mera balanserad syn på ett land med vilket vi bedriver omfattande biståndssamarbete nära nog alltsedan det blev självständigt i 1963", skrev den svenske ambassadøren i Nairobi, Arne Fälthelm ("Kenya är en ljuspunkt i Afrika" i *Svenska Dagbladet* 10.9.1987). Artikkelen ble også referert til i kenyansk presse (*Daily Nation* 15.9.1987; *Standard* 15.9.1987).

⁷⁹ Samtale med Vetlesen 16.3.1994.

⁸⁰ *Daily Nation* 1.9.1987.

⁸¹ Jakob Trodal i Norsk Luthersk Misjonssamband hevdet at: "Bilete av tilhøva i Kenya er ikkje så svart-kvitt som ein kan få inntrykk av gjennom norske massemedia, men mykje meire nyansert og komplisert", og la til at arbeidsforholdene for misjonen var førsteklasses (*Dagen* 4.7.1987). Han hevdet at det var ingen grunn til å så tvil om Amnesty-rapporten om brudd på menneskerettighetene, men at det var helt misvisende å skildre Daniel arap Moi som tyrann og despot. Administrerende direktør i Norconsult, Odd S. Holm, uttalte til NTB at: "Hvis alle afrikanske land skulle under lupen i mediene på samme måte som Kenya, ville de færreste komme bedre fra det. Det er noe galt med proporsjonene her" (*Bergens Tidende* 5.7.1987). Uttalelsene ble også referert i kenyansk media, se *Standard* 13.9.1987.

også var i tråd med norsk bistandspolitikk.⁸² Likevel rettet de oppmerksomhet mot hva de karakteriserte som overtramp, som historien om de 40 000 barna i kenyanske fengsler og om tyverier i milliard-klassen.⁸³ Det ble hevdet at slike historier kunne bidra til undergrave pressens troverdighet og dermed underbygge kenyanske myndigheters påstander om at den norske pressen var uetterrettelig og fordomsfull.⁸⁴ Disse artiklene fikk også oppslag i kenyanske media under overskriften "We were cheated about Kenya, says Norwegian press".⁸⁵ Til tross for artiklene i norsk presse som bidro til en nyansering av situasjonen, oppfordret kenyanske politikere norske myndigheter om å komme med en unnskyldning.⁸⁶ Så lenge norske myndigheter ikke kom med en offisiell beklagelse bidro dette neppe til å bedre forholdet mellom de to landene.

Etter et urolig år, med intens utenlandsk oppmerksomhet om den politiske situasjonen i landet og kritikk av brudd på menneskerettighetene, inntok Kenya i begynnelsen av 1988 en langt mer anonym plass på verdenskartet.⁸⁷ Forholdet mellom norske og kenyanske myndigheter var fortsatt anspent, men de vennskapelige forbindelsene var gjenopprettet, i alle fall på overflaten.⁸⁸ Høsten 1988 kom det opp en rekke saker som igjen kom til å skjerpe forholdet mellom Norge og Kenya. Nok en gang gikk det rykter om at kenyanske agenter var i Norge for å likvidere Wamwere.⁸⁹ Den tidligere Korir-affæren kom i et nytt lys ettersom

⁸² *Bergens Tidende* 29.8.1987; *Dagbladet* 4.9.1987.

⁸³ De poengterte at det var snakk om 40 000 barn som over en 18-års periode hadde sonet sammen med sine mødre. Det angivelige tyveriet på 20 milliarder kroner beløp seg til 8,7 milliarder kroner, ifølge *Financial Review* (27.7.1987). Dette omfattet både lovlige og ulovlige deponeringer (*Bergens Tidende* 29.8.1987).

⁸⁴ President Moi anklaget den nordiske pressen for å bruke eksilkenyanere som kilder for sine reportasjer om forholdene i Kenya (*Weekly Review* 11.9.1987). Også de to norske professorene Kåre Lindqvist og Per Løkken, ved veterinærfakultetet på Universitetet i Nairobi, antydte i et intervju at eksilkenyanere kunne være viktige kilder til desinformasjonen i norsk presse som de karakteriserte som uheldig og uverdigg (*Standard* 28.8.1987).

⁸⁵ *Standard* 5.9.1987.

⁸⁶ *Standard* 6.9.1987.

⁸⁷ Ifølge et notat fra den norske ambassaden i Nairobi skal den internasjonale kritikken, særlig fra USA og England, ha gitt resultater. Rapporten viste til at det i siste halvdel av 1987 var langt færre arrestasjoner og interneringer med hjemmel i sikkerhetslovene enn det hadde vært tidligere på året ("Kenya ved årsskiftet" 20.1.1988).

⁸⁸ *Dagbladet* 9.8.1988.

⁸⁹ *Arbeiderbladet* 17.10.1988.

overvåkningspolitiet nå tok saken alvorlig.⁹⁰ Overvåkningspolitiet bekreftet at det var koblet inn og at saken var under etterforskning og at personer var innkalt til avhør.⁹¹ Etter en totalvurdering kom overvåkningspolitiet til at de avhørte personene ikke var kommet for å forberede et attentat mot Wamwere.⁹²

De nye opplysningene førte igjen til oppslag om Kenya i norsk presse med krav om å redusere eller stoppe bistanden til Kenya.⁹³ Igjen ga medias oppmerksomhet rundt forholdene i Kenya grunnlag for politisk debatt:

Forfølgelsen av Koigi wa Wamwere er bare det siste eksempelet på Kenyas mange brudd på menneskerettighetene og lovløse opptreden i andre land. Vår u-hjelp har som prinsipp å støtte og styrke menneskerettighetene, og vi kan ikke fortsette med Kenya som hovedsamarbeidsland uten at vi selv bryter dette prinsippet.⁹⁴

Kjell Magne Bondevik (Kristelig Folkeparti) tok opp saken i Stortinget og ønsket å vite hvordan norske myndigheter ville forholde seg til Kenya som samarbeidsland på bakgrunn av de fremkomne opplysningene i pressen. Utenriksminister Stoltenberg viste til at norske myndigheter allerede hadde reagert mot overgrepene i Wajir. Etterforskningen angående kenyanske statsborgeres virksomhet i Norge pågikk fremdeles. Stoltenberg la vekt på

⁹⁰ *Dagbladet* 19.10.1988.

⁹¹ *Arbeiderbladet* 17.10.1988. En av de mistenkte personene skulle ha forklart til politiet at det var sendt en agentgruppe til Norge på vegne av den kenyanske presidenten for å kartlegge bevegelsen til opposisjonspolitikeren og flyktningen Wamwere. Ifølge egne utsagn var de lovet store summer for å rydde ham av veien. En annen av de avhørte kenyanerne hadde kommet til Norge som asylsøker under navnet Bairam Makoha, tidligere leder for NCCK, viste seg å være en annen person ved navn Simon Mulamas. Den "ekte" Makoha befant seg fortsatt i Kenya. Mannen sa da at han var agent for kenyansk sikkerhetspoliti, med oppdrag om å likvidere Wamwere. Mannen ble likevel senere sluppet fri. I følge det norske overvåkningspolitiet var det ikke grunnlag for forvaring (*Aftenposten* 18.10.1988; *Arbeiderbladet* 17.10.1988; *Bergens Tidende* 18.10.1988; *Dagsrevyen* 17.10.1988).

⁹² *Arbeiderbladet* 20.10.1988.

⁹³ Se blant annet *Klassekampen* 20.10.1988; *Verdens Gang* 21.10.1988. Den 18. oktober 1988 kunne *Aftenposten* bringe utdrag fra boken til Jostein Bjørndal. Det ble blåst liv i den fire år gamle saken (jf. kap. 4). Igjen ble oppmerksomhet rettet mot brudd på menneskerettighetene i Kenya. Norske myndigheter ble minnet på unnfalldenheten i forbindelse med Wagalla-massakren.

⁹⁴ Stortingsrepresentant Theo Koritzinsky (Sosialistisk Venstreparti) til *Dagbladet* 19.10.1988.

at bistandssamarbeidet med Kenya ga Norge muligheter til å ta opp menneskerettighetene med kenyanske myndigheter. Disse spørsmålene ville bli satt på dagsordenen under landprogramforhandlingene. Han insisterte på at de fremkomne opplysningene ikke ville få noen konsekvenser for det norsk-kenyanske samarbeidet.⁹⁵

Det anstrengte forholdet til kenyanske myndigheter medførte at den norske representasjonen i Nairobi jobbet under vanskelige kår.⁹⁶ Norges ambassadør i Kenya, Dahl, ble flere ganger innkalt til den kenyanske presidenten og utskjelt for at man i Norge tillot Wamwere å drive opposisjonell virksomhet. Det var ved flere anledninger demonstrasjoner mot den norske ambassaden i Nairobi. Demonstranter hadde også forsøkt å ta seg inn i ambassaden. Dahl hevder at han flere ganger ba Utenriksdepartementet om instruksjoner om hvordan han skulle forholde seg overfor kenyanske myndigheter. Den eneste veiledning han fikk var at forholdet mellom Norge og Kenya var godt; Norge hadde ikke på noen måte brutt internasjonale regler, og i Norge hadde alle full talerett.⁹⁷ Dahl kom i en presset stilling mellom norske og kenyanske myndigheter, med en følelse av ikke å bli forstått i Norge. Han ble så frustrert at han i et intervju med *Bergens Tidende* hevdet at det ville være en lettelse om Wamwere kunne slutte med sin politiske virksomhet fra Norge.⁹⁸ Dahl hevdet at Kenya hadde blitt ensidig behandlet og urettferdig uthengt i norsk presse. Ifølge Dahl var det "helt på jorden" å betegne Kenya som et diktatur. Tvert imot var Kenya et av de minst diktatorstyrte landene i Afrika.⁹⁹

Den norske ambassadørens uttalelser ble møtt med sterke reaksjoner fra pressen og de politiske miljøene i Norge. En rekke aviser, politikere og forskere krevde at den norske ambassadøren ble hjemkalt.¹⁰⁰ I motsetning til den svenske ambassadøren, som i 1987 hevdet at Kenya var et lyspunkt i Afrika, hadde ikke Dahl sine foresatte i ryggen. Han hadde gått lenger enn hva norske myndigheter kunne akseptere. Ifølge Utenriksdepartementets

⁹⁵ Stortingstidende 1988-1989: 3674.

⁹⁶ Dahl kom til Kenya som ambassadør rett over nyttår i 1988. Dahl hevder at relasjonene til kenyanske myndigheter var vanskelig fra første dag (samtale med Dahl 15.3.1994).

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ *Bergens Tidende* 19.10.1988. Tidligere på året hadde også en rekke norske u-hjelpsekspertene i Kenya kommet med liknende synspunkter om den belastningen de syntes Koigi wa Wamweres aktiviteter utgjorde i relasjonen mellom Norge og Kenya og at den norske pressen overdrev og svartmalte forholdene i Kenya (*Aftenposten* 12.3.1988).

⁹⁹ *Bergens Tidende* 19.10.1988.

¹⁰⁰ *Bergens Tidende* 20.10.1988; *Dagbladet* 20.10.1988.

pressetalskvinne, Sigrid Romundset, ble uttalelsene betraktet som ambassadørens personlige kommentarer. Hun støttet likevel Dahl i at dersom man sammenliknet med de nærmeste nabostatene kom ikke Kenya så aller verst ut.¹⁰¹ Utenriksminister Stoltenberg gikk hardere ut og irettesatte Dahl fra Stortingets talestol. Han fastslo at norske myndigheter var av en ganske annen oppfatning enn hva Dahl hadde gitt uttrykk for.¹⁰² Hvor oppbrakt Stoltenberg var, kom frem da Dagsrevyen ba han om å kommentere saken. Han valgte å sitere Jobs bok (kapitel 13, vers 5): "Om dere bare ville tie stille! Da kunne dere regnes som vise".¹⁰³

I begynnelsen av november 1988 var det landsomfattende demonstrasjoner rettet mot opposisjonelle i Kenya. Den tidligere parlamentsrepresentanten, Kimani wa Nyoike, var blitt arrestert og siktet for å ha tilknytning til kenyanske dissidenter i eksil. Arrestasjonen utløste en bølge av massive fordømmelser av kenyanske opposisjonelle.¹⁰⁴ I forbindelse med demonstrasjonene ble det organisert folkemøter med taler av fremtredende kenyanske politikere. Det ble rettet kraftige angrep på opposisjonelle i Kenya og i eksil. Den kenyanske viseministeren Shariff Nassir hevdet på et folkemøte i Vest-Kenya at Kenya burde bryte forbindelsene med de land som huset kenyanske opposisjonelle. Nassir fremholdt at disse landene ikke burde få lov til å gi honning med den ene hånden og gift med den andre.¹⁰⁵ På et annet folkemøte i Othaya oppfordret helseministeren, Mwai Kibaki, asyl-land til å utvise opposisjonelle, slik at de kunne stilles for retten i Kenya.¹⁰⁶ Særlig var kritikken og demonstrasjonene rettet mot de tre eksilkenyanerne Koigi wa Wamwere, Andrew Ngumba og Ngugi wa Thiong'o som holdt til henholdsvis i Norge, Sverige og England. Det ble laget dukker av eksilkenyanerne, og under en demonstrasjon i Mombasa ble de kastet i sjøen. I Wamweres hjemby Nakuru ble det brent likkister som skulle symbolisere brenning av Wamwere.¹⁰⁷

Demonstrasjonene var imidlertid først og fremst en del av den kenyanske regjeringens kamp mot opposisjonelle. Eksilkenyanerne ble satt i

¹⁰¹ *Dagbladet* 20.10.1988.

¹⁰² Ifølge Dahl måtte det ha kostet utenriksministeren mye bry å være så moderat som han var. Stoltenberg hadde nok ønsket å gå enda lengre, siden Dahl uttalte seg stikk i strid med departementets syn i denne saken (samtale med Dahl 15.3.1994).

¹⁰³ *Aftenposten* 21.10.1988.

¹⁰⁴ *Bergens Tidende* 8.11.1988; *Weekly Review* 4.11.1988; *Weekly Review* 11.11.1988.

¹⁰⁵ *Bergens Tidende* 15.11.1988.

¹⁰⁶ *Ibid.*

¹⁰⁷ *Weekly Review* 11.11.1988.

sammenheng med omfattende streiker og uroligheter som foregikk på universitetene. Utspillene kan også ses på som et press, særlig rettet mot de skandinaviske land, slik at de ikke skulle ta imot flere politiske flyktninger. Kritikken fra kenyanske myndigheter var likevel ikke spesielt rettet mot norske myndigheter. Dette til tross for at en rekke kenyanske politikere kom med direkte angrep på den svenske og norske regjeringen. På et møte i Nakuru oppfordret lokale ledere den kenyanske regjeringen om å etterforske hvorvidt skandinaviske representanter i Nairobi bisto opposisjonelle. Den kenyanske utenriksråden, Kiplagat, reagerte imidlertid på dette utspillet og viste til at kenyanske myndigheter hadde et godt forhold både til Norge og Sverige.¹⁰⁸

Demonstrasjonene fikk også oppmerksomhet i Norge, både i pressen og i etermediene. Ifølge Utenriksdepartementets pressetalskvinne, Sigrid Romundset, så man fra norsk side ingen grunn til å reagere mot demonstrasjonene som var rettet mot Norge og Wamwere, og viste til at dersom kenyanske myndigheter ønsket å ta opp denne saken med Norge ble det ventet at dette ble gjort gjennom diplomatiske kanaler. Kenyanske myndigheter kom ikke med formelle krav om utlevering av Wamwere.¹⁰⁹

Den 18. november 1988 dro en norsk delegasjon til Kenya i forbindelse med de årlige programforhandlingene.¹¹⁰ Norske myndigheter undertegnet den 24. november en avtale med kenyanske myndigheter for den neste fireårsperioden. Avtalen hadde en ramme på til sammen 800 millioner kroner. Ifølge statssekretær Arne Arnesen i Departementet for utviklingshjelp, var det ingen tegn som tydet på at den politiske situasjonen i Kenya var forverret på en slik måte at det ville bli aktuelt å redusere den norske bistanden til Kenya. Han viste til at Norge hadde vært i Kenya siden 1964 og at bistanden fungerte godt. Ifølge Arnesen hadde forhandlingene foregått i en vennlig atmosfære uten å være påvirket av det noe kjølige politiske forhold mellom de to landene. Han innrømmet likevel: "Å si at spenningen nå er over, er dog å ta for sterkt i".¹¹¹ Arnesen uttrykte håp om at de politiske samtalene mellom den norske delegasjonen og det kenyanske

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ *Bergens Tidende* 15.11.1988.

¹¹⁰ *Dagbladet* 17.11.1988. Den norske journalisten Morten Fyhn, som dro sammen med den norske delegasjonen for å dekke forhandlingene, ble anholdt av det kenyanske fremmedpolitiet, men ble sluppet fri få timer før avtalen mellom kenyanske og norske myndigheter ble undertegnet. Den umiddelbare reaksjonen fra utenriksminister Stoltenberg var "uakseptabel behandling", mens Dahl karakteriserte hendelsen som en "bagatell og en misforståelse" (*Aftenposten* 25.11.1988).

¹¹¹ *Aftenposten* 25.11.1988.

utenriksdepartementet hadde bidratt til å bedre forholdet mellom landene. Arnesen avviste overfor den norske pressen at reduksjonen av den norske bistanden med 10 millioner kroner var et uttrykk for norsk misnøye når det gjaldt rettssikkerheten og menneskerettighetenes stilling i Kenya. Reduksjonen bunnet ene og alene i den norske budsjettsituasjonen.¹¹²

De første månedene i 1989 var det liten oppmerksomhet om Kenya i Norge. I Kenya var det også liten oppmerksomhet om kenyanere i eksil. Forholdet mellom de to landene var imidlertid fortsatt noe anspent, og det var også demonstrasjoner utenfor den norske ambassaden i Nairobi i 1989.¹¹³ Våren 1989 ble det igjen tilløp til ordkrig mellom norske og kenyanske myndigheter. I Kenya gikk det rykter om at Koigi wa Wamwere, fra sin base i Norge, hadde produsert løpesedler med kritikk av den kenyanske regjeringen. Løpesedlene skulle, ifølge den kenyanske ministeren Joseph Kamotho, ha blitt distribuert i Kiambu, Nairobi og en rekke andre byer.¹¹⁴ Politikere over hele landet fordømte politiske dissidenter i utlandet og oppfordret kenyanske myndigheter til å bryte forbindelsene med Norge.¹¹⁵ Statssekretæren ved presidentens kontor,¹¹⁶ Joseph arap Leting, fastslo at uttalelsene fra fremtredende kenyanske politikere dels var gitt i kraft av deres stillinger som ledere for regjeringspartiet KANU og dels som representanter for regjeringen. Leting hevdet at regjeringen ville ta disse anmodningene opp til vurdering før regjeringen tok en endelig avgjørelse.¹¹⁷ En rekke norske opposisjonspolitikere reagerte kraftig på utspillene fra de kenyanske politikerne. Både Carl I. Hagen (Fremskrittspartiet) og Theo Koritzinsky (Sosialistisk Venstreparti) krevde at Norge nå burde bryte bistandsforbindelsene med Kenya på grunn av brudd på menneskerettighetene og den stadige fordømmelsen av Norge som

¹¹² *Ibid.* Theo Koritzinsky hevdet at å opprettholde den norske bistanden til Kenya var uttrykk for dobbeltmoral. Han viste til at SV var det eneste partiet som i innstillingen fra utenrikskomiteen foreslo at Kenya burde opphøre som hovedsamarbeidsland (*Dagbladet* 1.12.1988).

¹¹³ Samtale med Dahl 15.3.1994.

¹¹⁴ *Weekly Review* 12.5.1989.

¹¹⁵ *Ibid.* Viseminister Sharif Nassir gikk særlig hardt ut og anmodet den kenyanske regjeringen om å bryte de diplomatiske forbindelsene både med Norge og Sverige. Nassir hadde også tidligere oppfordret kenyanske myndigheter til å avbryte de diplomatiske forbindelsene med land som huset kenyanske asylsøkere som kritiserte regjeringen. Han ble imidlertid irettesatt av president Moi da han foreslo at Kenya burde bryte de diplomatiske forbindelsene med Finland, et land som ifølge presidenten var betraktet som en av landets beste støttespillere (*Ibid.*).

¹¹⁶ *Minister of State in the Office of the President.*

¹¹⁷ *Weekly Review* 12.5.1989.

tillot ytringsfrihet for kenyanske flyktninger.¹¹⁸ Det ble imidlertid ikke til mer enn meningsutvekslinger i pressen.

Rett før den kenyanske utenriksministerens besøk i Norge i november 1989, ble Koigi wa Wamweres bok *Kenya — selvstyre uten frihet* publisert. I tillegg til å rette skarpe skyts mot det kenyanske regimet var boken svært kritisk til den norske regjeringens unnfallende holdning, både når det gjaldt å protestere på omfattende brudd på menneskerettighetene i Kenya og holdningen overfor eksilkenyanere i Norge. Anders Breidlid¹¹⁹ håpet at den nye norske borgerlige regjeringen ville rette opp den tidligere Arbeiderpartiregjeringens unnfallenhet. Ifølge Breidlid var det grunn til å regne med at boken ville skape bistandspolitiske og diplomatiske komplikasjoner.¹²⁰

Den 21. november 1989 kunne den norske utenriksministeren Kjell Magne Bondevik ønske den kenyanske utenriksministeren, Robert Ouko, velkommen til Norge. Ifølge Dahl var forholdet mellom Norge og Kenya i ferd med å bedre seg i denne perioden. Dahl hevder at Ouko trolig hadde fått instruksjoner om å forsøke å normalisere situasjonen. Dahl var selv med på alle Oukos møter i Oslo; Koigi wa Wamwere ble ikke nevnt en eneste gang under besøket.¹²¹

Den 22. november 1989 tok Paul Chaffey (Sosialistisk Venstreparti) opp saken i Stortinget.¹²² Han mente norske myndigheter burde protestere mot bruddene på menneskerettighetene i Kenya eller sette i verk konkrete tiltak for å bruke bistanden som redskap i et forsøk på å bedre situasjonen. Utenriksminister Bondevik avviste Chaffeys forslag og sa at det var uaktuelt å sette i verk slike tiltak. Han la vekt på at Norge gjennom bistandssamarbeidet hadde gode muligheter til å føre en dialog med

¹¹⁸ *Verdens Gang* 11.5.1989.

¹¹⁹ Breidlid var på dette tidspunktet ansatt ved Bislett Høyskolesenter. Han ble formann i støttegruppen for Koigi wa Wamwere, som ble opprettet umiddelbart etter at arrestasjonen av Wamwere ble kjent høsten 1990.

¹²⁰ *Vårt Land* 21.11.1989.

¹²¹ Samtale med Dahl 15.3.1994. Under Oukos besøk i Oslo demonstrerte kenyanere i Canada mot Moisis politikk og brudd på menneskerettighetene. Demonstrasjonene fikk bred dekning i kanadisk media. Etter oppslagene i kanadisk presse truet kenyanske myndigheter med å stenge det kanadiske høykommissariatet i Nairobi (*Dagbladet* 27.12.1989). Ifølge *Weekly Review* hadde USA på samme tidspunkt gjort det klart at bistanden til Afrika ville gjøres avhengig av om landene respekterte menneskerettighetene (24.11.1989; se også kap. 3). I et innlegg i *Dagbladet* den 27. desember stilte Wamwere et spørsmål til norske myndigheter om hvorfor de ikke valgte å følge USAs eksempel og satte betingelser for bistanden til Kenya.

¹²² Stortingstidende 1989-1990: 697-698.

kenyanske myndigheter. Han fant ikke grunnlag for å holde tilbake deler av bistanden:

Vi vil i stedet aktivt bruke bistandssamarbeidet med Kenya til å påvirke utviklingen i en gunstig retning. Jeg kan opplyse at det både gjennom multilaterale bevilgninger og gjennom bilaterale bevilgninger over bistandsbudsjettet ytes midler til menneskerettighetsarbeid, også rettet mot Kenya.¹²³

Ifølge Bondevik hadde man dessuten fra kenyansk side akseptert å drøfte menneskerettighetene som en del av bistandsarbeidet.¹²⁴ Breidlid holdt fast på sin kritikk av norske myndigheter og hevdet at det var skammelig hvordan norske myndigheter systematisk hadde vendt det døde øret til, og at en fremtredende opposisjonell som Koigi wa Wamwere faktisk hadde blitt aktivt motarbeidet av de norske myndighetene. Frykt for represalier fra Moi var øyensynlig grunnen til dette, ifølge Breidlid.¹²⁵ Personlig sekretær i Utenriksdepartementet Hilde Johnson tilbakeviste påstanden om at norske myndigheter hadde vist unnfallenhet:

Vår bistand til landet gir oss anledning til å føre en kritisk dialog med kenyanske myndigheter. Vi fører en kontinuerlig dialog med Kenya, der forhold som gjelder menneskerettighetene tas opp fortløpende. Norsk utviklingshjelp tar i første rekke sikte på å komme de fattigste gruppene til gode. Disse ville bli rammet dersom Norge, på grunn av president Moiss politikk, skulle stanse hjelpen til landet. Det er derfor ikke aktuelt. Dette er det også bred enighet om i Stortinget. Vår bistand vil fortsette, selv om det i en del av våre hovedsamarbeidsland vil kunne reises spørsmål både med hensyn til den demokratiske situasjon og menneskerettighetene. Vår holdning må være at vi hjelper disse landene, samtidig som vi forsøker å påvirke landets ledelse til en linje som bedre ivaretar demokratiske prinsipper og menneskerettigheter.¹²⁶

Forut for arrestasjonen av Koigi wa Wamwere i 1990, var det forholdsvis harmonisk i de kenyansk-norske forbindelsene. Drapet på den kenyanske utenriksministeren Ouko i februar 1990, og den pågående debatten med krav om flerpartistyre var saker som fikk bemerkelsesverdig liten plass i norske medier i forhold til den plass Kenya hadde hatt i norske medier i

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ *Ibid.*

¹²⁵ *Dagbladet* 4.12.1989.

¹²⁶ Johnson i et innlegg i *Dagbladet* 4.12.1989.

årene før.¹²⁷ Opptøyene sommeren 1990 fikk imidlertid en viss publisitet.¹²⁸ Sammen med de andre nordiske land sendte Norge en note til den kenyanske regjeringen hvor det ble uttrykt bekymring for situasjonen. Det ble også fremholdt og at fortsatt undertrykkelse av demokratiske rettigheter kunne svekke Kenyas stilling i de nordiske land og påvirke opinionen når det gjaldt å bistå Kenya.¹²⁹ Presset fra Norge var likevel ikke sterkere enn fra andre land. Da kenyanske myndigheter anklaget nykolonialister i andre lands tjeneste for å stå bak uroen, var ikke kritikken spesielt rettet mot Norge.¹³⁰

Nyheten om arrestasjonen av Wamwere fikk imidlertid stor oppmerksomhet i Norge. Et nærmest samlet norsk pressekorps og flere stortingspolitikere krevde at norske myndigheter protesterte overfor kenyanske myndigheter.¹³¹ Hvilken interesse saken vakte i Norge kan hele 85 artikler om saken bare i oktober i avisene *Aftenposten*, *Dagbladet* og *Verdens Gang* være en indikasjon på.¹³² I de tre kenyanske avisene, *Daily Nation*, *Kenya Times* og *Standard* ble det skrevet mer enn 100 artikler om saken den samme måneden. Da det ble kjent at norske myndigheter engasjerte seg i saken, uttalte flere kenyanske politikere til kenyansk presse at Kenya nå burde bryte forbindelsene med Norge. "Let Norway keep its Kronor" var omkvedet i kenyansk presse.¹³³

Årsakene til de til dels kraftige utspillene og kravene om markering i de to land må også ses i lys av ulike persepsjoner.

Bilder av "hverandre"

Norske persepsjoner

Det er sagt om Wamwere at aldri tidligere har en politisk flyktning fått så lett tilgang til norsk presse og så lett innpass i norske

¹²⁷ Se kap. 2.

¹²⁸ *Aftenposten* 11.7.1990; *Bergens Tidende* 13.7.1990.

¹²⁹ Jf. kap. 3.

¹³⁰ *Bergens Tidende* 16.7.1990; *Daily Nation* 14.7.1990.

¹³¹ *Aftenposten* 19.10.1990; *Bergens Tidende* 17.10.1990; *Dagbladet* 15.10.1990.

¹³² For å sette oppmerksomheten rundt saken i relieff, kan det bemerkes at i det løpet av fem uker høsten 1986 ble det skrevet én artikkel om Kenya i norske aviser (*Vaage* 1987: 59).

¹³³ *Standard* 12.10.1990.

regjeringskorridorer.¹³⁴ I Norge var han en sentral talsmann for utvikling av demokrati i Kenya i denne perioden. Med status som flyktning hadde Wamwere praktisk talt de samme rettighetene som en norsk borger. Han hadde oppholdstillatelse, arbeidstillatelse og full anledning til å drive politisk virksomhet så lenge han holdt seg innenfor norsk lov. Han fikk reisedokumenter og kunne reise til alle land unntatt Kenya. Bundet av internasjonale flyktningekonvensjoner hverken kunne eller ville norske myndigheter begrense Wamweres aktiviteter, selv om disse skapte slitasje i forholdet mellom de to landene. Norske myndigheter tok likevel i en viss forstand konsekvensen av den belastningen han utgjorde.

Våren 1987 var han foreleser på forberedelseskurs for norske fredskorpsarbeidere og NORAD-eksperter på vei til Afrika. Wamwere hevdet at norske myndigheter satt en stopper for denne virksomheten av "politiske grunner".¹³⁵ Det var fra norsk side et ønske om å få en mer balansert presentasjon av Kenya.¹³⁶ Wamwere sa selv "I am biased".¹³⁷ Wamwere hevdet at han etter dette kunne merke en holdningsendring i NORAD og i Departementet for utviklingshjelp. Politiske flyktninger som var politisk aktive ble, ifølge Wamwere, betraktet som en torn i øyet av norske myndigheter.¹³⁸

Hva var årsaken til at norske myndigheter som hadde lagt vekt på å holde en lav profil overfor kenyanske myndigheter, valgte å markere seg såpass kraftig i Wamwere-saken høsten 1990? Mye av årsaken ser ut til å ha ligget i presset fra norsk opinion.

Som nevnt innledningsvis ble det ifølge Tvedt bare tegnet ett bilde av Kenya i norske aviser i denne perioden. Tvedt hevder at norske oppfatninger om den ikke-europeiske verden på 1970- og 1980-tallet var forenklet og led under en dikotomisering av perspektivet. Han mener at dette preget norsk bistandspolitikk, den norske holdningen til menneskerettighetene, så vel som det bildet av Kenya norske aviser fremstilte på slutten av 1980-tallet. Tvedt forklarer dette med en teori om at Kenya ble sett gjennom et filter (av flere mulige) for å skape en arena for oversiktlig moralsk kamp mellom det gode og det onde. Filteret bidro til å etablere moralsk entydighet der ute, som kontrast til tvetydigheten her hjemme, samtidig som det bekreftet det rådende verdensbilde og perspektiv: "Denne tentative teorien om dette bildets entydighet og politiske potens bør

¹³⁴ Samtale med Dahl 15.3.1994.

¹³⁵ Wamwere 1989: 156.

¹³⁶ Samtale med Dahl 15.3.1994; samtale med Skjæveland 12.9.1994.

¹³⁷ Samtale med Tveite 14.3.1994.

¹³⁸ Wamwere 1989: 156.

kunne testes mot et mye større empirisk materiale og ved hjelp av andre metoder”.¹³⁹ Det var ikke Tvedts prosjekt å teste dette bildets politiske potens, eller foreta en analyse av årsakene til det diplomatiske bruddet mellom Norge og Kenya. Han hevder likevel at et ensidig negativt bilde som hadde “full oppslutning; alle politiske retninger syntes bildet var rett”, utvilsomt bidro til Kenyas brudd med Norge.¹⁴⁰ Men som vist ovenfor var det faktisk ikke et så entydig negativt bilde av Kenya i norske aviser på slutten av 1980-tallet.¹⁴¹ Siden pressebildet av Kenya i Norge ikke var entydig og når hverken norske myndigheter eller diplomati sluttet opp om dette angivelige entydige bildet er det kanskje mer interessant å se på hvorvidt og på hvilken måte de negative artiklene likevel fikk politisk gjennomslagskraft;¹⁴² for de fleste artiklene om Kenya fokuserte på det

¹³⁹ *Ibid.*: 195-196.

¹⁴⁰ Tvedt 1993: 171.

¹⁴¹ Artiklene i *Aftenposten* i perioden 1987-1990, kan i forhold til Tvedts analyse, ses på som et kildeanalytisk supplement. Tvedt har ingen henvisninger til artikler i *Aftenposten*, avisen nevnes bare når han ramser opp hvilke aviser som ligger til grunn for analysen. Dersom man ser bort fra artikler om kenyanske idrettsutøvere, sto det i denne perioden 55 artikler om Kenya i *Aftenposten*. Tvedt ønsket ikke å inkludere artikler om idrettsutøvere i sin analyse, “fordi ingen av dem forsøker å drøfte eventuelle forbindelser mellom individuelle idrettsbragder og Kenyas samfunnssystem eller regjeringspartiets, KANUs, sin politikk” (Tvedt 1993: 174). Men artikler som “Lille Kenya mot resten av verden — med Kenya som klar favoritt” (*Aftenposten* 14.9.1988) og “Kenyanerne er psykisk meget sterke” (*Aftenposten* 14.3.1989) tegner like fullt et annet og langt mer positivt bilde av Kenya. Av de 55 artiklene i *Aftenposten* Tvedt har valgt å inkludere i sin analyse handler i alt 16 artikler om helt andre forhold, om kenyansk historie og kultur som for eksempel artikkelen “Namwar-spåmann og heksedoktor” (*Aftenposten* 20.2.1988) eller de viser seg å være langt mer nyanserte enn hva Tvedt anfører i sin analyse. (Se også Balsvik 1994: 351-355).

¹⁴² Hva var imidlertid årsaken til denne plutselige norske oppmerksomheten om Kenya i denne perioden? Som vist i kapittel 3 begynte også det internasjonale samfunnet å fokusere på Kenya utover på 1980-tallet. Siden Kenya lenge hadde vært betegnet som et lyspunkt i Afrika, ble skuffelsen desto større da det ble slått hull på denne myten (jf. kap. 3). Det er også blitt antydnet at årsaken til norsk medias dekning av Kenya mot slutten av 1980-tallet var tidligere fortelser, jf. Wagalla-massakren. Media ville derfor prøve “å gjøre godt igjen” med et ekstra “hardkjør” mot slutten av perioden (Lunde 1991: 128). At Kenya ble det man kan karakterisere som en “sak” i norsk media på slutten av 1980-tallet kan også ha andre årsaker. Det kan ha sammenheng med sakens karakter og det preg av farse den etterhvert fikk. Kenya tilfredsstilte mediernes krav til dramaturgieffekt og det medieforskerne betegner som nyhetskriterier (Allern 1992: 19-20; Galtung & Ruge 1965). Når en nyhet først har kommet frem i lyset, blir de også i større grad fulgt opp senere av andre medier. Muligheten til personifisering øker nyhetsverdien (Allern 1992: 19). Wamwere var en familiemann og en talsmann for kjente verdier som demokrati, menneskerettigheter og frihet. Det

negative og på bruddene på menneskerettighetene. De negative artiklene førte åpenbart til irritasjon på kenyanske side, men kanskje hadde de negative artiklene om Kenya større virkning når det gjaldt å legge press på norske myndigheter. Det er likevel vanskelig å måle hvilken faktisk innflytelse pressen har på politiske beslutningsprosesser.¹⁴³ Hans-Henrik Holm hevder at den politiske beslutningsprosess har endret seg de siste årene og da særlig i forhold til utenrikspolitiske spørsmål:

Det er fra mediene, at både regjering, folketing og befolkning får både kendsgerninger og meninger, og det er gjennom mediene debatten om hvad der sker og hvad der kan gøres, foregår.¹⁴⁴

Dette poenget illustreres av det faktum at de politiske utspillene i forhold til Kenya oftest kom som et resultat av oppslag i pressen. Norske myndigheter ser ut til særlig å ha vært opptatt av folks oppslutning om bistandspolitikken. Med jevne mellomrom har Departementet for utviklingshjelp i en årrekke gjennomført omfattende spørreundersøkelser for å kartlegge opinionsutviklingen, andre departementer har ikke hatt det samme behovet for stadig å måtte rettfærdiggjøre sin eksistens med galluptall.¹⁴⁵ Utenriksminister Stoltenberg antydde allerede i 1987 at presset fra opinionen kunne komme til å få konsekvenser for norsk politikk overfor Kenya:

Myndighetene må vurdere folks reaksjoner når det gjelder bistand til Kenya. Hvis det blir voldsom motstand mot hjelp til Kenya er det grenser

ble dermed lett å ta stilling til hvem som var "the bad guys", og disses fremste representant var følgelig president Moi. Denne dikotomien var fremtredende i den delen av pressen som fokuserte på de negative aspektene i Kenya. Tvedt har karakterisert dette som en kamp mellom det gode og det onde (1993: 179). Det faktum at Sri Lanka ikke tilfredsstilte nyhetskriteriene, er blitt gitt som en viktig forklaring på hvorfor norsk media ikke lenger var opptatt av landet. Dette til tross for at bruddene på menneskerettighetene i denne perioden syntes å være langt mer graverende enn i Kenya. Forum for utviklingsjournalistikk arrangerte høsten 1990 et møte i Oslo med tittelen "Sri Lanka mot nasjonalt selvmord?". Her ble blant annet spørsmålet om hvorfor man i norsk presse ikke lenger var opptatt av Sri Lanka tatt opp. NRKs Asia-korrespondent, Martin Lone, hadde følgende svar: 1) Det skjedde store ting andre steder i verden, 2) Publikum var lei av elendighetsrapporteringen, 3) Situasjonen i Sri Lanka oppfylte ikke mediens krav til dramaturgieffekt (altså nyhetskravene) (*Aftenposten* 6.12.1990).

¹⁴³ Holsti 1992: 67.

¹⁴⁴ Holm 1991: 11.

¹⁴⁵ Ringdal 1987: 184.

for hvor langt vi kan stå på det. Det kan svekke folks generelle holdning til u-hjelp.¹⁴⁶

Utover på 1980-tallet ser det ut til å ha vært en voksende opinion mot Kenya i Norge, i hvert fall hvis pressens skrivelser defineres som et uttrykk for folks holdninger. En rekke stortingspolitikere markerte også en stadig mer kritisk holdning til Kenya. Ifølge Dahl så det etterhvert ut til å bli politisk populært i Norge å innta en negativ holdning til Kenya. Dahl hevder at hele bruddet synes å bære preg av at det var et press fra opinionen og fra enkelte politiske kretser som forårsaket at norske myndigheter gikk så langt som de gjorde i forhold til Kenya i 1990.¹⁴⁷ Den norske regjeringen ble i tillegg gjentatte ganger konfrontert med sin unnfalighet i forbindelse med Wagalla-massakren i 1984. Da det ble kjent i Norge at Wamwere var blitt arrestert, oppsto det et ikke ubetydelig press mot norske myndigheter. Presset ble særlig stort på grunn av den fremtredende plass sakens hovedperson, Koigi wa Wamwere, hadde fått i norsk media. Dette til tross for at, som blant andre Tomm Kristiansen har påpekt, Wamwere aldri har vært den samlede folkefører for opposisjonen som norske medier har fremstilt ham som.¹⁴⁸ Det ble umiddelbart opprettet en egen støttegruppe for Wamwere som drev med omfattende lobbyvirksomhet for å få norske myndigheter til å sette i verk sanksjoner overfor kenyanske myndigheter.¹⁴⁹ Vraalsen avviser imidlertid at presset fra opinionen var avgjørende for norske myndigheters reaksjoner i forbindelse med Wamwere-saken, men medgir at det er en grense for hvor langt man kan gå imot opinionen. Det kan se ut som denne grensen ble nådd høsten 1990. Selv om norske myndigheter hadde ønsket å holde en lav profil gjorde situasjonen det vanskelig. Det kunne lett ha blitt oppfattet som ettergivenhet og gitt dårlig politisk utbytte. Ifølge Vraalsen måtte man reagere før det var for sent og hevder at norske myndigheters assistanse til Wamwere høsten 1990 var en rettslig og moralsk plikt, spesielt siden han var politisk flyktning i Norge. Vraalsen avviser kategorisk at norske myndigheter blandet seg inn i Kenyas indre anliggender.¹⁵⁰

Med kjennskap til de turbulente forholdene internt i Kenya på denne tiden, og med tanke på friksjonen som allerede eksisterte mellom Norge og Kenya, burde ikke norske myndigheter ha visst at en sterk markering i

¹⁴⁶ *Bergens Tidende* 24.8.1987.

¹⁴⁷ Samtale med Dahl 15.3.1994.

¹⁴⁸ Kristiansen 1994: 107.

¹⁴⁹ Samtale med Breidlid 18.3.1994.

¹⁵⁰ Samtale med Vraalsen 17.3.1994.

denne saken kunne utløse et diplomatisk brudd? Eller var det slik at norske myndigheter "ønsket" å provosere frem et brudd, fordi Kenya hadde blitt en innenrikspolitisk belastning? Vraalsen avviser påstander om at norske myndigheter på noen måte ønsket å provosere frem et brudd.¹⁵¹ Ifølge Dahl hadde det imidlertid kommet en rekke antydninger fra kenyanske myndigheter om at dersom Norge kjørte maksimalt ut i denne saken, ville det gå mot et brudd. I så fall ville norske myndigheter få begrensede muligheter til å følge opp saken videre. Dette formidlet den norske ambassaden til sine foresatte i Oslo.¹⁵² Ifølge Vraalsen trodde UD at man kunne gå langt uten at det ville føre til så sterke kenyanske reaksjoner.¹⁵³ I prosessen frem mot bruddet var det imidlertid uklart hvor Wamwere var blitt arrestert.¹⁵⁴ I ettertid kan en rekke uavhengige kilder dokumentere at han ble arrestert i Kenya og ikke kidnappet i Uganda slik Wamwere selv har hevdet. Dersom han ble arrestert i Kenya, hadde han brutt de norske asylreglene, i og med han ikke hadde frasagt seg sin status som politisk flyktning i Norge. Om dette hadde vært kjent for norske myndigheter, ville de neppe følt den samme moralske og politiske forpliktelse til å markere seg såpass kraftig overfor kenyanske myndigheter i denne saken. Norsk utenrikstjeneste ble dermed stilt overfor et avveiningsproblem mellom hensynet til korrekt diplomati og behovet for en sterk markering, og valgte en sterk markering. Kristiansen har oppsummert norske myndigheters handlemåte slik:

Ambassadør Dahl skriver rapport til UD i Oslo, men der er ministerens stol tom. Syse-regjeringens utenriksminister Kjell Magne Bondevik er på besøk i New York. I hans sted fungerte Tom Vraalsen, Senterpartiets statsråd i bistandsdepartementet. Vraalsen er en av Norges dyktigste ambassadører med store kunnskaper om Afrika. Han har dessuten lang trening i følsomt diplomati i den tredje verden. Den perfekte mann for situasjonen, bort sett fra en ting: Vraalsen har hengt bort diplomatdressen. Han sitter i Bistandsdepartementet som politiker med mandat til å uttrykke sitt politiske temperament, uten innpakning. Tom Vraalsen tar nå oppgjøret med Kenya. Senterpartiet trenger en god utenrikspolitisk markeringssak.¹⁵⁵

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² Samtale med Dahl 15.3.1994.

¹⁵³ Samtale med Vraalsen 17.3.1994.

¹⁵⁴ Jf. kap. 1.

¹⁵⁵ Kristiansen 1994: 108.

At norske myndigheter valgte å gå såpass kraftig ut mot kenyanske myndigheter på et tidspunkt da omstendighetene rundt saken fortsatt var uklare ser i stor grad ut til å være et resultat av presset fra opinion i Norge. Norske myndigheter fikk tilbakevist påstandene om norsk unnfallenhet og markert at de tok menneskerettighetene på alvor. Det kan likevel ikke tilbakevises at norske myndigheters engasjement også var motivert av et genuint ønske om å bistå Wamwere. Hvorvidt Vraalsens engasjement i denne saken var motivert av Senterpartiets behov for en utenrikspolitisk markerings sak, er vanskelig å teste empirisk. Flere av de norske informantene har imidlertid pekt på dette som et av de underliggende motivene for Vraalsens noe krasse utspill i denne saken.

Kenyanse persepsjoner

Med sin kritiske holdning til kenyanske myndigheter ble Wamwere utvilsomt sett på som en fiende av den kenyanske regjeringen. Han ble første gang internert i september 1975 under president Kenyatta, men ble løslatt etter at Moi overtok presidentembetet i 1978. Han var en erklært sosialist og var kjent for sine høylytte og radikale standpunkter.¹⁵⁶ På begynnelsen av 1970-tallet studerte han i USA.¹⁵⁷ Her hadde han blitt inspirert av afro-amerikanernes politiske kamp.¹⁵⁸ I 1979 ble han innvalgt i parlamentet som representant for valgkretsen Nakuru North. Gjennom sine tre år i parlamentet, 1979-1982, kjempet han for at alle skulle ha mat, klær, husrom, jord og frihet.¹⁵⁹ Wamwere og fire andre radikalere, som satt i parlamentet på 1970-tallet, gikk under betegnelsen "the five weird radicals".¹⁶⁰ I august 1982, i kjølvannet av et mislykket statskupp, ble han igjen fengslet. Han ble holdt i forvaring frem til desember 1984 uten at det ble gitt noen offisiell begrunnelse for interneringen.¹⁶¹ I 1986 stilte Wamwere til suppleringsvalg i parlamentet for Nakuru North, men tapte, noe han hevdet skyldtes valgfusk.¹⁶²

Ifølge *Kenya Times* skulle Wamwere i et intervju og i et brev til redaktøren av avisen ha vedgått å tilhøre den hemmelige organisasjonen

¹⁵⁶ *Weekly Review* 12.9.1990.

¹⁵⁷ *Standard* 19.10.1990.

¹⁵⁸ Wamwere 1989: 23.

¹⁵⁹ *Nairobi Law Monthly* november 1990; Wamwere 1989: 9.

¹⁶⁰ Samtale med Wafula 30.6.1994.

¹⁶¹ *Weekly Review* 12.9.1990.

¹⁶² Wamwere 1989: 147.

Kenya Patriotic Front (KPF) hvis mål var å bekjempe den kenyanske regjeringen.¹⁶³ Han nektet imidlertid for å ha forbindelser til undergrunnsorganisasjonen *Mwakenya*. Wamwere hevdet likevel at han var villig til å gå langt for å velte det sittende regimet og mente at "ikke-voldelig motstand mot Moi er det samme som å tilby seg som kanonføde. Med væpnet motstand kan man ha en sjanse mot Mois stadig økende brutalitet".¹⁶⁴

Det var til stor ergrelse for kenyanske myndigheter at Wamwere fikk innvilget politisk asyl i Norge i 1986, og at han fra sin eksiltilværelse fortsatte sin kampanje mot det han betegnet som Mois tyranni. Wamwere reiste til en rekke land i denne perioden som deltaker på konferanser og møter. Den kenyanske ambassaden i Sverige fulgte utvilsomt med på Wamweres aktiviteter og rapporterte til Nairobi.

Det er sannsynlig at kenyanske myndigheter så på Wamwere som en av nøkkelpersonene som bidro til å piske opp en anti-Moi atmosfære i en rekke vestlige land, spesielt i Norge. Den kenyanske utenriksministeren, Onyonka, uttalte at det var til stor ergrelse for kenyanske myndigheter at dissidenter ble tatt imot med åpne armer i utlandet og at de nærmest uimotsagt fikk fremføre sine synspunkter i pressen.¹⁶⁵ Fra sine tilværelser i eksil drev disse "elementene" politisk propaganda og planla undergravende virksomhet, forfektet Onyonka. Ifølge Onyonka dreide dette seg om to kulturer med ulike verdisystemer. Det var lett å forstå hvorfor Nord og Sør hadde så vanskelig for å bli enige om en ny "internasjonal informasjonsorden", siden man hadde et så diametralt forskjellig syn på massemedias rolle og oppgave, fremholdt Onyonka. Ifølge den kenyanske ministeren var det noe skjevt når det var fritt frem for alle og en hver å uttrykke seg i pressen med all slags løgnaktig propaganda, mens pressen hadde liten interesse for de kenyanske offisielle uttalelsene. Fra kenyansk side var det vanskelig å forstå at norske myndigheter ikke skulle ha mulighet til å styre aktivitetene til utenlandske flyktninger og til å gripe inn overfor pressen. I et notatet fra den svenske ambassaden ble dette forholdet beskrevet slik:

För kenyanskt vidkommande var det vidare helt enkelt omöjligt att inse att en regering ej skulle ha makt och myndighet att styra vissa

¹⁶³ *Kenya Times* 10.10.1990.

¹⁶⁴ Wamwere 1989: 181.

¹⁶⁵ Dette bygger på Onyonkas uttalelser i en samtale med den svenske chargé d'affaires i Nairobi den 19.8.1987 (Notat fra den svenske ambassaden datert 20.8.1987).

förhållanden och dette gällde såväl behandlingen av utländska dissidenter som i fråga om journalister vilka medvetet förvanskar sanningen.¹⁶⁶

Under en samtale mellom tre kenyanske ministre og en representant fra den norske ambassaden i Helsingfors kom det imidlertid frem at kenyanske myndigheter nok var klar over at kritikken av Kenya ikke kom fra den norske regjeringen:

De tre kenyanske statsråder hadde stort sett klart for seg at kritikken i Norge i første rekke kom fra pressens side og det kom egentlig ikke frem spesifisert kritikk av norske regjeringsmedlemmer. Men det er tydelig at bitterheten på offisiell kenyansk hold er stor og den rettes mot Norge som helhet.¹⁶⁷

Innen OAU finnes det avtaler om at man skal ta imot andre lands flyktninger, men på betingelse av at de ikke driver politisk aktiviteter mot sitt hjemland.¹⁶⁸ Dette er nedfelt i *The African Charter on Human and Peoples' Rights* artikkel 21.¹⁶⁹ Individuer som får eksilrett har, ifølge denne artikkelen, ikke lov til å delta i undergravende eller politiske aktiviteter mot sitt opprinnelige hjemland. Slike begrensinger ligger ikke i FN-systemets regelverk, og vil dermed ikke kunne gjøres gjeldende for eksilkenyanere utenfor Afrika.¹⁷⁰ Dette forholdet kan likevel belyse den afrikanske holdningen til slike spørsmål.¹⁷¹

¹⁶⁶ *Ibid.*

¹⁶⁷ Den norske ambassaden i Helsingfors. Notat til Det norske Utenriksdepartementet. "President Mois besøk i Finland". Helsingfors, 4.9.1987.

¹⁶⁸ Samtale med Dahl 15.3.1994.

¹⁶⁹ United Nations 1990.

¹⁷⁰ Det afrikanske charteret har imidlertid ikke trådt i kraft. Kenya har heller ikke signert eller ratifisert charteret, men har ratifisert FNs menneskerettighetskonvensjoner (*Menneskerettighetene i Norges hovedsamarbeidsland 1985*: 49).

¹⁷¹ Wamwere var imidlertid ikke den eneste høylytte opposisjonelle kenyaner i eksil i denne perioden. Andre eksilkenyanere, som Andrew Ngumba og Ngugi wa Thiong'o, drev også omfattende opposisjonsvirksomhet, uten at Kenyas forhold til Sverige og Storbritannia ble satt på spissen på samme måte som til Norge. Ngumba dro imidlertid tilbake til Kenya, da president Moi i 1989 kunngjorde et generelt amnesti for kenyanere i eksil. Wamwere avslo tilbudet og hevdet at han hadde ingenting å beklage overfor kenyanske myndigheter (St. meld. nr. 16 1990-91: 68; *Weekly Review* 12.10.1990). (Ved suppleringsvalget den 29. juli 1994 stilte Ngumba til valg for regjeringspartiet KANU i Mathare Valley, en av Nairobis bydeler. Det hevdtes at han var blitt "kjøpt" av regjeringspartiet fra opposisjonspartiet Ford-Asili (*Daily Nation* 25.6.1994).) Thiong'o dro i eksil til Storbritannia etter at han hadde sittet i fengsel i

Når det i norsk presse ble trykket enkelte artikler som viste seg å være feilaktige eller sterkt tendensiøse var dette med på å underbygge påstandene til kenyanske myndigheter om at den utenlandske pressen var fordomsfull og fiendtlig, ikke minst den norske. At norske myndigheter ikke ville dementere innholdet i slike oppslag, ble fra kenyansk side oppfattet som stilltiende aksept av innholdet. Norske myndigheter ble dermed anklaget for å støtte opp om kenyanske opposisjonelle. I Norge kunne man strengt tatt ha gjort slik som svenskene, som tilbakeviste enkelte oppslag i pressen. I stedet holdt man i Norge fast på at pressen var hundre prosent fri, og at man derfor ikke ville gripe inn overfor den. I en generelt kritisk internasjonal opinion, ble Norge tildelt en rolle som sydebukk.

ett år for å ha skrevet bøker på sitt morsmål kikuyu (Thiong'o 1984). Thiong'o ser heller ikke ut til å ha fått den samme oppmerksomhet som Wamwere fikk i Norge i denne perioden. Storbritannia holdt også en noe lavere profil enn Norge. Dessuten var Storbritannia et land som hadde vesentlig større betydning for Kenya enn Norge.

Konklusjon

Det norske engasjementet i Wamwere-saken og den norske ambassadørens personlige oppmøte i rettslokalet under fremstillingen av Koigi wa Wamwere den 19. oktober 1990 var det som ytre sett utløste den kenyanske beslutningen, tre dager senere, om å bryte de diplomatiske forbindelsene med Norge. Fra kenyansk hold ble Dahls oppmøte utvilsomt oppfattet som en provokasjon. Norske myndigheters noe udiplomatiske atferd i konfliktens mest kritiske fase høsten 1990 bidro ikke til å dempe motsetningene. Den sterke markeringen fra norske myndigheters side ser i stor grad ut til å være et resultat av presset fra norsk opinion. I et slikt perspektiv blir den negative fokuseringen på Kenya i Norge vesentlig for å forstå denne prosessen. Man kan sette frem en hypotese om at hadde ikke presset fra norsk opinion vært så sterkt ville norske myndigheter trolig gått mer varsomt frem, og kenyanske myndigheter ville ikke fått en anledning til å bryte forbindelsene med Norge. Wamwere-saken skal ikke undervurderes som en forklaringsfaktor, og lå under den dramatiske beslutningen. Arrestasjonen av Wamwere og Norges respons var dråpen som fikk begeret til å renne over for kenyanske myndigheter.

Wamwere-sakens betydning skal heller ikke overdrives. I denne studien er det argumentert for at Wamwere-saken var en nødvendig, men ikke en tilstrekkelig forklaringsfaktor på det diplomatiske bruddet. Det var snarere en kulminasjon av friksjon på grunnlag av faktorer som lå lenger tilbake i tid og som hadde ligget og ulmet under overflaten, som blant annet norske myndigheters involvering i Turkwel Gorge.

Norsk politikk overfor Kenya ser likevel i store trekk ut til å ha vært preget av tilbakeholdenhet og en lav profil, i alle fall frem til høsten 1990. Dette illustreres ikke minst av den norske håndteringen av Wagalla-massakren i 1984. Etter at denne saken ble kjent, skulle man kanskje ha forventet en sterkere vektlegging av menneskerettighetene i tråd med de retningslinjer som ble trukket opp i Stortingsmelding nr. 36 1984-85. Prinsippet om langsiktighet i bistandsforbindelsene ser likevel ut til å ha kommet i første rekke også etter 1984. Så lenge bistandssamarbeidet ble opprettholdt var norske myndigheter, og ikke minst de som var stasjonert

i Kenya, avhengig av et godt samarbeid med kenyanske myndigheter.¹ Fra 1988 ble situasjonen for menneskerettighetene tatt opp med jevne mellomrom under bistandsforhandlingene, men dette var ikke et vesentlig moment.² Norske myndigheter ga heller ingen direkte signaler om sterk misnøye med henvisning til menneskerettighetssituasjonen, men i likhet med en rekke andre donorer ble den politiske situasjonen tatt opp på mer generelt grunnlag.³ Menneskerettighetene kom likevel til å stå i sentrum for friksjonen mellom Norge og Kenya. Dette manifesterte seg særskilt i medias fokusering på menneskerettighetsbrudd, som i sin tur la et ekstra press på norske myndigheter, og som var til stor irritasjon for kenyanske myndigheter. Norske myndigheter hadde på sin side ikke kommunisert offisielt eller klart nok at nivået på den fremtidige norske bistanden ville være avhengig av situasjonen for menneskerettighetene. Uenigheten på norsk side om hvorvidt kuttet i den norske bistanden høsten 1990 skyldtes brudd menneskerettighetene eller ikke,⁴ er med på å underbygge Lundes påstander om at norsk menneskerettighetspolitikk lider under “dårlig operasjonalisering” og “uklare ansvarsforhold”.⁵ Det avgjørende er imidlertid hvordan dette ble oppfattet på kenyansk side. Ifølge Wafula ble ikke menneskerettighetene gitt som begrunnelse for kuttet i bistanden,⁶ selv om den generelle oppfatningen i Kenya, særlig slik det ble fremstilt i kenyansk presse, var at Norge reduserte bistanden som en reaksjon på menneskerettighetsbrudd. Selv om dette ikke ble uttrykt eksplisitt fra norsk side, kan det ikke utelukkes at dette var en viktig beveggrunn for kuttet, og at dette også ble fanget opp av kenyanske myndigheter.⁷ En rekke andre donorer var imidlertid langt mer kritiske når det gjaldt brudd på menneskerettighetene og langt mer utvetydige i erklæringene om at fortsatt bistand ville være avhengig av en bedring i menneskerettighetssituasjonen.

Selv om det kan synes som om bistandspolitiske hensyn var avgjørende for utfallet av konflikten, var det i realiteten andre hensyn som ble avgjørende for opphøret av den norske bistanden til Kenya. Uttrekkingen av den norske bistanden var ingen sanksjon overfor Kenya på grunn av brudd på menneskerettighetene, men en direkte konsekvens av det

¹ Samtale med Skjæveland 12.9.1994.

² Samtale med Dahl 15.3.1994; samtale med Skjæveland 12.9.1994; samtale med Wafula 30.6.1994.

³ Samtale med Wafula 30.6.1994.

⁴ Jf. kap. 1.

⁵ Jf. innledningen.

⁶ Samtale med Wafula 30.6.1994; se kap. 1.

⁷ Samtale Skjæveland 12.9.1994.

diplomatiske bruddet: "Hadde ikke Kenya brutt forbindelsene, ville Norge fortsatt ytt bistand til Kenya i dag".⁸

Gnisningene mellom Norge og Kenya på 1980-tallet skyldtes altså en rekke andre forhold enn norsk menneskerettighetspolitikk, selv om spørsmålet om menneskerettighetene utvilsomt var en kilde til friksjon, men på en mer indirekte måte. Dette impliserer også at Lunde, Tvedt og Øyhus' forklaringer om en "dårlig operasjonalisert menneskerettighetspolitikk" og "uklare ansvarsforhold" eller en særskilt og ensidig fordømming av Kenya i Norge, ikke er tilstrekkelige.⁹

Fremstillingen har vist at norske myndigheter ikke utgjorde noen trussel mot Kenyas nasjonale interesser. Derfor var det ikke saklig grunnlag for en så sterk reaksjon fra kenyansk side som et diplomatisk brudd. Det finnes heller ingen presedens i kenyansk utenrikspolitikk for å bryte diplomatiske forbindelser, selv i tilfeller av sterk provokasjon fra andre stater.

Den kenyanske beslutningen om å bryte forbindelsene med Norge må derfor kontekstualiseres og ses i forhold til de indre og ytre omstendighetene som var avgjørende for at kenyanske myndigheter hadde et behov for en markeringssak, og hvorfor nettopp Norge ble gjort til gjenstand for en slik drastisk reaksjonsform.

Det var et *sammenfall* av faktorer som ble avgjørende for at Kenya brøt de diplomatiske forbindelsene med nettopp Norge i 1990. Dette leder frem mot påstanden: Kenyanske myndigheter var i 1990 presset innenfra og utenfra; kenyanske myndigheter hadde behov for en markeringssak; den kom med Wamwere-saken; Norge ble ofret mye på grunn av sin småmaktstatus.

Kenyanske myndigheter under indre og ytre press

Ifølge Øyhus er Kenya en "myk" stat.¹⁰ Betegnelsen er hentet fra økonomen Gunnar Myrdal som hevder at alle utviklingslandene i ulik grad er "myke" stater.¹¹ Kjennetegnene på den "myke" staten er blant annet korrupsjon, ineffektivitet, skjev og svak politisk fundamentering, med et styresett som opererer mer mot folket enn med folket. Den myke staten er

⁸ Samtale med Vraalsen 17.3.1994. Ifølge et prinsippnotat for norsk bistand til Kenya av 6.8.1990, hadde ikke norske myndigheter planer om å avslutte eller i vesentlig grad redusere den fremtidige bistanden til Kenya.

⁹ Se innledningen.

¹⁰ Øyhus 1991: 26.

¹¹ Myrdal 1970: 211.

et resultat av en lang historisk utvikling og skyldes ikke minst kolonialismen. Fordi Kenya, på lik linje med de andre afrikanske "myke" statene, er ung og umoden har Øyhus advart mot å stille for høye moralske krav til en slik stat og mot å sette opp demokrati og respekt for menneskerettigheter som en forutsetning for bistandssamarbeid:

Kenya er som de fleste stater i den Tredje Verden ganske så umodent økonomisk og politisk, men vi hjelper ingen ungdom med å mobbe han til gapestokk og isolasjon. Det er urettferdig og ahistorisk å sammenligne menneskerettigheter og demokratiske rettigheter i afrikanske land med europeiske land.¹²

Ifølge Øyhus er det dessuten et "uomtvistelig faktum" at de brede masser i Norges hovedsamarbeidsland har vist manglende interesse og entusiasme for demokratiet.¹³ Det er, ifølge Øyhus, ikke fordi de ikke tør å protestere eller demonstrere, men fordi et parlamentarisk flerpartidemokrati ikke så lett kan tilpasses de afrikanske samfunnene. Årsakene til dette er at motsetningene i afrikansk politikk i stor grad er horisontale i stedet for vertikale. Det vil si at motsetningene i all hovedsak går mellom etniske grupper og ikke mellom sosiale klasser.¹⁴

Skulle man likevel ikke forvente at Kenya, flere tiår etter frigjøringen, var blitt noe mindre "myk"? Kenya har som en rekke andre stater vært preget av korrupsjon, ineffektivitet og andre av kjennetegnene på den såkalte "myke" staten. Kenya arvet og opprettholdt et administrativt, juridisk og politisk system etter den tidligere kolonimakten Storbritannia. En del av arvegodsset var også et godt utbygd sikkerhetssystem som ble videreført under både Kenyatta og Moi. Dette ble viktige redskap til å holde grepet om og til å undertrykke opposisjonelle elementer. I afrikansk sammenheng må Kenya likevel betegnes som en relativt sterk "myk" stat med et relativt uavhengig juridisk og administrativt apparat, et temmelig

¹² Øyhus 1991: 32.

¹³ *Ibid.*: 29.

¹⁴ Hydén 1988: 20-21. Det skal ikke diskuteres her hvorvidt parlamentarisk flerpartistyre etter vestlig mønster er den best egnede styreform for Kenya. Etter fire år med flerpartistyre vil mange konkludere med at Kenya ikke har blitt særlig demokratisk. Kenya åpnet for flerpartistyre i desember 1991 og gjennomførte året etter det første regulære flerpartivalget siden 1964. Problemer knyttet til etnisitet har vært et viktig hinder for den videre demokratiseringsprosessen. Mutahi Ngunyi hevder at "demokratiet" i Kenya mer bærer preg av pluralistisk fragmentering enn flerpartidemokrati (1993: 48). Situasjonen med hensyn til menneskerettighetene ser heller ikke ut til å ha blitt bedre (se blant annet *News from Africa Watch* desember 1994; *US Department of State* 1994).

stabilt politisk styre og med en forholdsvis god økonomisk utvikling, i alle fall de første tiårene etter uavhengigheten. Som vist i kapittel to var det tegn som tydet på at dette bildet begynte å rakne utover 1980-tallet.

Er det belegg for å hevde at kenyanerne ikke var opptatt av demokrati og menneskerettigheter? Neppe. Tvert imot er det et uomtvistelig faktum, for å bruke Øyhus' egen terminologi, at opposisjon og misnøye tiltok utover på 1980-tallet. Det var et voksende krav om respekt for menneskerettighetene og innføring av flerpartistyre. I 1990 kulminerte misnøyen mot den kenyanske regjeringen. Økonomisk og sosial misnøye falt sammen med at en rekke kirkeledere, deler av juristsamfunnet og en rekke tidligere politikere og forretningsfolk på en mer artikulert måte enn før krevde grunnleggende endringer i politikken spilleregler og praksis. Tidligere hadde regjeringen i stor grad nøydt seg med å ta i bruk verbale våpen mot slik kritikk. Den kenyanske utenriksråden, Kiplagat, uttalte i 1987 at den kenyanske regjeringen trakk et klart skille mellom "dissidents" og "subversives".¹⁵ Kiplagat viste til at det ofte kom til uttrykk meninger om politiske og økonomiske spørsmål som avvek fra den offisielle politikken, i parlamentet, i pressen, fra deler av kirken og fra sterke organisasjoner som advokatforeningen og Nasjonalrådet for kvinner. Disse gikk under kategorien "dissidents". Derimot var det, ifølge Kiplagat, regjeringens plikt å gripe inn mot "subversives", eksempelvis organisasjonen *Mwakenya*, som hadde som mål å styrte regjeringen.¹⁶ Det er imidlertid et faktum at regjeringen ofte brukte tilhørighet til bevegelser som *Mwakenya* som påskudd for å undertrykke kritikere av regjeringen.¹⁷ I 1990 kom regjeringen med en rekke uttalelser som tyder på at mange av de som tidligere hadde gått under kategorien "dissidents" nå ble betraktet som "subversives". Moi erklærte at "the crackdown on Government opponents will continue".¹⁸ Den kenyanske presidenten anklaget kirkeledere for å ha "turned their churches into subversive political dens (...) Those found preaching hatred should be prosecuted".¹⁹ Samtidig ble advokater som kjempet for demokratisering beskyldt for å bruke denne kampen som unnskyldning i forsøkene på å undergrave regjeringen. Den

¹⁵ Ettersom menneskerettighetssituasjonen i Kenya i 1987 var gjenstand for stor oppmerksomhet i de nordiske land, redegjorde den kenyanske utenriksråden om disse spørsmålene i en samtale med de fire nordiske ambassadørene i Nairobi den 6. april 1987 (Notat av 9. april 1987 fra den norske ambassaden i Nairobi).

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Jf. kap. 2.

¹⁸ *Daily Nation* 11.10.1990.

¹⁹ *Kenya Times* 11.10.1990.

kenyanske presidenten fastslo: "Friendly countries take lawyers to be special people. We don't!".²⁰

På slutten av 1980-tallet og ved inngangen til 1990 falt det indre presset sammen med at Kenyas stilling på den internasjonale arena ble svekket. Myndighetene hadde en lang rekke konfrontasjoner med ulike donorer. Bistandsgivere som tidligere mer eller mindre stilltiende hadde støttet det kenyanske styret i form av bistandsmidler, begynte nå i stadig større grad å fremsette krav om politiske reformer. Deler av opposisjonen, også Koigi wa Wamwere, anklaget likevel vestlige donorer for dobbeltmoral, ved at de ikke satte de samme standardene med hensyn til menneskerettighetene i Afrika som i Vesten,²¹ og oppfordret bistandsgiverne om å sette strengere krav til bistandsoverføringene.²² Kravene om respekt for menneskerettighetene og innføring av flerpartidemokrati ble av den kenyanske regjeringen betraktet som forsøk på å undergrave regjeringen. En rekke donorer anså imidlertid dette som et legitimt krav og endog som en forutsetning for videre bistandssamarbeid. I forsøkene på å få orden i egne rekker ble kritiske bistandsgivere, kenyanere i eksil, opposisjonelle i Kenya, kritiske kirkeledere, demonstranter og kriminelle, alle anklaget for å være en del av det samme prosjektet: En sammensvergelse som hadde til mål å undergrave den kenyanske regjeringen. Generalsekretæren i COTU (Central Organisation of Trade Unions), som var nært knyttet til regjeringen, erklærte, med spesiell adresse til USA og de nordiske landene: "The countries have stabbed us in the back by fully supporting, keeping, feeding and even nursing our enemies".²³ Til tross for at Kenya hadde hatt et langvarig vennskapelig forhold til USA, hadde den amerikanske ambassadøren i Nairobi, Smith Hempstone, uopphørlig støttet regjeringkritikere og dissidenter, ifølge generalsekretæren.²⁴ Kenyanske myndigheter anklaget vestlige donorer for å bruke bistanden som redskap, og krav om demokrati og menneskerettigheter som skalkeskjul, til å undergrave kenyansk suverenitet og selvstendighet: "The blood of Kenyans is not for sale in Kronors or any other currency".²⁵ Kenyanske myndigheter utelukket ikke at det, i tillegg til Norge, kunne bli aktuelt å bryte forbindelsene med andre land.

²⁰ *Daily Nation* 11.10.1990.

²¹ *Dagbladet* 7.5.1987.

²² *Dagbladet* 27.12.1989.

²³ *Daily Nation* 13.10.1990.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Daily Nation* 13.10.1990.

Årsaken til at kenyanske myndigheter var så sensitive akkurat i 1990 var på grunn av sammenfallet av indre og ytre press. Kenyanske myndigheter hadde også tidligere blitt utsatt for vesentlig kritikk fra det internasjonale samfunnet, spesielt i 1987. Den gang var imidlertid den innenrikspolitiske situasjonen langt mindre turbulent. Det ytre presset ser også ut til å ha vært mer massivt i 1990. Den tidligere kenyanske ministeren og visepresidenten, Kibaki, har beskrevet situasjonen slik: "1990 was a time when Moi had this paranoia that the whole world was attacking him".²⁶

Norge "ofret" på grunn av sin småmaktstatus?

USA var kanskje det landet som markerte seg sterkest overfor Kenya i 1990, men også Canada var langt mer kritisk og eksplisitt i sin kritikk enn Norge.²⁷ Likevel kom det diplomatiske bruddet med Norge. Var en av årsakene at Norge var et lite og relativt ubetydelig land sett med kenyanske myndigheters øyne? I forhold til USA er Norge både økonomisk og politisk et ubetydelig land. Kanonbåter har dessuten mer diplomatisk tyngde enn strikkede ullstrømper.²⁸ Svaret kan derfor virke opplagt.

For Jan Egeland er ikke svaret like opplagt. Egeland fremhever likevel en rekke likhetstrekk mellom supermakten USA og småstaten Norge.²⁹ De har begge siden 1970-tallet i større grad enn mange andre land satt menneskerettighetene i sentrum i utenrikspolitikken.³⁰ USA og Norge har vært de største bistandsyterne i henholdsvis absolutte og relative tall.³¹ De var også blant de første landene som begynte med moderne ikke-kolonial u-hjelp. Egeland mener at Norge har klart å gjennomføre en langt mer helhetlig, troverdig og langsiktig menneskerettighetspolitikk enn USA. Han er likevel langt fra fornøyd med den norske innsatsen. Norge har på dette området et stort uutnyttet potensial, men sammenliknet med USA gir

²⁶ Samtale med Kibaki 17.6.1994.

²⁷ Samtale med Aschjem 22.6.1994; samtale med Dahl 15.3.1994; samtale med Karua 1.7.1994; samtale med Kibaki 17.6.1994; samtale med Kituyi 16.6.1994; samtale med Mwirari 17.6.1994; samtale med Skjæveland 12.9.1994.

²⁸ Tvedt 1995: 28.

²⁹ Det følgende bygger på Egelands argumentasjon i boken *Impotent Superpower — Potent Small State* (1988) og Egelands artikkel "Sterk småmakt — svak supermakt, Norges menneskerettslige potensial" i *Mennesker og rettigheter*, nr. 3, 1989: 73-75.

³⁰ Egeland 1989: 73.

³¹ Japan har imidlertid forbigått USA som verdens største bistandsgiver i absolutte tall. Etter at Danmark i 1993 var det land som ga mest utviklingshjelp i prosent av bruttonasjonalinntekten, har Norge igjen overtatt den posisjonen.

Egeland norsk menneskerettighetspolitikk de siste tiårene en meget god attest:

På de bilaterale og multilaterale arenaer fremstår den norske småstaten som en mer anerkjent og uimotstridt menneskerettighetsforkjemper enn kanskje noen andre.³²

Egeland mener at årsakene til dette er Norges status som småstat. Norge har en ikke-kolonial fortid og var et ivrig talsland for avkolonialisering. Dette har vært med på å gi Norge stor moralsk autoritet. I tillegg begår norske myndigheter få overtramp i forhold til menneskerettighetene, slik at man sjelden blir konfrontert med beskyldninger om først å feie for egen dør. I Norge er det også stor enighet og oppslutning om aktivt å fremme menneskerettighetene i utviklingslandene, hevder Egeland. Konsensus mellom opinion, forskjellige politiske partier og bistandsadministrasjonen har gitt Norge gode muligheter til å fremme en effektiv menneskerettighetspolitikk. I USA er disse forholdene nærmest diametralt forskjellige, og menneskerettighetene er et langt mer kontroversielt tema.³³ Ifølge Egeland er maktforholdene snudd på hodet når det gjelder menneskerettighetsfeltet; det gir småstater som Norge større muligheter. Stormaktenes militære og økonomiske styrke binder dem opp i overordnede strategiske og sikkerhetspolitiske målsetninger, som lett strider mot etiske og menneskerettslige hensyn. I motsetning til USA har Norge stort sett unngått slike interessekonflikter.³⁴

Jack Donnelly er i store trekk enig i Egelands konklusjon om at Norge har ført en mer aktiv menneskerettighetspolitikk enn USA.³⁵ I motsetning til Egeland mener Donnelly at årsakene til dette ikke har noe å gjøre med at Norge er en småstat, men ulike politiske kulturer.³⁶ Donnelly hevder at

³² Egeland 1989: 73.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Se Donnelly 1994: 125-132.

³⁶ Donnelly hevder at Egelands forklaring på småstatens moderate suksess, som fokuserer på strukturen i den internasjonale organiseringen av stater, størrelse og relativ makt, heller har en underordnet rolle i å forstå hvorvidt et land kan føre en effektiv menneskerettighetspolitikk. Ifølge Donnelly er et lands utenrikspolitiske orientering et resultat av et lands politiske kultur heller enn landets størrelse. Årsakene er mer et resultat av et parlamentarisk system uten skarpe skillelinjer mellom den utøvende og den lovgivende makt, et profesjonelt byråkrati (i kontrast til USA med utstrakt bruk av politiske utnevnelser) og en politisk tradisjon som sikrer direkte representasjon. Omvendt, skjønt de mangfoldige interessene og det store byråkratiet i USA skaper flere arenaer for

Norge, som et av de "likesinnede" land har inkorporert menneskerettighetene i utenrikspolitikken. De "likesinnede" land er betegnelsen på noen små og middels store vestlige land, deriblant Canada, Danmark, Nederland og Sverige, som siden midten av 1970-tallet har forsøkt å stå samlet innenfor det internasjonale diplomatiet. De har forsøkt å opptre som brobyggere mellom de store vestlige land og utviklingslandene, og har i stor utstrekning talt utviklingslandenes sak. Donnelly hevder at disse landene kanskje i større grad enn USA har vektlagt menneskerettighetsdimensjonen i utenrikspolitikken, i alle fall i deklarasjonspolitikk. De har i større grad enn USA benyttet bistanden som et redskap til å fremme menneskerettighetene.

I USA derimot har bistanden en langt mer perifer rolle i utenrikspolitikken, ifølge Donnelly. Den politiske viljen til å reagere mot brudd på menneskerettighetene har vært større i de "likesinnede" landene. Donnelly påpeker riktignok at man skal være svært forsiktig med å romantisere politikken til de "likesinnede" land. Helt andre hensyn enn menneskerettighetene har vært avgjørende også for disse landenes utenrikspolitikk. Økonomiske interesser var for eksempel årsaken til at Norge valgte å unnta deler norsk shipping fra de økonomiske sanksjonene overfor Sør-Afrika. Likevel konkluderer Donnelly med at de såkalte likesinnede land har ført en mer aktiv menneskerettighetspolitikk enn USA:

Nonetheless, the overall international human rights record of the like-minded countries is clearly superior to that of the United States, both in avoiding associations with severe human rights violators and in responding forcefully to severe violations in countries with which they do have special relations.³⁷

Selv om et land som Norge i utgangspunktet kan ha et større potensial enn USA til å fremme menneskerettighetene og i større grad faktisk har vektlagt menneskerettighetene i utenrikspolitikken, i alle fall deklarasjonspolitikk,

politiske konflikter, er mangelen på konsensus like mye et resultat av presidentstyre (heller enn parlamentarisme) og byråkratiske utskiftninger ved hvert valg (Donnelly 1994: 131). Ifølge Donnelly er ikke politisk konsensus om utenrikspolitiske spørsmål, noe som Egeland hevder er en vesentlig kilde til effektivitet på menneskerettighetsområdet, nødvendigvis et karakteristisk trekk ved små stater. Størrelse kan heller ikke forklare hvorfor land som Norge og Nederland har hatt en aktiv menneskerettighetspolitikk, mens Finland, Hellas og Østerrike ikke har hatt det.

³⁷ *Ibid.*: 128-129.

er dette ikke nødvendigvis noe mål på effektivitet.³⁸ Et mer konkret mål på effektivitet er imidlertid i hvilken grad ytre press har bidratt til å endre et lands politikk og virket til å bedre menneskerettighetssituasjonen i landet. Når det gjaldt Kenya er det dessuten ikke belegg for å hevde at Norge faktisk førte en mer aktiv menneskerettighetspolitikk enn USA i denne perioden.

Hvordan svarte dessuten kenyanske myndigheter på kritikk utenfra? Den kenyanske responsen på den internasjonale kritikken viste at kenyanske myndigheter på det sterkeste motsatte seg kritikk utenfra, og at bistanden ble brukt som redskap for vestlige lands menneskerettighetspolitikk. De kenyanske reaksjonene på norsk kritikk av brudd på menneskerettighetene på slutten av 1980-tallet, med president Mois avlyste statsbesøk i 1987, illustrerte at Norge i liten grad hadde gjennomslagskraft som moralsk stormakt.³⁹

Var det slik at reaksjonene mot Norge var særlig krasse nettopp fordi Norge var et lite land? Da kritikken mot kenyanske myndigheter igjen toppet seg i 1990, meldte det seg et behov for en markering i forhold til det internasjonale samfunnet: "To show the world who was in charge".⁴⁰ Er det riktig som Egeland hevder at menneskerettighetspolitikk nødvendigvis er et felt hvor selve maktforholdet snus på hodet? En av hovedforskjellene mellom Norge og USA er nettopp at Norge ikke har ressurser til så store overføringer som USA. Dette betydde at Norge hadde vesentlig mindre makt å sette bak kravene. Norge hadde i 1991 budsjettert 120 millioner kroner i bistand til Kenya, den amerikanske gaveandelen var nesten tolv ganger større, ca. 200 millioner dollar.⁴¹ I tillegg kom amerikanske lån, militær bistand, handel og en rekke andre private investeringer. Et brudd med Norge ville derfor få langt mindre økonomiske konsekvenser enn om Kenya eksempelvis tok et brudd med USA. USA var også en langt viktigere alliansepartner for Kenya. På grunn av sin relativt store økonomiske, politiske og militære betydning for Kenya, kunne USA gå mye

³⁸ Norges forhold til Kenya gjennom 1980- og 1990-årene viste at konsensus ikke var et særlig fremtredende trekk (jf. kap. 4 og 5). Forsøkene på å fortie massakren i Wajir i 1984 er også et eksempel på manglende politisk vilje til å reagere mot brudd på menneskerettighetene. Relasjonen mellom Kenya og Norge på slutten av 1980-tallet avdekket også uenighet mellom uteadministrasjonen, regjeringen og mellom de enkelte partiene på Stortinget og deler av opinionen.

³⁹ Egelands sitat fra Zdenek Cervenkas artikkel (1974) "Scandinavia a Friend indeed for Africa" var ikke særlig betegnende for holdningen til kenyanske myndigheter på slutten av 1980-tallet (Egeland 1988: 239).

⁴⁰ Samtale med Kibaki 17.6.1994.

⁴¹ OECD 1994: 164-165.

lengre i sin kritikk enn hva for eksempel Norge kunne gjøre: "Moi would have loved to do this to the American ambassador or to the Canadian high commissioner, but they were a bit bigger".⁴² I forhold til Kenyas nasjonale interesser er det åpenbart at et brudd med Norge ville koste langt mindre enn med stormakten USA. Ut fra en slik realpolitisk vurdering hjelper det lite at Norge har stor moralsk autoritet, som blant annet er tuftet på Norges posisjon som det landet i verden som gir mest i bistand per innbygger. Andre kilder underbygger også denne oppfatningen:

Kenya was the loser after the break of diplomatic relations, but Kenya would have been a much greater loser if a similar step was to be taken towards the US or Britain. Just look at the investment Britain has in this country. There were Kenyans who lost a few jobs at the Embassy, because of the disappearance of NORAD and the Norwegians. Investors which had to go because of the severance of diplomatic relations. But all the same, if a similar step was taken towards the US, then there would probably have been a revolution here, and if it was Britain it would probably have been more than a revolution. I think that Moi would have had to go.⁴³

Kenyanske myndigheter var på denne tiden generelt irritert på det internasjonale giversamfunnet, ikke spesielt på Norge, for det de betraktet som innblanding i landets indre anliggender.⁴⁴ Kenyanske myndigheter trengte en markeringssak for å statuere et eksempel om at slik innblanding ikke ville bli tolerert. Ved å bryte med Norge fikk kenyanske myndigheter sendt et signal til det internasjonale samfunnet, og som Wafula har formulert det: "Norway was a test-case against external pressure".⁴⁵

At det kom til et brudd med Norge var ikke fordi Norge inntok en spesielt kritisk holdning til Kenya. Norge ble snarere valgt fordi Norge internasjonalt var en småstat og en relativ liten bistandsgiver i Kenya. I et slikt perspektiv ble Norge på grunn av, heller en til tross for, sin småmaktstatus et "offer" for kenyanske myndigheter i en presset situasjon.

Da Wamwere-saken tilspisset forholdet høsten 1990, ga Norge president Moi all nødvendig ammunisjon han trengte til å bygge opp under myten om Kenyas fiender. Dette ble et beleilig påskudd til å rette skytset mot Norge. Kenyanske myndigheter ville neppe ha våget å fatte en slik beslutning mot USA, ettervirkningene ville ha blitt altfor store.

⁴² Samtale med Kituyi 16.6.1994.

⁴³ Samtale med Kadhi 25.6.1994.

⁴⁴ Samtale med Kituyi 16.6.1994; samtale med Mwirari 17.6.1994.

⁴⁵ Samtale med Wafula 30.6.1994.

Etterord

Dersom det overordnede motivet til kenyanske myndigheter var å motvirke at andre donorer stilte krav til oppfyllelse av menneskerettighetene og til gjennomføring av politiske reformer, førte ikke dette frem. Arrestasjonen av Koigi wa Wamwere klarte heller ikke å bringe den interne opposisjonen til taushet. Både det indre og ytre presset mot den kenyanske regjeringen fortsatte.

Selv om det fra norsk side ble uttrykt skuffelse over at Norge ble stående alene og at ikke også andre land umiddelbart avsluttet sitt bistandssamarbeid med Kenya,⁴⁶ fortsatte store deler av det internasjonale giversamfunnet å presse i retning av politiske reformer. Norske myndigheter fikk på sin side begrensede muligheter til å påvirke den videre politiske utviklingen i landet og til å følge opp saken til Wamwere. Kenyas bistandsgivere og deres stedlige representanter begynte imidlertid å avholde månedlige møter i forsøk på å koordinere og utveksle informasjon om hvordan man skulle forholde seg til den politiske utviklingen. Dersom dette kan ses som en konsekvens av det diplomatiske bruddet kan man hevde at bruddet, hadde en positiv signaleffekt i forhold til andre donorer, i den grad dette bidro til større bevisstgjøring og til sterke samordning av utenlandsk press mot kenyanske myndigheter. Ifølge Kibaki var dette likevel en prosess som allerede var i gang og som i liten grad kan tilskrives det diplomatiske bruddet.⁴⁷

Den 26. november 1991 vedtok Kenyas givergruppe i Paris å holde tilbake store deler av den utenlandske bistanden i påvente av at kenyanske myndigheter gjennomførte konkrete tiltak for å bekjempe korrupsjon, forbedret den generelle situasjonen for menneskerettighetene og åpnet for politisk liberalisering. Det tok bare én uke før kenyanske myndigheter svarte. Paragraf 2a i grunnloven, som bare tillot ett parti, ble opphevet. Det kan umiddelbart se ut som beslutningen om å innføre flerpartistyre var en direkte og eksklusiv respons på ytre press. Ifølge Roger Tomkys var likevel den viktigste årsaken indre press, selv om holdningen til det internasjonale samfunnet utvilsomt var en av faktorene som førte til endringen.⁴⁸

⁴⁶ Samtale med Vraalsen 17.3.1994. At de såkalte "likesinnede" land umiddelbart ikke fulgte Norge i denne saken, viser at disse landene ikke nødvendigvis står samlet i det internasjonale diplomatiet (se Donnelly ovenfor; se også *Utvikling* nr. 1. 1991).

⁴⁷ Samtale med Kibaki 17.6.1994.

⁴⁸ Tomkys 1993: 150.

Grunnlovsendringen ledet frem til flerpartivalget den 29. desember 1992.⁴⁹ Moi ble imidlertid sittende med makten.

Til tross for steg i retning av politisk liberalisering har dette i liten grad bidratt til å bedre situasjonen for menneskerettighetene.⁵⁰ Dette skyldtes en rekke faktorer, og må også tilskrives en sterk tilbakegang for kenyansk økonomi i første halvdel av 1990-tallet. Men også regjeringens forfølgelse av opposisjonen har fortsatt. Regjeringen sitter fremdeles med de fleste maktmidlene, og det juridiske og politiske systemet er i stor grad intakt. Opposisjonen har derfor hatt vanskelige kår og begrenset innflytelse.

Etter flere henvendelser fra kenyansk side, ble de diplomatiske forbindelse mellom Norge og Kenya gjenopprettet den 25. mars 1994,⁵¹ men uten at bistandssamarbeidet ble gjenopptatt. Bruddets hovedperson Koigi wa Wamwere satt igjen i fengsel, men siktet for et annet forhold enn i 1990.

⁴⁹ Andreassen, Geisler og Tostensen 1993.

⁵⁰ Africa Watch 1994; US State Department 1994.

⁵¹ *Daily Nation* 26.4.1994; *Standard* 26.4.1994; *Weekly Review* 8.4.1994.

Bibliografi og kilder

- Adar, Korwa G. 1990. "Merits and Demerits of Foreign Policy Options in the Horn of Africa: Kenya in Perspective", i K. Cheluget (red.). *Kenya's Quarter Century of Diplomatic Relations Issues, Achievements and Projects*. Nairobi: Heinemann.
- Africa Watch. 1991. *Kenya: Taking Liberties*. New York: Human Rights Watch.
- Agenda' 1994. People, Economist Affairs & Politics*. 1994. Nairobi: The Institute of Economist Affairs.
- Ahmed an-Naim, Abullahi (red.). 1992. *Human Rights in Cross Cultural Perspective. A Question of Consensus*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Allern, Sigurd. 1992. *Kildens makt*. Oslo: Pax.
- Amland, Bjørn, Øivind Fjeldstad, Bjørn Johannessen og Dag Leraand. 1992. *Bistands-ABC. Aktører og begreper i norsk og internasjonalt bistandssamarbeid*. Oslo: NORAD.
- Amnesty International. 1987. *Kenya: Torture, Political Detention and Unfair Trials*. London: Amnesty.
- Amnesty International. 1990. *Kenya: Silencing Opposition to One-party Rule*. London: Amnesty.
- Amnesty International Annual Report*. London: Amnesty. (Årlige, diverse årganger).
- Amnesty International Newsletter*. London: Amnesty. (Diverse utgaver).
- Andersen, Erik. 1989. *Presse og utvikling i Tanzania og Kenya: En innholdsanalyse av Daily News og Daily Nation i lys av teorier om kommunikasjon og utvikling*. Universitetet i Bergen. Hovedoppgave i sosiologi.
- Andreassen, Bård-Anders, Gisela Geisler og Arne Tostensen. 1993. *A Hobbled Democracy. The 1992 General Election in Kenya*. Bergen: Chr. Michelsens Institutt. CMI Rapport 1993:5
- Andreassen, Bård-Anders. 1995. "Menneskerettigheter og bistand", i Nils Chr. Stenseth, Kjetil Paulsen og Rolf Karlsen (red.). *Afrika — natur, samfunn og bistand*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, s. 539-560.
- Arnold, Guy. 1981. *Modern Kenya*. London: Longman.

- Atieno-Odhiambo, E. S. 1987. "Democracy and the Ideology of Order in Kenya", i Michael G. Schatzberg (red.). *The Political Economy of Kenya*. New York: Praeger, s. 177-202.
- Baddeley, Alan. 1979. "The Limitations of Human Memory: Implications for the Design of Retrospective Surveys", i Louis Moss og Harvey Goldstein (red.). *The Recall Method in Social Surveys*. London: University of London, Institute of Education, s. 13-27.
- Balsvik, Randi Rønning. 1994. "Norske oppfatninger om den ikke-europeiske verden på 1970- og 1980-tallet". *Historisk Tidsskrift*. Bind 73, nr. 3, s. 348-368.
- Bangura, Yusuf og Peter Gibbon. 1992. "Adjustment, Authoritarianism and Democracy: An introduction to some Conceptual and Empirical Issues", i Peter Gibbon, Yusuf Bangura og Arve Ofstad (red.). *Authoritarianism, Democracy and Adjustment. The Politics of Economic Reform in Africa*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, s. 7-39.
- Barkan, Joel D. (red.). 1984. *Politics and Public Policy in Kenya and Tanzania*. New York: Praeger.
- Bartley, Robert L. 1993. "The Case for Optimism. The West Should Believe in Itself". *Foreign Affairs*, årg. 72, nr. 4, s. 15-18.
- Barya, John-Jean B. 1993. "The New Political Conditionality of Aid: An Independent View from Africa". *IDS Bulletin*, årg. 24, nr. 1, s. 16-23.
- Baudet, F. 1965. *Paradise on Earth: Some Thoughts on European Images of non-European Man*. New Haven: Yale University Press.
- Bennett, George. 1969. "Tribalism in Politics", i Philip H. Gulliver (red.). *Tradition and Transition in East Africa: Studies of the Tribal Element in the Modern Era*. London: Routledge and Kegan Paul, s. 59-88.
- Bienen, Henry. 1974. *Kenya: The Politics of Participation and Control*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Bienen, Henry. 1989. *Armed forces, Conflict, and Change in Africa*. Boulder, Colorado: Westview.
- Bjørndal, Jostein. 1988. *Wagalla-massakren. Noreg i tyranniets ærend?* Oslo: Det Norske Samlaget.
- Broch-Due, Vigdis og Frode Storås. 1983. *The Fields of the Foe: Factors Constraining Agricultural Output and Farmers' Capacity for Participation. A Case Study of the Household Economy among the Inhabitants on Katilu Irrigation Scheme, Turkana Kenya*. NORAD/Universitetet i Bergen.
- Bull, Edvard. 1973. *Østafrikansk bakgrunn*. Oslo: Gyldendal.
- Burrows, John (red.). 1975. *Kenya into the Second Decade*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Cassese, Antonio. 1986. *International Law in a Divided World*. Oxford: Clarendon.
- Cervenka, Zdenek. 1974. "Scandinavia a Friend indeed for Africa?". *Africa Report*, årg. 20, nr 3, s. 39-42.
- Chepkwony, Agnes Aboum, Kjell Hødnebo, Gaim Kebreab og Wangoi Njau. 1993. *Grace Period or a New Deal?* Bergen: Universitetet i Bergen.
- Constitution of Kenya*. 1992 (1987). Nairobi: Government Printer.
- DANIDA. 1990. *Danmarks deltagelse i det internationale utviklingssamarbejde*. København: Udenrigsministeriet.
- Dean John P. og William Foote Whyte. 1970. "How Do You Know if the Informant Is Telling the Truth?", i Lewis Anthony Dexter (red.). *Elite and Specialized Interviewing*. Evanston: Northwestern University Press, s. 119-131
- Development Plan 1970-1974*. Republic of Kenya. Nairobi: Government Printer.
- Development Plan 1974-1978*. Republic of Kenya. Nairobi: Government Printer.
- Development Plan 1979-1983*. (2 bind). Republic of Kenya. Nairobi: Government Printer.
- Development Plan 1984-1988*. Republic of Kenya. Nairobi: Government Printer.
- Development Plan 1989-1993*. Republic of Kenya. Nairobi: Government Printer.
- Development Plan 1994-1996*. Republic of Kenya. Nairobi: Government Printer.
- Dexter, Lewis Anthony (red.). 1970. *Elite and Specialized Interviewing*. Evanston: Northwestern University Press
- Donnelly, Jack. 1984. "Cultural Relativism and Universal Human Rights". *Human Rights Quarterly*, årg. 6, nr. 4, s. 400-419.
- Donnelly, Jack. 1993. *International Human Rights*. Boulder, Colorado: Westview.
- Economist Intelligence Unit. *Kenya Country Report*. (Kvartalsvise og årlige økonomiske oversikter, diverse årganger). London: EIU.
- Egeland, Jan. 1988. "Rettighetstanke og utenrikspolitikk — den svake stormakt og den sterke småstat. Om et paradoks for Norge og dets muligheter", i Bernt Hagtvet (red.). *Menneskerettighetene som forskningstema og politisk utfordring. Internasjonale perspektiver*. Oslo: Ad Notam, s. 237- 245.

- Egeland, Jan. 1988. *Impotent Superpower — Potent Small State*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Egeland, Jan. 1989. "Sterk småstat — svak supermakt. Norges menneskerettslige potensiale". *Mennesker og rettigheter*, nr. 3, s. 73-74.
- Eide, Asbjørn. 1991. "Folkeretten i endring". *Hvor hender det?*, nr. 3. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.
- Eriksen, Tore Linné. 1982. *Kenya: Et av Norges samarbeidsland i Afrika*. Oslo: NORAD.
- Eriksen, Tore Linné (red.). 1987. *Den vanskelige bistanden. Noen trekk ved norsk utviklingshjelps historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, Tore Linné. 1988. "Norge og den tredje verden etter 1945. Et historiografisk riss og en forskningsoversikt". *Forum for utviklingsstudier*, nr. 8-10. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.
- Eriksen, Tore Linné. 1995. "Fattigdomsspiralen: Forskjellige forklaringer", i Nils Chr. Stenseth, Kjetil Paulsen og Rolf Karlsen (red.). *Afrika -natur, samfunn og bistand*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, s. 443-458.
- Fleischer, Carl August. 1984. *Folkerett*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Frydenlund, Knut. 1982. *Lille land — hva nå?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Galtung, Johan og Mari Holmboe Ruge. 1965. "The Structure of Foreign News". *Journal of Peace Research*, nr. 2.
- Garbo, Gunnar. 1993. *Makt og bistand. En ambassadørs møte med norsk bistandspolitikk i Afrika*. Oslo: Spartacus.
- Gertzel, Cherry. 1969. *Government and Politics in Kenya: A Nation Building Text*. Nairobi: East African Publishing house.
- Ghai, Dharam og P. McAusland. 1968. *Public Law and Political Change in Kenya*. Nairobi: Oxford University Press.
- Gibbon, Peter, Yusuf Bangura og Arve Ofstad (red.). 1992. *Authoritarianism, Democracy and Adjustment. The Politics of Economic Reform in Africa*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- Gillies, David William og Makau wa Mutua. 1993. *A Long Road to Uhuru: Human Rights and Political Participation in Kenya*. Montreal: International Centre for Human Rights and Democratic Development.
- Gittins, Diana. 1979. "Oral History, Reliability and Recollection", i Louis Moss og Harvey Goldstein (red.). *The Recall Method in Social Surveys*. London: University of London Institute of Education, s. 82-97

- Gordon, David F. 1984. "Foreign Relations Dilemmas of Independence and Development", i Joel Barkan (red.). *Politics and Public Policy in Kenya and Tanzania*. New York: Praeger, s. 297-337.
- Gorden Raymond L. 1980. *Interviewing: Strategy, Techniques, and Tactics*. Homewood, Illinois: Dorsey.
- Gore-Booth, Lord (red.). 1979. *Satow's Guide to Diplomatic Practice*. London: Longman.
- Halvorsen, Kjell. 1995. "Verdensbanken", i Nils Chr. Stenseth, Kjetil Paulsen og Rolf Karlsen (red.). *Afrika — natur, samfunn og bistand*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, s. 463-470.
- Halvorsen, Tor. 1991. *Tekniske yrker og organisasjon: ein kommentar til teoritradisjonar*. Bergen: Gruppe for flerfaglig arbeidslivsforskning, Universitetet i Bergen.
- Harden, Blaine. 1992. *Africa, Dispatches from a Fragile Continent*. London: Fontana.
- Hatch, John. 1974. *Africa Emergent: Africa's Problem since Independence*. London: Secker and Warburg.
- Haugerud, Angelique og Edgar V. Winans. 1977. "Rural Self-Help in Kenya: The Harambee Movement". *Human Organization*. Årg. 36, nr. 4.
- Hawthorn, Geoffrey. 1993. "How to Ask for Good Government". *IDS Bulletin*, årg. 24, nr. 1, s. 24-31.
- Helland, Johan. 1987. *Turkana Briefing Notes. A Background Study of the Turkana Rural Development Programme*. Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Heradstveit, Daniel. 1993. *Opponentinnlegg ved Terje Tvedts doktoravhandling*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.
- Hindley, C. B. 1979. "Problems of Interviewing in Obtaining Retrospective Information", i Louis Moss og Harvey Goldstein (red.). *The Recall Method in Social Surveys*. London: University of London Institute of Education, s. 100-108.
- Holm, Hans-Henrik. 1991. "Pressen og udenrigspolitikken". *Dansk udenrigspolitisk årbog 1990*. København: Dansk udenrigspolitisk institutt, s. 110-113.
- Holst, Johan Jørgen. 1985. "Om utenrikspolitikk og Norge", i Johan Jørgen Holst og Daniel Heradstveit (red.). *Norsk utenrikspolitikk*. Oslo: Tano, s. 6-32.
- Holsti, K. J. 1992. *International Politics: A Framework for Analysis*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.
- Human Rights in Developing Countries 1987/88*. 1988. Bård-Anders Andreassen og Asbjørn Eide (red.). København: Akademisk.

- Human Rights in Developing Countries 1989*. 1989. Manfred Nowak og Theresa Swinehart (red.). Kehl: Engel.
- Human Rights in Developing Countries 1990*. 1991. Bård-Anders Andreassen og Theresa Swinehart (red.). Kehl: Engel.
- Human Rights in Developing Countries 1991*. 1992. Bård-Anders Andreassen og Theresa Swinehart (red.). Oslo: Scandinavian University Press.
- Human Rights in Developing Countries 1993*. 1993. Bård-Anders Andreassen og Theresa Swinehart (red.). Oslo: Nordic Human Rights Publications.
- Huntington, Samuel P. 1991. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- Huntington, Samuel P. 1993. "The Clash of Civilizations?" *Foreign Affairs*, årg. 72, nr. 3, s. 22-49.
- Hydén, Göran. 1987. "Capital Accumulation, Resource Distribution, and Governance in Kenya: The Role of the Economy of Affection", i Michael G. Schatzberg (red.). *The Political Economy of Kenya*. New York: Praeger, s. 117-138.
- Hydén, Göran. 1988. "State and Nation under Stress". *Forum for utviklingsstudier*, nr. 6-7.
- IDS Bulletin*. 1993. årg. 24, nr. 1.
- ILO. 1972. *Employment, Incomes and Equality. A Strategy for Increasing Productive Employment in Kenya*. Geneve: ILO.
- Innstilling til Stortinget nr. 192 (1975-1976). *Innstilling fra den forsterkede utenriks- og konstitusjonskomité om Norges økonomiske samkvem med utviklingslandene*.
- Innstilling til Stortinget nr. 186 (1986-1987). *Innstilling til utenriks- og konstitusjonskomiteen om enkelte hovedspørsmål i norsk utviklingshjelp*.
- Jartelius, Arne. 1988. *Kenya: Tio år med Moi*. Stockholm: Utrikespolitiska Institutet.
- KANU Manifesto*. 1963. Nairobi: KANU.
- Keesing's Record of World Events*, (før 1987 *Keesing's Contemporary Archives*). London: Longman. (Månedlige, diverse utgaver).
- Khapoya, Vincent B. 1980. "Kenya under Moi: Continuity or Change?". *Africa Today*, årg. 27, nr. 1, s. 17-32.
- Kjeldstadli, Knut. 1992. *Fortida er ikke hva den en gang var*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kristiansen, Tømm. 1994. *Mor Afrika*. Oslo: Cappelen.

- Lancaster, Carol. 1993. Governance and Development: The Views from Washington“. *IDS Bulletin*, årg. 24, nr. 1, s. 9-15.
- Law Society of Kenya Act*. 1962. Nairobi: Government Printer.
- Legum, Colin (red.). 1976. *Africa Contemporary Record, 1975-76*. London: Africana Publishing.
- Leys, Colin. 1975. *Underdevelopment in Kenya. The Political Economy of Neo-Colonialism 1964-1971*. London: Heinemann.
- Lunde, Magne. 1991. *Norsk bistand og menneskerettigheter. En normativ politisk analyse*. Universitetet i Oslo. Hovedfagsoppgave i statsvitenskap.
- Lundestad, Geir. 1991. *Øst, Vest, Nord, Sør: Hovedlinjer i internasjonal politikk 1945-1990*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mabbubani, Kisbore. 1993. “The Dangers of Decadence. What the Rest Can Teach the West?”. *Foreign Affairs*, årg. 72, nr. 4, s. 10-15.
- MacIntyre, Andrew. 1993. “Indonesia in 1992. Coming to Terms with the Outside World”. *Asian Survey*, årg. 33, nr. 2, s. 204-210.
- Mak'Ochieng, Murej Otieno. 1993. *The Effect of a Changed Political Culture on Press Performance. The Case of Kenya During the Change to Multi-Party Politics*. Universitetet i Bergen. Hovedoppgave i massekommunikasjon og mediekunnskap.
- Makinda, Samuel A. 1983. “From Quiet Diplomacy to Cold War Politics: Kenya's Foreign Policy”. *Third World Quarterly*, årg. 5, nr. 2, s. 300-319.
- Mazrui, Ali. 1990. *Cultural Forces in World Politics*. Nairobi: Heinemann.
- Menneskerettighetene i Norges hovedsamarbeidsland 1985*. 1985. Bård-Anders Andreassen (mfl.). Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Menneskerettighetene i Norges hovedsamarbeidsland 1986*. 1986. Tor Skålnes og Jan Egeland (red.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Meyns, Peter og Dani Wadada Nabudere (red.). 1989. *Democracy and the One-party State in Africa*. Hamburg: Insitut für Afrika-kunde.
- Miller, Norman N. 1984. *Kenya: The Quest for Prosperity*. Boulder, Colorado: Westview.
- Moi, Daniel arap. 1986. *Kenya African Nationalism. Nyayo Philosophy and Principles*. London: Macmillan.
- Mohiddin, Ahmed. 1981. *African Socialism in Two Countries*. London: Croom Helm.
- Moore, Mick. 1993. “Introduction”. *IDS Bulletin*, årg. 24, nr. 1, s. 1-9.
- Moore, Mick. 1993. “Declining to Learn from the East? The World Bank on Governance and Development”. *IDS Bulletin*, årg. 24, nr. 1, s. 39-50.

- Morrissey, Charles. 1970. "On Oral History Interviewing" i Lewis Anthony Dexter (red.). *Elite and Specialized Interviewing*. Evanston: Northwestern University Press, s. 109-118.
- Moss, Louis og Harvey Goldstein (red.). 1979. *The Recall Method in Social Surveys*. London: University of London Institute of Education.
- Murray, J. 1968. "Succession Prospects in Kenya". *Africa Report*. november.
- Mutiso, Gideon-Cyrus. 1975. *Kenya: Politics, Policy and Society*. Nairobi: East African Literature Bureau.
- Mwakenya. 1987. *Draft Minimum Programme*. Nairobi. Mimeo.
- Myrdal, Gunnar. 1970. *The Challenge of World Poverty*. Harmondsworth: Penguin.
- Møse, Erik (red.). 1982. *Folkerettslige tekster*. Oslo: Universitetsforlaget.
- National Council of Churches of Kenya (NCCCK). 1983. *A Christian View of Politics in Kenya*. Nairobi: Uzima.
- Nellis, John R. 1974. *The Ethnic Composition of Leading Kenyan Government Positions*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.
- News from Africa Watch*. Washington D.C.: Africa Watch. (Diverse utgaver).
- Ngunyi, Mutahi. 1993. *Forces Conditioning the Transition to Multi-party Politics in Kenya. Building Democracy in a Polarized Civil Society*. Nairobi: University of Nairobi.
- Njoroge, John W. 1994. *Analysis of Disbursement Channels for Development Assistance to Kenya*. Nairobi: SIDA og Republic of Kenya.
- Norbye, Ole David Koht. 1994. "Vestlige bistandsorganers politikk og nasjonalstaten", i Svein Gjerdåker, Tor Skålnes og Terje Tvedt (red.). *Nasjonalstaten under press?* Oslo: Cappelen, s. 145-165.
- Norsk utenrikspolitisk årbok*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk institutt. (Diverse utgaver).
- Nyangira, Nicholas. 1987. "Ethnicity, Class, and Politics in Kenya", i Michael G. Schatzberg (red.). *The Political Economy of Kenya*. New York: Praeger, s. 15-32.
- Nyong'o, Peter Anyang' (red.). 1987. *Popular Struggles for Democracy in Africa*. London: Zed.
- Nyong'o Peter Anyang'. 1992. "Discourses on Democracy in Africa". Konferanse om demokrati og menneskerettigheter, *Africa: The Internal and External Context*. Harare 11-14 mai 1992.
- Nyukuri, Barasa. 1994. *Kenya's Foreign Policy towards Britain*. Nairobi.
- Ochieng', William R. 1985. *A History of Kenya*. London: Macmillan.

- Ochieng', William R. (red.). 1989. *A Modern History of Kenya 1895-1980*. Nairobi: Heinemann.
- Ochieng', William R. (red.). 1990. *Themes in Kenyan History*. Nairobi: Heinemann.
- Odinga, Oginga. 1968. *Not yet Uhuru*. London: Heinemann.
- OECD. 1988. *Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries 1983/1986*. Paris: OECD.
- OECD. 1990. *Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries 1985/1988*. Paris: OECD.
- OECD. 1994. *Geographical Distribution of Financial Flows to Developing Countries 1989/1992*. Paris: OECD.
- Ofstad, Arve. 1992. "Afrikas økonomiske krise — finnes det grunnlag for reformer?". Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Ofstad, Arve. 1995. "Økonomien: Fra krise til usikker fremtid?", i Nils Chr. Stenseth, Kjetil Paulsen og Rolf Karlsen (red.). *Afrika — natur, samfunn og bistand*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, s. 428-440.
- Ojwang, J. B. 1990. *Constitutional Development in Kenya*. Nairobi: Acts Press.
- Okullu, Henry. 1992. "Church, State and Society in East Africa", i Peter Anyang' Nyong'o (red.). *30 years of Independence in Africa: The lost decades?* Nairobi: Academy Science Publishers, s. 35-39.
- Okumu, John. 1977. "Kenya's Foreign Policy", i Olajide Aluko (red.). *Foreign Policies of African States*. London: Hodder and Stoughton.
- Okumu, John, Else Skjøsberg og Gunnar M. Sørbo. 1988. *NORAD in Turkana. A Review of the Turkana Rural Development Programme*. Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Onimode, Bade. 1992. *A Future for Africa. Beyond the Politics of Adjustment*. London: Earthscan.
- Opsahl, Torkel. 1991. *Internasjonale menneskerettigheter. En foreløpig innføring*. Oslo: Institutt for menneskerettigheter. Publikasjon nr. 7.
- Ording, Arne. 1948. "Norsk utenrikspolitikk under krigen", i Sverre Steen (red.). *Norges Krig 1940-1945* (bind 2). Oslo: Gyldendahl, s. 201-260.
- Orwa, Katete. 1989. "Foreign Policy, 1963-1986", i William R. Ochieng' (red.). *A Modern History of Kenya 1895-1980*. Nairobi: Heinemann, s. 219-249.
- Osborne, Denis. 1993. "Action for Better government". *IDS Bulletin*, årg. 24, nr. 1, s. 67-73.
- Oyugi, Walter O. og A. Gitonga (red.). 1988. *Democratic Theory and Practice in Africa*. Portsmouth: Heinemann.
- Oyugi, Walter O. 1994. "Kenya: Contextual Factors and the Policy Process", i Louis A. Picard og Michele Garrity (red.). *Policy Reform for*

Sustainable Development in Africa. The Institutional Imperative. London: Lynne Rienner, s. 81-100.

Paulsen, Kjetil. 1995. "Politikken og økonomien", i Nils Chr. Stenseth, Kjetil Paulsen og Rolf Karlsen (red.). *Afrika — natur, samfunn og bistand.* Oslo: Ad Notam Gyldendal, s. 401-427.

Pharo, Helge Ø. 1989. "Norge og den tredje verden", i Trond Bergh og Helge Ø. Pharo (red.). *Vekst og velstand.* Oslo: Universitetsforlaget, s. 283-334.

Ringdal, Kristen. 1987. "Hva mener det norske folk om u-land og bistand?", i Tore Linné Eriksen (red.). *Den vanskelige bistanden.* Oslo: Universitetsforlaget, s. 184-194.

Seip, Jens Arup. 1976. *Om å skrive hovedfagsoppgave i historie.* Oslo: Universitetsforlaget.

Sejersted, Francis. 1989. "Samfunnsanalyse og moral". *Nytt Norsk Tidsskrift*, årg. 6. nr. 3, s. 226-232.

Sessional Paper nr. 10. 1965. *African Socialism and its Application to Planning in Kenya.* Nairobi: The Government.

Sessional Paper nr. 4. 1976. *Economist Prospects and Policies.* Republic of Kenya. Nairobi: The Government.

Sessional Paper nr. 1. 1986. *Economist Management for Renewed Growth.* Republic of Kenya. Nairobi: The Government.

Shaw, Timothy M. 1977. "Kenya and South Africa: 'Sub-imperialist' States?". *Orbis*, årg. 21, nr. 2, s. 375-394.

Simensen, Jarle. 1990. *Afrikas historie -nye perspektiver.* Oslo: Cappelen.

Simensen, Jarle og Sven Tägli. 1993. *Verden forandres. Verdenshistorien etter 1985.* Oslo: Aschehoug.

Skålnes, Tor. 1989. "Småmakt og super(av)makt i spillet om menneskerettene". *Mennesker og rettigheter*, nr. 3, s. 75-77.

Statistical Abstract. Republic of Kenya. Nairobi: Government Printer. (Årlige, diverse årganger).

Stokke, Olav. 1987. "Hovedlinjer i bistandspolitikken: Mål, strategier og prinsipper", i Tore Linné Eriksen (red.). *Den vanskelige bistanden.* Oslo: Universitetsforlaget, s. 34-56.

Stokke, Olav (red.). 1989. *Western Middle Powers and Global Poverty. The Determinants of the Aid Policies of Canada, Denmark, the Netherlands, Norway and Sweden.* Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.

- Stokke, Olav. 1991. "Norsk bistandspolitikk ved inngangen til 1990-tallet". *Norsk Utenrikspolitisk Årbok 1990*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt, s. 43-77.
- St. meld. nr. 23 (1961-62). *Norges hjelp til utviklingslandene*. Vedlegg: Innstilling fra Utvalget for utredning av spørsmålet om Norges hjelp til utviklingslandene (Engen utvalget).
- St. meld. nr. 29 (1971-72). *Om enkelte hovedspørsmål vedrørende Norges samarbeid med utviklingslandene*.
- St. meld. nr. 94 (1974-75). *Om Norges økonomiske samkvem med utviklingslandene*.
- St. meld. nr. 93 (1976-77). *Om Norge og det internasjonale menneskerettighetsvernet*.
- St. meld. nr. 35 (1980-81). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1979*.
- St. meld. nr. 14 (1981-82). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1980*.
- St. meld. nr. 14 (1982-83). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1981*.
- St. meld. nr. 63 (1982-83). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1982*.
- St. meld. nr. 23 (1984-85). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1983*.
- St. meld. nr. 36 (1984-85). *Om enkelte hovedspørsmål i norsk utviklingshjelp*.
- St. meld. nr. 74 (1984-85). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1984*.
- St. meld. nr. 34 (1985-86). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1985*.
- St. meld. nr. 34 (1986-87). *Om hovedspørsmål i norsk utviklingshjelp*. Tilleggsmelding til St. meld. nr. 36 (1984-85).
- St. meld. nr. 66 (1986-87). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1986*.
- St. meld. nr. 61 (1987-88). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1987*.
- St. meld. nr. 13 (1989-90). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1988*.
- St. meld. nr. 16 (1990-91). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1989*.
- St. meld. nr. 49 (1990-91). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1990*.

- St. meld. nr. 51 (1991-92). *Om utviklingstrekk i Nord-Sør forholdet og Norges samarbeid med utviklingslandene.*
- St. meld. nr. 66 (1991-92). *Om Norges samarbeid med utviklingslandene i 1991.*
- Stortingsproposisjon nr. 99 (1989-90). *Om endringer på statsbudsjettet for 1990 under kapittel administrerte av Utanriksdepartementet og Kommunaldepartementet.*
- Stortingsproposisjon nr. 1 (1990-91). *For budsjetterminen 1991.*
- Stortingsproposisjon nr. 17 (1990-91). *Om endringer på statsbudsjettet for 1990 under kapittel administrerte av Utanriksdepartementet.*
- Stortingstidende.* (Diverse årganger perioden 1980-1990).
- Sørbo, Gunnar M. (red.). 1987. *Sri Lanka: Landstudie og vurdering av norsk bistand.* Bergen: Universitetet i Bergen; Senter for utviklingsstudier.
- Tamarkin, Mordechai. 1978. "The Roots of Political Stability in Kenya". *African Affairs*, årg. 77, nr. 308, s. 297-329.
- Tamarkin, Mordechai. 1993. "From Kenyatta to Moi". *Africa Today*, årg. 26, nr. 3, s. 21-38.
- Thing'o, Ngugi wa. 1984. *Med pennen som våben. Kulturkamp og undertrykkelse i Kenya.* København: Mellempolkeligt Samvirke.
- Throup, David. 1985. "The origins of Mau Mau". *African Affairs*, årg. 84, nr. 336, s. 399-433.
- Throup, David. 1987. "The Construction and Deconstruction of the Kenyatta State", i Michael G. Schatzberg (red.). *The Political Economy of Kenya.* New York: Praeger, s. 33-74.
- Tomaševski, Katarina. 1988. *Foreign Aid and Human Rights. Case Studies of Bangladesh and Kenya.* København: Det Danske Center for Menneskerettigheder.
- Tomaševski, Katarina. 1989. *Development Aid and Human Rights.* London: Pinter.
- Tomaševski, Katarina. 1993. *Development Aid and Human Rights Revisited.* London: Pinter.
- Tomkys, Roger. 1993. "Implementing Africa's Second Liberation. The Case of Kenya," i Douglas Rimmer (red.). *Action in Arica.* London: Heinemann, s. 144-153.
- Tostensen, Arne og John Scott (red.). 1987. *Kenya: Landstudie og vurdering av norsk utviklingshjelp.* Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Toye, John. 1992. "Interest Group Politics and the Implementation of Adjustment Politics in Sub-Saharan Africa", i Peter Gibbon, Yusuf Bangura og Arve Ofstad (red.). *Authoritarianism, Democracy and*

- Adjustment. The Politics of Economic Reform in Africa.* Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet, s. 106-126.
- Tvedt, Terje. 1990. *Bilder av "De andre"*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tvedt, Terje. 1993. *Norske oppfatninger om den ikke-europeiske verden på 1970- og 1980-tallet. Et eksempel på krysskulturell representasjon.* Universitetet i Bergen. Doktorgradsavhandling i historie.
- Tvedt, Terje. 1995. *Den norske samaritan. Ritualer, selvbilder og utviklingshjelp.* Oslo: Gyldendal.
- UMOJA. 1988. *Struggle for Democracy in Kenya. Special Report on the 1988 General Elections in Kenya.* London. Mimeo
- UNDP. 1990. *Development Co-operation Report: Kenya 1989.* Nairobi: Source Enterprise.
- UNDP. 1992. *Development Co-operation Report. Kenya 1991.* Nairobi: Source Enterprise.
- United Nations. 1990. *The African Charter on Human and Peoples' Rights.* New York: Centre for Human Rights.
- US Department of State. *Country Report on Human Rights Practices.* Washington: U.S. Government printing office. (Årlige, diverse årganger).
- Utenriksdepartementet. 1971. *Håndbok: Korrespondanseregler for utenriksdepartementet.* Oslo: Utenriksdepartementet.
- Vaage, Odd F. 1987. *U-landsjournalistikkens innhold og publikums oppfatninger.* Oslo: Norsk journalisthøgskole.
- van de Walle, Nicolas. 1994. "Political Liberation and Economic Policy Reform in Africa". *World Development*, årg. 22, nr. 4, s. 483-500.
- Vetlesen, Leif. 1987. *Det norske fredskorpset.* Oslo: Gyldendal.
- Villumstad, Stein. 1995. "Hovedtrekkene i bistanden", i Nils Chr. Stenseth, Kjetil Paulsen og Rolf Karlsen (red.). *Afrika — natur, samfunn og bistand.* Oslo: Ad Notam Gyldendal, s. 495-524.
- Wallerstein, Immanuel. 1974. *The Modern World-System.* New York: Academic.
- Wamwere, Koigi wa. 1988. *Conscience on Trial. Why I was detained. Notes of a Political Prisoner in Kenya.* Trenton, New Jersey: Africa World.
- Wamwere, Koigi wa. 1989. *Kenya: Selvstyre uten frihet.* Oslo: Pax.
- Wanyande Peter. 1987. "Democracy and the One-party State: The African Experience", i W. O. Oyugi og A. Gitonga (red.). *Democratic Theory and Practice in Africa.* Nairobi: Heinemann, s. 71-86.

- Widner, Jennifer A. 1992. *The Rise of a Party-State in Kenya: From Harambee! to Nyayo!* Berkely: University of California Press.
- Wildavsky, Aaron. 1989. *Craftways*. London: Transaction.
- World Bank. 1989. *Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth*. Washington D.C.: World Bank.
- World Bank. 1992. *World Development Report 1994. Infrastructure for Development*. New York: Oxford University Press.
- Østbye, Eva Helene. 1994. *Utviklingen av fiskeriprosjektet i Turkana*. Universitetet i Oslo. Hovedfagsoppgave i historie.
- Østerud, Øyvind. 1991. *Statsvitenskap: Innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Øyhus, Arne Olav. 1991. "Norsk bistand — fra samarbeid til konflikt: Tilfellet Kenya". *Samtiden*, nr. 4, s. 26-33.

Aviser og tidsskrifter

- Adresseavisen* (Trondheim)
- Africa Confidential* (London)
- Africa Economist Digest* (London)
- Africa Now* (London)
- African Business* (London)
- Aftenposten* (Oslo)
- Arbeiderbladet* (Oslo)
- Bergens Tidende* (Bergen)
- Beyond* (Nairobi)
- Dagbladet* (Oslo)
- Dagen* (Bergen)
- Dagens Nyheter* (Stockholm)
- Daily Nation* (Nairobi)
- Economist* (London)
- Finance* (Nairobi)
- Financial Review* (Nairobi)
- Financial Times* (London)
- Guardian* (London)
- Hufvudstadsbladet* (Helsinki)
- Index on Censorship* (London)
- Indian Ocean Newsletter* (Paris)
- Information* (København)
- International Herald Tribune* (Paris)
- Kenya Times* (Nairobi)

Klassekampen (Oslo)
Nairobi Law Monthly (Nairobi)
New African (London)
New York Times (New York)
Politiken (København)
Redd Barna Avisen (Oslo)
Standard (Nairobi)
Svenska Dagbladet (Stockholm)
Utvikling (Oslo)
Verdens Gang (Oslo)
Vårt land (Oslo)
Washington Post (Washington D. C.)
Weekly Review (Nairobi)

Notater og arkivmateriale

Republic of Kenya. Ministry of Water Development. "Turkwel Gorge Multipurpose Project Feasibility Study". (Studien ble utført av det norske firmaet Norconsult). Nairobi, februar 1978.

Republic of Kenya. Ministry of Water Development. "Turkwel Gorge Multipurpose Project". (Main Report). (Studien ble utført av Norconsult). Nairobi, juli 1979.

"Memorandum of Understanding. Turkana Rural Development Programme: Procedures for Direct Disbursement". For den kenyanske regjeringen; Permanent Secretary for Ministry of Economist Planning and Development. For den norske regjeringen; Resident Representative (NORAD). Nairobi, 1983.

Delegation of the Commission of the European Communities in the Republic of Kenya. "Note to the Directorate General for Development. Subject: Turkwel Gorge Project". A. Kratz. Nairobi, 29.1.1986.

Den norske ambassaden i Nairobi. Notat til Det norske utenriksdepartementet, "Kenya. Menneskerettighetssituasjonen." Nairobi 9.4.1987.

Den svenske ambassaden i Nairobi. Notat til Det svenske utenriksdepartementet. "Det inställda statsbesöket". Nairobi, 20.8.1987.

Den norske ambassaden i Helsingfors. Notat til Det norske utenriksdepartementet. "President Mois besøk i Finland". Helsingfors, 4.9.1987.

Direktoratet for utviklingshjelp. NORAD. Notat 31.10.1988. KEN 073 Turkwel, Nedstrømsstudier. Appendix; "Terms of reference for Turkwel downstream impact study".

Den norske delegasjonen i FN. Notat til Det norske utenriksdepartementet, "Menneskerettighetssituasjonen i Kenya". New York, 7.12.1988.

Agreed minutes. "Annual Consultations on Development Cooperation Between Kenya and Norway". Nairobi 4.-5.12.1989.

NORADs arkiv: File nr. 003.13-KEN:

Den norske ambassaden i Nairobi. Notat til Afrikakontoret i NORAD, "Landprogramforhandlingene 1990 — utkast til prinsippnotatet". Nairobi 27.7.1990.

Afrikakontoret i NORAD. Notat til direksjonens medlemmer, "Prinsippnotat — Kenya". Oslo 6.8.1990.

Direktoratet for utviklingshjelp. Notat til Det norske interessekontor ved Den danske ambassaden i Nairobi, "Prinsippielle avklaringer i forbindelse med nedleggelse av bistandsarbeidet". Oslo 1.11.1990.

"Virksomhetsplan/årsrapport fra interessekontoret i Nairobi". Royal Danish Embassy, Norwegian Interests Section. Nairobi, 23.9.1991.

Committal Documents. Criminal Case no 5167 of 1990.

Muntlige kilder

Samtaler foretatt i Kenya:

Aardal, Armand. 3.6.1994. Stedlig representant for UNEP og UNCHS i Nairobi under bruddet. Chargé d'affaires ved den norske ambassaden i Nairobi fra mars 1994 til august 1994.

Anonym. 17.6.1994. Assisterende minister og parlamentsmedlem for KANU.

Aschjem, Halvor. 22.6.1994. Stedlig representant for Kirkens Nødhjelp i Kenya under bruddet.

Gitau, James Hosea Mwara. 1.7.1994. Advokat. Medtiltalt i Wamwere-saken høsten 1990.

Juma, Calestous. 14.6.1994. Forskningsdirektør ved *African Centre for Technology Studies* (ACTS).

Kaarstad, Hanne Marie. 7.6.1994. 1. ambassade-sekretær ved den norske ambassaden i Nairobi fra 1991.

Kadhi, Joe. 25.6.1994. Redaktør for *Daily Nation* fra begynnelsen av 1970-tallet og frem til sommeren 1990.

Karua, Martha. 1.7.1994. Advokat. En av advokatene i Wamwere-saken høsten 1990.

Kibaki, Mwai. 17.6.1994. Formann i Democratic Party (DP). Mois visepresident fra 1980 til 1988, helseminister fra 1988 til 1991.

Kituyi, Mukisha. 16.6.1994. Parlamentsmedlem for Ford-Kenya. Doktorgrad i sosialantropologi fra Universitetet i Bergen, jobbet for NORAD i Kenya under bruddet.

Mule, Harris. 29.6.1994. Konsulent. Tidligere statssekretær i det kenyanske finansdepartementet.

Munio, Rosemary. 22.6.1994. Ansatt i Kirkens Nødhjelp. Arbeidet i NORAD i Kenya under bruddet.

Mwirari, David. 17.6.1994. Parlamentsmedlem for Democratic Party (DP). Tidligere sekretær for visepresident og helseminister Kibaki.

Ngunyi, Mutahi G. 6.7.1994. Forsker ved institutt for statsvitenskap (*Department of Government*) ved Universitetet i Nairobi.

Nyukuri, Barasa. 29.6.1994. Diplomatisk historiker, Universitetet i Nairobi.

Wafula, O. A. 30.6.1994. "Programme officer", African Association for Public Administration and Management. "Desk officer" i avdelingen for eksterne ressurser i det kenyanske finansdepartementet, i perioden 1976-80 og 1987-91 i avdelingen for nordiske bistandssaker og fra 1981-1987 i avdelingen for europeiske bistandssaker.

Samtaler foretatt i Norge:

Brautaset, Tarald O. 21.7.1995 (per telefon). Avdelingsdirektør, politisk avdeling, i Det norske utenriksdepartementet.

Breidlid, Anders. 18.3.1994. Rektor ved Bislett Høyskolesenter. Formann i støttegruppen for Koigi wa Wamwere siden oktober 1990.

Bjørndal, Jostein. 31.3.1994. Fredskorpsarbeider i Kenya i perioden 1983-1987.

Dahl, Niels F. 15.3.1994. Norges ambassadør i Kenya i perioden 1988-1990.

Garbo, Gunnar. 1.3.1994 (per telefon). Norges ambassadør i Tanzania i perioden 1986-1992.

Rygh, Eva. 20.10.1994. (per telefon). Byråsjef ved 1. protokollkontor i Det norske utenriksdepartementet.

Skjæveland, Steinar. 12.9.1994. NORADs stedlige representant i Nairobi i perioden 1988-1990.

Tveite, Inge. 14.3.1994. Leder for Det norske fredskorpset og fungerende leder for NORAD i Kenya under Wagalla-massakren i 1984.

Vetlesen, Vesla. 16.3.1994. Norsk bistandsminister fra 1986 til 1988.

Vraalsen, Tom. 17.3.1994. Norsk bistandsminister fra 1989 til 1990 og fungerende utenriksminister under bruddet.

Andre kilder

Videopptak fra ulike nyhetssendinger og debattprogrammer i NRK fjernsynet i perioden 1987-1990 som omhandlet konflikten mellom Norge og Kenya:

Dagsrevyen 17.10.1988.

Fredagsforum 11.11.1988.

Seminar og foredrag:

Tvedt, Terje. 2.12.1994. "How to interpret the role of NGOs in aid?"

Seminar ved Chr. Michelsens Institutt, Bergen.

Tvedt, Terje. 19.4.1994. Foredrag i SAIH, Bergen.

Recent CMI Reports

- R 1994: 5 SKAAR, Elin
Human rights violations and the paradox of democratic transition. A study of Chile and Argentina. Bergen, December 1994, 191 pp.
- R 1994: 6 JUL-LARSEN, Eyolf
Migrant fishermen in Congo: Tradition and modernity. Bergen, December 1994, 66 pp.
- R 1995: 1 LANGE, Siri
From nation-building to popular culture: The modernization of performance in Tanzania. Bergen, April 1995, 182 pp.
- R 1995: 2 KNUDSEN, Are
Living with the commons: Local institutions for natural resource management. Bergen, May 1995, 132 pp.
- R 1995: 3 SUFIAN HEMED BUKURURA
Judiciary and good governance in contemporary Tanzania: Problems and prospects. Bergen, September 1995, 70 pp.
- R 1995: 4 SKÅRE, Guro
Coconuts and cultivation in the Philippines. A study of social formation in Candelaria, Quezon Province. Bergen, December 1995, 132 pp.

A complete list of publications and Annual Report available free of charge

Four easy ways to pay:

Cheque, issued in Norwegian kroner

Post office giro, paid by International Giro: 0808 5352661

SWIFT: DNBANOB, Den norske Bank no: 5201.05.42308

Credit card: VISA only

Order from:

Chr. Michelsen Institute

Fantoftvegen 38, N-5036 Fantoft-Bergen, Norway

Fax: + 47 55 57 41 66 Phone: + 47 55 57 40 00 E-mail: cmi@amadeus.cmi.no

Den 22. oktober 1990 ble den norske ambassadøren innkalt til det kenyanske utenriksdepartementet; kenyanske myndigheter hadde besluttet å bryte de diplomatiske forbindelsene med Norge. Dette var resultatet av en unik hendelse både i norsk og kenyansk diplomatisk historie. Aldri tidligere hadde kenyanske myndigheter brutt diplomatiske forbindelser med en vestlig stat. Aldri tidligere hadde en stat i fredstid brutt forbindelsene med en legal norsk regjering. Denne studien er en bred historisk analyse av årsakene og omstendighetene som ledet opp til det diplomatiske bruddet mellom Norge og Kenya. Denne rapporten er en noe omarbeidet versjon av en hovedfagsoppgave med samme tittel.

On 22 October 1990 the Norwegian ambassador to Kenya was summoned to the Kenyan Ministry of Foreign Affairs; the Kenyan Government had decided to break diplomatic relations with Norway. The decision on the part of the Kenyan Government was unique in the diplomatic history of Kenya as an independent state. From a Norwegian vantage point, the event was also unprecedented; never in peacetime had any country severed its diplomatic relations with Norway. This study is a broad historical analyses of the factors and circumstances leading up to severance of diplomatic relations between Norway and Kenya. This report is a slightly revised edition of a Cand. polit thesis by the same title.

Hilde Beate Selbervik (born 1968) completed her Cand. Polit degree in history in 1995. She is presently working as an research assistant at Chr. Michelsen Institute.

ISSN 0805-505X

CHR. MICHELSEN INSTITUTE